

181
Др. Миливоје Н. Јовановић, председ
Одељења Наука, Београд.

www.milij.rs
11615
2539

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

УРЕДНИК

Др. МИЛИВОЈЕ Н. ЈОВАНОВИЋ

БР. 8.

АВГУСТ 1912.

XXXIII ГОД.

САДРЖАЈ

СТРАНА

Службени део: Укази Њ. В. Краља Србије Петра I. — Претписи Министра просвете и црквених послова. — Распис Министра просвете и црквених послова. — Одлуке Министра просвете и црквених послова о књигама и училима. — Извештај о Ботаничкој Башти за време од 1908—1912 године. — Записници Главнога Просветног Савета 1067—1070 састанка 755

Настава и Култура: Кратка историја Геологије. — Ј. М. Жујовић, (свршетак). — Поглед на историју Универзитета и медицинских факултета, написао В. Разумовски, превео А. — Васпитање индивидуалности. — Сп. — Прве бође, — слике из наставничког живота — од Ј. 780

Школско и културно кретање 828

Прикази и оцене 841

Јавне захвалности 857

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

У БЕОГРАДУ

Л 615
2539

WWW.DNLIB.RS

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
N. и Б. 2599

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 8

АВГУСТ 1912

ГОД. XXXIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 25 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, одликован је:

Орденом Св. Саве четвртог реда:

г. *Никола Тодорозић*, професор у пензији.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 14 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављен је:

у *Министарству Просвете и Црквених Послова*:

за писара I класе г. *Боривоје Глигоријевић*, писар II класе првостепеног суда за град Београд.

ОТПУШТАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 14 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, решено је:

да се г. *Драгомир Раковић*, писар I класе Министарства просвете и црквених послова, на основи § 76 Закона о чиновницима грађанскога реда, отпусти из државне службе.

ОТВАРАЊЕ ПОТПУНИХ СРЕДЊИХ ШКОЛА
ПОДИЗАЊЕ ВАЉЕВСКЕ И КРУШЕВАЧКЕ ГИМНАЗИЈЕ НА СТЕПЕН
ОСМОРАЗРЕДНЕ ГИМНАЗИЈЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 24 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, а на основу чл. 4 Закона о средњим школама, решено је:

да се непотпуне шесторазредне гимназије у Крушевцу и Ваљеву подигну на потпуне осморазредне гимназије.

ОТВАРАЊЕ НЕПОТПУНИХ СРЕДЊИХ ШКОЛА
НЕПОТПУНА ЧЕТВОРОРАЗРЕДНА СРЕДЊА ШКОЛА У ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 5 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, а на основи 3 алинеје чл. 4 Закона о средњим школама, решено је:

да се у вароши Горњем Милановцу отвори непотпуна четвороразредна средња школа.

ШЕСТОРАЗРЕДНА ПРИВАТНА ГИМНАЗИЈА У ПАРАЋИНУ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 21 августа 1912 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, а по саслушању Министарског Савета, на основи чл. 7 Закона о средњим школама, решено је:

да се четвороразредна приватна гимназија у граду Параћину подигне на шесторазредну приватну гимназију, коју ће општина града Параћина и даље о свом трошку издржавати.

ОТВАРАЊЕ НЕПОТПУНЕ ГИМНАЗИЈЕ У ЛОЗНИЦИ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 24 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, а на основи 3 алинеје чл. 4 Закона о средњим школама, решено је:

да се у вароши Лозници отвори непотпуна четвороразредна средња школа.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА И ПРЕМЕШТАЈИ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 14 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Горњомилановачкој Гимназији:

за директора и професора г. *Милан К. Петковић*, секретар I класе Министарства просвете и црквених послова;

за професора г. *Риста Цветковић*, професор Врањске гимназије, објица по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 21 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Првој Београдској Гимназији:

за професоре г.г. *Васа Даниловић*, професор Крушевачке гимназије, и *Лука Јевремовић*, професор Крагујевачке гимназије, обојица по молби; г. *Риста Николић*, професор Богословије Св. Саве, по службеној потреби;

за суплента г. *Милан Секулић*, пређашњи суплент Ваљевске гимназије;

у Другој Београдској Гимназији:

за суплента г. *Јосиф Цветановић*, пређашњи суплент Зајечарске гимназије;

за вишег учитеља IV класе г. *Милутин Марковић*, виши учитељ исте класе Крушевачке гимназије, по молби;

у Четвртој Београдској Гимназији:

за професоре г.г. *Павле Софрић*, професор београдске Реалке и *Милан Мајзнер*, професор Прве београдске гимназије, обојица по службеној потреби; *Живојин Хаџић*, професор Лесковачке гимназије и *Сава Рабреновић*, професор Пожаревачке гимназије, обојица по молби;

за вишег учитеља IV класе г. *Милан Ђ. Милијашевић*, виши учитељ исте класе Пожаревачке гимназије, по молби;

у Београдској Реалци:

за професора г. *Коста Н. Костић*, проф. Пиротске гимназије, по молби; за суплента г. *Љубомир Рајић*, суплент Четврте београдске гимназије, по службеној потреби;

у Београдској Женској Гимназији:

за професора г. *Лазар Перовић*, професор Четврте београдске гимназије, по службеној потреби;

у Зајечарској Гимназији:

за професора г. *Богољуб Премовић*, професор Крагујевачке гимназије, по службеној потреби;

у Првој Крагујевачкој Гимназији:

за професора г. *Ђорђе Мелентијевић*, професор Ужичке гимназије, без права на путне и селидбене трошкове;

за суплента г. *Душан Тричковић*, свршени ученик Универзитета и пређашњи наставник приватне Свилајначке гимназије;

за вишег учитеља IV класе г. *Јован Марковић*, виши учитељ исте класе Алексиначке Учитељске Школе, по службеној потреби;

у Нишкој Гимназији:

за суплента г. *Милош Магазиновић*, суплент Шабачке гимназије, по службеној потреби;

у Пожаревачкој Гимназији:

за професора г. *Михаило Миладиновић*, професор Ваљевске гимназије, по службеној потреби;

за супленте г.г. *Радивоје Караџић*, суплент Нишке гимназије, по службеној потреби, и *Миодраг Лазаревић*, суплент Чачанске гимназије, по молби;

у Ужичкој Гимназији:

за супленте г.г. *Константин Деда*, суплент Шабачке гимназије, по службеној потреби, и *Радивоје Ускоковић*, свршени ученик Универзитета;

у Ваљевској Гимназији:

за суплента г. *Михаило Градојевић*, свршени ученик Универзитета;

у Врањској Гимназији:

за суплента г. *Риста Ненадић*, суплент Ужичке гимназије, по службеној потреби;

у Јагодинској Гимназији:

за супленте г.г. *Душан Срезојевић*, суплент Друте Крагујевачке гимназије, по молби и *Немања Томић*, суплент Пожаревачке гимназије, по службеној потреби;

у Крушевачкој Гимназији:

за професора г. *Јован Ст. Николић*, професор Зајечарске гимназије, по службеној потреби;

за суплента г. *Мирко Дамјановић*, свршени ученик Универзитета;

у Пиротској Гимназији:

за суплента г. *Милош Требињац*, суплент Ваљевске гимназије, по службеној потреби;

у Шабачкој Гимназији:

за професора г. *Љубомир Матић*, професор Ваљевске гимназије, по службеној потреби;

у Вишој Женској Школи у Крагујевцу:

за професора г. *Михаило Лукић*, професор Крагујевачке гимназије, по службеној потреби;

у Алексиначкој Учитељској Школи:

за суплента: г. *Димитрије Аранђеловић*, свршени ученик Универзитета.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 25 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Женској Гимназији у Београду

за професора г. *Драгутин Јанковић*, професор II крагујевачке гимназије, по молби;

у Трећој Београдској Гимназији:

за суплента г. *Владимир Маринковић*, суплент Нишке гимназије, по молби:

у Другој Крагујевачкој Гимназији

за професора г. *Живојин Д. Павловић*, професор Враћке гимназије, по молби;

у Лозничкој Гимназији

за професора г. *Боривој Милојевић*, професор Чачанске гимназије, по службеној потреби.

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 24 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова решено је:

да се г.г. *Никола Тодоровић*, професор Пожаревачке гимназије, и *Димитрије Милојевић*, професор Прве београдске гимназије, обојица по молби, а на основи чл. 72 Закона о средњим школама и § 69 Закона о чиновницима грађанског реда, ставе у стање покоја с пензијом, која им припада према годинама службе.

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 14 августа 1912 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, решено је:

да се г. *Миољубу Тодоровићу*, супленту Шабачке гимназије, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ОДСУСТВОВАЊА ПРОФЕСОРА, УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА

Господин Министар просвете и црквених послова одобрио је одсуство од дужности:

Михаилу Лукићу, професору Крагујевачке гимназије, до 1 септембра, ради студија на страни. — ПБр. 13268 од 18-VII-1912.

Радоју Дединцу, професору II београдске гимназије, годишње, ради картографских студија на страни. — ПБр. 9682 од 19-VII-1912.

Драгутину Дероку, професору IV гимназије, до 16 септембра, ради израде карте Црне Горе. — ПБр. 13402 од 20-VII-1912.

Милицу Ракићевој, наставници прив. Јагодинске гимназије, до 1 септембра, ради студија на страни. — ПБр. 13004 од 16-VII-1912.

Љубомиру Протићу, управитељу женске учитељске школе у Београду, до 16 августа, ради лечења. — ПБр. 13088 од 16-VII-1912.

Боривоју Раденковићу, учитељу цртања у Крагујевцу, до 1 септембра, ради довршења слика у Кривом Виру. — ПБр. 13768 од 26-VII-1912.

Јелени Докићевој, наставници женске гимназије, до 25 августа, ради студија на страни. — ПБр. 13674 од 14-VII-1912.

Драги Јовановићевој, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, од 11—15 августа. — ПБр. 14415 од 3-VIII-1912.

Драгомиру Илићу, супленту III гимназије, до 31 августа, ради довршења студија. — ПБр. 14686 од 7-VIII-1912.

Светозару Цветановићу, професору гимназије у Нишу, до 10 септембра, ради лечења. — ПБр. 14648 од 8-VIII-1912.

Боривоју Милојевићу, професору гимназије у Чачку, до 20 августа, ради научног предавања. — ПБр. 14329 од 4-VIII-1912.

Петру Крстићу, наставнику I београдске гимназије, до 20 августа. — ПБр. 14453 од 6-VIII-1912.

Радовану Јовановићу, професору гимназије у Крушевцу, до 25 августа, ради лечења. — ПБр. 14448 од 6-VIII-1912.

Вацлаву Прохаски, учитељу гимнастике у Пожаревцу, до 1 септембра, ради студија. — ПБр. 14324 од 6-VIII-1912.

Љуби Павловићу, професору у Шапцу, до краја августа, ради студија — ПБр. 14364 од 4-VIII-1912.

Зорки Радосављевићевој, наставници гимназије у Пироту, до 20 августа. — ПБр. 15186 од 11-VIII-1912.

Радосаву Васовићу, професору II београдске гимназије, до 25 августа, ради студија. — ПБр. 15204 од 11-VIII-1912.

Милану Чолићу, професору гимназије у Јагодини, до 11 септембра. — ПБр. 15187 од 11-VIII-1912.

Љубици Стевановићевој, наставници прив. гимназије, у Пироту, до 21 августа. — ПБр. 14865 од 11-VIII-1912.

Велимиру Вукићевићу, професору гимназије у Пироту, до 15 септембра, ради лечења. — ПБр. 15218 од 11-VIII-1912.

Јанчи Илићу, учитељу цртања у Враћи, до 21 августа, ради породичних послова. — ПБр. 15086 од 10-VIII-1912.

Радисаву Ружичићу, професору В. Ж. Школе у Београду, до 24 августа. — ПБр. 15071 од 10-VIII-1912.

Живојину Хадићу, професору гимназије у Лесковцу, до 25 августа. — ПБр. 15027 од 10-VIII-1912.

Живојину Ђорђевићу, професору гимназије у Крушевцу, до краја августа, ради лечења. — ПБр. 15099 од 10-VIII-1912.

Драгињи Стајевић, наставници прив. гимназије у Нишу, до 25 августа. — ПБр. 14988 од 10-VIII-1912.

Јанићу Денићу, супленту нишке гимназије, шест месеца, ради лечења. — ПБр. 13981 од 9-VIII-1912.

Марији Лукићевој, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, до 15 августа. — ПБр. 14964 од 9-VIII-1912.

Станислави Богдановићевој, наставници II крагујевачке гимназије, до 25 овог месеца. — ПБр. 14969 од 9-VIII-1912.

Ружици Веловићевој, наставници В. Ж. Школе у Београду, до 1 септембра. — ПБр. 14741. од 8-VIII-1912.

Мирослави Цветковићевој, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, до 20 августа. — ПБр. 1642 од 7-VIII-1912.

- Дубици Павловићки, наставници женске гимназије, до 25 децембра, ради студија. — ПБр. 13896 од 4-VIII-1912.
- Лепосави Максимовићевој, наставници прив. женске гимназије у Нишу, до 2 септембра. — ПБр. 15146 од 11-VIII-1912.
- Стани Нешићевој, наставници гимназије у Алексинцу, до 20 августа. — ПБр. 15145 од 11-VIII-1912.
- Милицы Ракићевој, наставници прив. јагодинске гимназије, шест месеца, ради студија. — ПБр. 14136 од 31-VIII-1912.
- Лазару Перовићу, професору IV гимназије, до краја августа ради лечења. — ПБр. 14135 од 31-VIII-1912.
- Милану Миловановићу, наставнику реалке у Београду, месец дана. — ПБр. 14044 од 1-VIII-1912.
- Драгутину Ђурићу, супленту ужичке гимназије, до 1 априла 1913 год., ради лечења. — ПБр. 14156 од 2-VIII-1912.
- Љубомиру Ивановићу, учитељу IV гимназије, до краја августа, ради студија. — ПБр. 14250 од 1-VIII-1912.
- Живку Јоксимовићу, професору Лесковачке гимназије, до 25 августа. — ПБр. 15329 од 13-VIII-1912.
- Лепосави Пејићевој, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, до 20 августа. — ПБр. 15383 од 13-VIII-1912.
- Наталији Пантелићевој, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, 40 дана, ради лечења. — ПБр. 15382 од 13-VIII-1912.
- Јовану Свободи, наставнику I београдске гимназије, до 20 септембра, ради одслужења вежбе. — ПБр. 15384 од 13-VIII-1912.
- Лепосави Бошковићевој, наставници женске гимназије, до краја фебруара, 1913 године. — ПБр. 15395 од 13-VIII-1912.
- Добросави Ђорђевићевој, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, до 22 августа. — ПБр. 15753 од 18-VIII-1912.
- Душану Пејовићу, супленту нишке гимназије, месец дана, ради лечења. — ПБр. 15778 од 18-VIII-1912.
- Јовану Ковареку, учитељу цртања I београдске гимназије до 1 септембра. — ПБр. 15852 од 18-VIII-1912.
- Павлу Павловићу, професору II београдске гимназије, до даље наредбе, ради лечења. — ПБр. 12071 од 18-VIII-1912.
- Катарини Јоксимовићки, учитељици прив. гимназије у Лесковцу, до краја августа. — ПБр. 15886 од 21-VIII-1912.
- Радивоју Илићу, професору III београдске гимназије, до 25 августа. — ПБр. 15950 од 20-VIII-1912.
- Драги Бојовићки, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, до 25 августа. — ПБр. 15978 од 20-VIII-1912.
- Софронију Симићу, професору учитељске школе у Јагодини, до 1 септембра, ради лечења. — ПБр. 15846 од 20-VIII-1912.
- Радивоју Русовићу, наставнику II крагујевачке гимназије, до 25 августа. — ПБр. 15776 од 17-VIII-1912.
- Ђорђу Стојчевићу, учитељу музике у Смедереву, до 21 августа. — ПБр. 15135 од 10-VIII-1912.
- Милану Перовићу, учитељу гимнастике у реалци, до 25 августа. — ПБр. 15342 од 13-VIII-1912.
- Олги Којић-Глушчевић, наставници В. Ж. Школе у Београду, до 25 августа. — ПБр. 15288 од 12-VIII-1912.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Старешинама просветних установа

Господин Министар Финансија обратио ми се 24 овог месеца писмом ПорБр 22461 у коме ми саопштава:

„Пореско одељење среза косаничког представило ми је: да велики број сељака из среза косаничког ступају у државну службу као жандарми, ноћни стражари, монополски контролори, служитељи при појединим надлештвима, финансијски стражари и др.; да је одељење по добивеним списковима од општина о њиховој дужној порези тражило од дотичних надлештава да од таквих лица наплаћују дужну порезу њихову и да је шаљу одељењу, али да је одељење наишло на слаб одзив од стране надлештава, којима се са тим својим захтевом обраћало.“

Како је сума порезе, коју ова лица дугују држави знатно велики а наплата њена тешко би се могла извршити из имовине њихове, пошто су то махом сиромашни људи, мени је част умолити Вас, Господине Министре, за потребно наређење оним надлештвима код којих примају плату оваква лица, да од њихове плате уредно наплаћују потребне суме на име дужне порезе, коју је тражило косаничко или друго које пореско одељење, и да се наплаћене суме шаљу сваког месеца одељењу“.

О овоме се извештавате ради знања и даљег поступања.

ПБр. 14137.
31 јула 1912 године
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Свима просветним установама

Писмом својим од 31 јула ове године ТБр. 9869 Господин Министар Народне Привреде извештава ме:

„И ако постоји распис Господина Министра Народне Привреде од 21 октобра 1908 године ТБр. 9656, да све државне власти и поједина лица своје званичне пошиљке као и телеграме упућују на адресу оног одељења повереног ми Министарства, на које се садржина дотичне пошиљке односи, ипак, по томе распису не поступају, него своје пошиљке упућују на адресу Министарства Народне Привреде и тиме отежавају брзину рада и послова.“

„Поводом овога умолно сам под данашњим Господина Министра Грађевина да изда потребно наређење свима поштанско-телеграфским станицама да ове не примају ни једну званичну пошиљку или телеграм, ако на коверту (завоју) није тачно означена адреса одељења повереног ми ресора коме се пошиљка или телеграм упућује.“

„Извештавајући Вас о овоме, мени је част умолити Вас да издате потребно наређење свима властима у Вашем подручју, да званичне пошиљке и телеграме за Министарство Народне Привреде, упућују са адресом на коверти (завоју) на оно одељење повереног ми Министарства на које се пошиљка односи иначе ће им се пошиљка са дотичне поштанско-телеграфске станице вратити“.

Саопштавајући Вам ову представку Господина Министра Народне Привреде препоручујем Вам да је саопштите подручном Вам особљу и да од сада по њој поступате.

ПБр. 14318.
1 августа 1912 године
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима средњих школа

На питање једног управитиља Више Женске Школе, како ће се од сада поступати при издавању дупликата сведочанстава и уверења, по чл. 55. Закона о средњим школама, објашњавам да ће се издавати дупликати исте категорије, какви су били и уникати. Ученици, који су свршили који разред пре законских измена од 4. јула ове године добијали су у току године уверења, ако су напуштали школу или ако су отпуштани по чл. 31. и 42. Закона, а на крају године сведочанство о свршеноме разреду. Према томе ако дођу у прилику да узму дупликат, морају узети исту категорију: уверење, односно сведочанство. Тек ученици, који после измене од 4. јула ове године буду свршили који разред, моћи ће после добити дупликат уверења.

ПБр. 14995
9 августа 1912 године
у Београду

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима средњих школа

У вези свога расписа од 23. јула ове године ПБр. 13689 одлучујем да се приватне ученице, које после испита мисле наставити редовно школовање у женској гимназији, на приватним испитима у мушким гимназијама испитују по програму за женске гимназије и да им се то нарочито назначи на сведочанству (уверењу). Ако би после хтеле прећи као редовне ученице у мушке средње школе мораће полагати допунски испит по чл. 54. Закона о средњим школама. Ученице пак, које после испита мисле одмах ступити као редовне ученице у мушке гимназије, испитиваће се по програму за мушке гимназије.

ПБр. 14996
9 августа 1912. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима средњих школа

На питање једног директора гимназије како ће се поступати при ослобођавању школарине ученика, који се пријављују за I разред, објашњавам

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

да ће се за одређивање врло доброг успеха узети у обзир оцене свих научних предмета, који се уче у IV разреду основне школе.

ПБр. 14977
9 августа 1912 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић с. р.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О УЧИЛИМА И КЊИГАМА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је:

Решењем својим од 29 маја ове год. ПБр. 10163 да се књига „Геологија и Минералологија“ по Вагнеру израдили др Влад. К. Петковић и Мил. К. Петковић може препоручити за привремени удбеник приватног издања.

ИЗВЕШТАЈ О БОТАНИЧКОЈ БАШТИ И ЗАВОДУ ЗА ВРЕМЕ ОД 1908.—1912.

Господину Министру Просвете

Част ми је, Господине Министре, поднети Вам опишан извештај о Ботаничкој Башти и Заводу, о њиховом напредовању и о научним радовима, који су потекли из Завода, од како сам постао наставник Ботанике на Универзитету.

Самостално руковање Баштом и Заводом примио сам крајем априла 1908. г., када сам изабран и постављен за сталнога доцента. Две године пре тога, од почетка маја 1906 до краја априла 1908., био сам привремени доцент и у томе звању држао сам само предавања из Ботанике и надгледао радове у башти, јер је Заводом руковао Факултетски Савет преко професора Зоологије, г. д-ва Живојина Борђевића. Зато ће се мој извештај о башти и заводу ограничити на последње четири године (1908.—1912.), а извештај о научном раду у Заводу обухватиће и време, када сам био привремени доцент.

Ради прегледности, извештај ћу разчланити на одељке: 1) о Ботаничкој Башти, 2) о Ботаничком Заводу и настави из Ботанике, и 3) о научном раду у Заводу.

1. Ботаничка Башта.

Управа баште до 1905. год. оставила је башту задужену са 11.000 динара. Поред тога упражњењем Катедре за Ботанику 1905. г. годишњи је кредит баште и завода смањен у току 1906. и 1907. г. од 10.000 динара на 6000. Пошто је отплаћивање дуга трајало од 1906.—1909. г., башта и завод имали су стварно кредит годишњи од 4000 динара, од кога је издавано само за огрев и радну снагу преко 3000 дин. За наставу, збирку,

библиотеку и за научни рад није се могло употребити ни 800 динара. Зато се није могао предузети никакав важнији посао ни у башти ни у заводу. Сав рад ограничавао се на одржавање збирке и баште и на наставу. Крајем 1906. г. остала је башта и без баштована и због потпуне оскудице у млађој стручној баштованској снази морао је, по невољи, и стручан баштенски посао пасти највећим делом на терет наставника Ботанике. То је стање трајало до 1 маја 1908. године, када је башта добила новог баштоса.

Од 11.000 баштеног дуга било је преко 2000 дин. дуга београдској општини за воду. Како се овај дуг морао отплатити за две године, затим како је башта трошила просечно за 860 дин. воде годишње и најзад, како је башта отплаћујући стари дуг за воду, морала остајати дужна за нову потрошњу воде, то сам крајем 1907. године поднео молбу одбору општине, да се башта ослободи плаћања таксе за воду. Молба је усвојена под оправданим условом, да башта буде отворена за публику радним данима за време дневног рада у башти. Башта је и пре тога служила као јавни парк, наравно са извесним ограничењима. У исто време, општина је одобрила да два њена стражара наизменце чувају баштенске културе од штете, коју би јој могла нанети публика. Ослобођење од плаћања таксе за воду башти је донело не само стално повећање у годишњем буџету за 860 дин., него и потрошњу воде без ограничења, што се осетило као особита благодет за време сушне 1908 године.

Од 1909. год. па до 1912. растао је, предузетљивошћу Министарства Просвете, постепено Кредит Ботаничке Баште, тако да за ову годину износи 9800 дин. Враћање кредита на висину, на којој је био до 1906. год. и ослобођење од дуга и плаћања воде помогли су, да башта за последње три године учини врло знатан напредак у своме спољашњем изгледу, у неговању и одржавању, у богаству и груписању биљака. Нарочито је обраћена пажња на то, да башта поред објеката потребних за наставу и науку представља збирку живих биљака, којим се карактерише југоисточна Европа, особито Балканско Полуострво. Ради тога је набављено у току 1910. и 1911. г. на 250 комада живих биљака, већином дрвећа и шибља, које је засађено у башти. Са својих екскурзија по јужној Македонији (1910.), затим са планина: Јакунице (1910.), Шар-Планине, Бистре и Кораба (1911.) донео сам, поред хербарског материјала, и живих биљака. Ова је збирка увећана још и македонским биљкама, које су башти слали г. г. Др. М. Шушталовић, лекар и Јордан Петровић, професор из Скопља. Разуме се, башта добија сваке године у размену од универзитетских башта из Европе и Америке велику количину семена од разних биљака, а да не спомињем непрекидно прикупљање и обнављање материјала из Србије приликом сваке екскурзије са ученицима или преко приватних људи.

Врло многе културе у башти нису се могле одржати због недовољног и примитивног заливања. Зато је у току последње три године знатно проширена водоводна мрежа у башти, а у обадве стакларе подигнут је по један басен за водене биљке.

За претходне културе и огледе за наставу подигнута је 1910. године једна мала стаклара у дужини 15 метара, чија се унутрашња инсталација морала извести на рачун редовног кредита баште. Та инсталација није потпуна још ни данас. Исто тако морао сам из кредита баште подићи, уз залеђе ове стакларе, шупу са четири одељења за чување баштеноског посуђа

и алата, који су раније стајали већином напољу и по угловима стаклара, те су контрола над њима и чување били готово немогући.

Стазе су у башти без тврде подлоге, посуте само шљунком, због чега се после отопиенога снега и јачих дуготрајних киша шљунак убијао при гажењу у мекану земљу. Од 1909. г. стазе се сваке јесени и свакога пролећа поступно набијају прво туцаним каменом, па се посипају шљунком. Материјал и радна снага плаћају се из редовнога кредита. Због знатнога пагиба баште и услед ниске пвице тротоара у улицама Далматинској и Таковској, јури бујица воде из Таковске улице после сваке јаче кише у башту, разрива стазе и плави културе. Због тога су се две стазе морале на знатној дужини насипањем и позиђивањем издићи и вода развести нарочитим олуцима у правцима који слабе њен утицај.

Један део баште морао се крајем 1911. г. и почетком 1912 изменити због подизања нове зграде за завод. Велики простор пред овом зградом и једна стаза од 32 м. морали су се покалдрмити. Исто тако морао се засађивањем дрвећа и шибља дати нов изглед ономе делу баште, што је у непосредној близини зграде.

Поред набавке целокупнога баштенскога материјала, огрева за стакларе, алата и радне снаге, редовним се кредитом морају сваке године вршити и извесне оправке на зградама и на оградџи баште. И поред редовнога годишњег извештаја о стању зграда у башти, који се Министарству Грађевина на време шаље, оправке се на зградама не могу сваке године да изведу. Некада се не стигне на време са плановима и предрачуном, некада не стигне кредит за оправке, те се ове морају одложити за идућу годину, некада опет одобри се оправка само делимично, као нпр. ове године. Међутим, многе оправке, особито на стакларама, не могу се одлагати и морају се извршити на рачун редовнога кредита. Тако се у току 1911. г. морала претрести и залити цементом калдрма око старе зграде, да се кућа не би и даље влажила. То се морало учинити и ове године са једним делом калдрме око куће, у којој станују баштован и један служитељ. Ове оправке износе просечно годишње 3—400 динара.

На раду су у башти, од почетка марта до краја октобра, поред баштована и четири стална служитеља још 7—10 осуђеника са падницом од 0.40 дп. С времена на време и према потреби радна се снага увећава. При свем том $\frac{1}{4}$ баште још није добила дефинитиван изглед. До сада се тај део није могао урадити због тога, што га је требало нивелисати, а тај је посао скуп. Али се неуређени део сваке године смањује.

2. Ботанички Завод и настава из Ботанике.

У времену мога доласка за привременога доцента Универзитета 1906 г. Ботаничкога Завода није ни било. Он је укинут још 1898. г., када је после смрти професора Ботанике наређено да се Ботанички Завод и збирка (хербар) иселе из зграде Универзитета у Ботаничку Башту. Збирка се тада морала сместити у један влажан и врло трошан павиљон, где је за 8 година стајања врло знатно оштећена. У овом павиљону било је још толико места, да су се могла држати предавања највише десеторици слушаалаца. Библиотека и један део хербара били су смештени у стап уравника баште. Тако је овим премештајем збирке и библиотеке из универзитетске зграде у башту у ствари нестало завода и свих услова за рад из Ботанике за свакога другог сем за наставника. У башти није било ни слушаонице ни намештаја за њу:

они су остали у згради Универзитета. Како је законом о средњим школама 1898. г. број слушалаца Ботанике врло редукован, и како се све до 1906. год. није нео изнад 6, могла су се, за невољу, држати предавања и у павиљону, где је смештен хербар. Међутим, број слушалаца од 1907. године растао је врло брзо и у 1909|10 достигао је 35. Како ни настава из Ботанике на Универзитету није могла остати на оном ступњу, на коме је била у Вел. Школи, било је потребно, да се добију нарочити простори бар за слушаоницу, збирку и библиотеку. Ти су простори, сем одељења за библиотеку, добивени крајем 1909. г. преправком павиљона и дозиђивањем одељења за хербар. Али, како су се још у току 1910. год. ови простори показали недовољни, јер је преправљени павиљон био сувише мали и неподесан да послужи и за слушаоницу и за лабораторију, морао сам помишљати на нову зграду, у којој би и библиотека имала засебно одељење и која би омогућила модернизирање ботаничке наставе. Јер због оскудице у просторијама није се могло ни помишљати на набавку научних справа и апарата, хемикалија, слика и читавог низа других помоћних средстава за наставу и рад у лабораторији. И у току 1911. год. Министарство Грађевина подигло је уз стару зграду завода нову, у којој су пространа слушаоница, соба за библиотеку и за збирку научних справа и апарата најглавнија одељења. Наравно, добивена је зграда без икаквога намештаја, па и без инсталације за електрично осветљење. Да бих се просторима у новој згради могао одмах послужити, морао сам за осветљење и најпотребнији намештај у слушаоници и у трему утрошити из редовнога кредита баште суму готово од 1500 дин. Раније сам споменуо, да није било намештаја за слушаоницу, а сад ћу додати, да сам се у току 1907—1911 год. служио школским клупама, које су из универзитетске зграде биле избачене као неупотребљиве.

Господину Министру ће бити познато, да су се сви моји претходници на Великој Школи бавили искључиво дескриптивном Ботаником и да се једино у томе правцу развијао Ботанички Завод. У истоме правцу текла је и настава из мога предмета, те је разумљиво, што за наставни и научни рад из Опште Ботанике (Анатомија и Физиологија) нисам затекао у Ботаничком Заводу ништа друго сем шест комада простих микроскопа старијега типа. Шта више није било готово никакве ни литературе за наставу из Опште Ботанике. Сматрао сам као најважнији задатак свога наставничкога рада, да наставу из Ботанике подигнем на висину универзитетске наставе. Зато сам највећи део кредита, који сам могао резервисати за издатке у заводу, трошио за оправке старих и набавку нових микроскопа, за микроскопске утензилије, хемикалије, посуђе, справе, апарате за демонстрацију и рад у заводу. Наредом са овим ишло је и набављање литературе, слика и другог материјала. Тежиште наставе из Ботанике, као егзактне науке, пренесено је на практичне радове у лабораторији и на упознавање метода биолошког истраживања. Морам признати, да се у овом погледу није још постигла потпуна савременост. То до сад није било могуће због оскудице у просторима завода, па баш да сам располагао довољним средствима за потпуно модернизирање наставе.

Збирку (хербар) сам затекао знатно оштећену, као што је раније наглашено. Оштетили су је паразити и влага; зато сам одмах предузео сушење и дезинфекцију целе збирке. 1909. год. збирка је смештена у ново одељење, где се може чувати од прашине и од инсеката, а крајем 1911. г. проширена је додатком старе слушаонице. Тек овако проширен хербар омогућава сређивање материјала, који је од 1906. год. нарастао врло много.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Све док није подигнута нова зграда у прошлој години, у хербар се није могао унети ни један орман више нити се могло помишљати на редован рад у збирци. Сада је за овај рад потребан намештај (ормани) и материјал за сређивање збирке (хартија, етикете, корице за фасцикле). Овај намештај потребан је не само ради одржавања и смештаја новог материјала, већ и ради лакше употребљивости збирке. Да су просторне прилике допуштале редован рад у збирци; да *кредит баште није претрпео врло знатно редукуцију* у току 1906.—1912. год. према кредиту до 1906. год. (од 1906. до 1912. год. та редукација износи 10200 дин.) не бих морао, и поред зграде коју сам празну добио, тражити нарочити кредит за намештај у хербару. Надам се, да ће се из овога извештаја моћи видети, да су послови у башти и заводу много разгранатији, него што сам их затекао, и да та разгранатост потиче поглавито из потребе универзитетске наставе и научног рада. С тога би било природно, да је кредит завода после претварања Велике Школе у Универзитет *растао*, а не опадао.

Збирка је од 1907. до ове године увећана врло много материјалом из разних крајева Србије и Балканскога Полуострва. Тако је завод добио нешто поклоном, а нешто куповином на 500 разних врста биљака из Црне Горе (од бившега баштована Бот. Баште, покојнога Вирбаха и од Косте Марића из Подгорице и са Комова). На подстицај завода и о његовом трошку вршио је (1908—1909.) скупљање биљака у околини Скопља, на Корабу и Јакупици г. Јордан Петровић из Скопља, а од г. Михаила Димоније-а из Солуна завод је откупио на 900 врста сувих биљака, готово из свих делова Македоније. Осим тога, потпомогнут од Министарства Просвете, ја сам у току 1908., 1910. (у два маха) и 1911. год. обишао, ради проучавања вегетације и скупљања биљака, готово целу јужну Македонију од Дојрана и Лангозе до Битоља (априла, 1910. год. са професором г. Цвијићем), околину Скопља и Катланова, понео се на планину Јакупицу и проучио овај планински део Македоније, који је био ботанички сасвим непознат (јуни и јули 1910); обишао сам цело било Шар-Планине, понео се на Кораб и Бистру и са ових планина донео велику и драгоцену збирку биљака. Из Србије збирка завода допуњена је материјалом, који сам прикупио на екскурзијама, које сам изводио са слушаоцима Ботанике. Сваке године од 1907. год. до данас донето је по нешто, и то: са живих пескова од Рама до Голупца (1908); са Власине, Острозуба, Стрешера (1907.—1911. год.); са Конаоника (1910.) са Голије и Црепуљника (1906. и 1910); са Суве планине и из Сињевачке Клисуре (1911); са Овчара и Каблара (1912); са Златибора (Златибор, Чигота, Муртеница, Долина, Рзава, Торник), Мокре Горе, Таре и Звијезде (1912). Најзад и са својих екскурзија у Источним Алпима (Salz-Kammergut) у 1907. и 1908 год. из Тирола и Централних Алпа (Hohe Tauern) у 1911. и 1912. год. донео сам за збирку доста лепог и интересантног флористичког материјала. — Цео овај материјал захтева научну обраду и уношење у дефинитивну збирку. Мени у заводу није могућно, да рационално употребим на ове послове помоћне снаге баште и завода (помоћника, баштована и лаборанта), ако ми се поред простора, које ми пружа нова зграда, не да и потребан намештај за извођење радова у збирци.

Научан рад у заводу и развијање нових снага за наставу из Ботанике не могу се изводити озбиљно и у опште како ваља без помоћних апарата за те послове. Међу ове долази у првом реду библиотека. Споменуо сам, да је она у флористичкој литератури доста потпуна, али да је

врло сиромашна у делима и часописима за Општу Ботанику. Да би се одржала непрекидно у флористичкој литератури завода и да би се библиотека снабдела делима и часописима из осталих делова Ботанике, морао сам за последње три године редован кредит баште добрим делом (око 1500 дин. год.) употребити на набавке књига и часописа. Највише је од овога новца издато на часописе, који су се морали набавити у целини (од почетка издавања), а за тим и на повез књига. Не знам из каквих узрока, сви моји претходници, сем Панчића, врло су мало обраћали пажње трајању књига, те су ове већином остављали неповезане. Како књижица завода треба да буде отворена и за студенте Ботанике, учинило ми се неизбежно повезивање не само нових књига и часописа, већ и оних старијих. Зато је у 1909. и 1910. повезано око 180 свезака. Разуме се по себи, да се са растењем библиотеке морао набављати и намештај за њу.

Да се олакша настава и да се слушаоцима демонстрирају сви објекти, који су у настави важни набављен је за завод и велики пројекциони апарат за микроскопију, дијапозитиве и непровидне предмете. Апарат са микроскопом (од 900 динара) и осталим прибором (пројекционом лампом, рестоном за струју, платном за слике итд.) стаје 3500 дин. и он представља једну од најважнијих помоћних сива у модерној настави за биолошке науке у опште. Поред овога апарата набавио сам у току последње три године: један већи микроскоп (дин. 450), клинотат (573 дин.), један фотграфски апарат (750) за снимање флористички и биљно-географски карактеристичних предела и биљака. Завод већ има лепу збирку слика и дијапозитива ове врсте из Србије, Македоније и Ст. Србије, која проширује и олакшава наставну област моје науке.

3. Научни рад у Ботаничком Заводу од 1906—1912 год.

Извештај се у овоме делу мора ограничити на научне послове, које је у заводу посвршавао сам наставник Ботанике. Јер за четири године самосталнога руковања заводом и наставом није се могла развити ниједна млађа снага толико, да би у научном раду у заводу оставила јаснога трага. Сем ђачких радова (2) за награду о Св. Сави, других озбиљнијих покушаја није било. Морам ипак нарочито споменути, да овоме нису биле толико узрок невољне просторне прилике у заводу и кратко време мога наставничкога рада, колико сиротиња мојих слушалаца. За све време мога рада као наставника од 1906.—1912. год. нисам могао имати ниједнога бољег слушаоца који се није сам бринуо за своје издржавање у школи. Чини ми се, да релативно нигде нема више универзитетске сиротиње, него на природњачким групама. Године морају проћи, док се нађе некакав слушалац, чије је школовање материјално обезбеђено и који се озбиљно заинтересује за коју научну грану.

Израђени су у заводу и објављени ови радови:

1. Данићско језеро. Биљно-Географска Студија. Глас Академије 75 (1908).
2. Characeen Serbiens. Ein Beitrag zur Algenflora von Serbien. Österreichische Botan. Zeitschrift, 1907. (српски „Наставник“ 1907).
3. Das Vorkommen von Polytrichum alpinum auf einem Hochmoor in Serbien (Hedwigia, Bd. 47) 1908.
4. Moose aus dem Gebiete Golia-Gebirgs in Südwest-Serbien. Hedwigia, 47) 1908.
5. Algae Власинскога Блата. „Наставник“, XX 1908.

6. Beitrag zur Flora des Korab- und Bistra-Gebirge in Albanien, (Ungarische Botan. Blätter, VIII) 1909. Српски текст у издању Музеја Српске Земље (бр. 7).

7. Власина. Биљно-географска студија (Глас Академије Наука, књ. 81, са једном литографисаном картом и 5 фотографских снимака и 101 страна текста.

8. Елементи Власинске флоре (Algae, Bryophyta, Pteridophyta, Phanerogamae). Флористички део уз студију под бр. 7 издање Музеја Српске Земље, 10. 1910 стр. 1—42).

9. Eine interessante Pflanze von Jakupica in Makedonien (Ung. Botan. Blätter, IX) 1911.

10. Прилози нових биљака из Македоније у Dégén-овом чланку: Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten (Ung. Botan. Blätter, IX) 1911.

11. Вегетација планине Јакупице у Македонији. Биљно-географска и флористичка студија. Са 1 литографском картом, 5 фотограма и 1 пртежом (Глас Академије књ. 85) 1911.

12. Четинари на Шар-Планини и Корабу („Гласник Српског Географског Друштва“ 1) 1912. Исти чланак само проширен и са више чисто ботаничких аргумената, изашао је на немачком језику у Österreichische Botan. Zeitschrift, 1912. Hefte VI и VII.

(13. Излет на Јакупицу. Гласник Срп. Геогр. Друштва I, 1912. Чланку је циљ да задовољи више географски интерес и има карактер описа планине, у коме се истиче и биолошки моменат).

14. Зелениче на Острозубу. Еколошка Студија, поднета 21 маја, 1912 год. Акад. Наука.

Поред ових објављених и свршених радова скоро је сасвим готов и рукопис моје студије: *о вегетацији Шар-Планине, Бистре и Кораба*. Тако исто готов је сасвим и експериментални део студије: *о кретању цветних и плодовитих дршака у врста Cyclamen-а*. Огледи са овим биљкама вршени су систематски у Ботаничкој Башти од 1909.—1911. године.

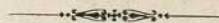
Ради проучавања вегетационих прилика планинскога дела Југо-западне Србије, обишао сам у јуну ове године целу област коју затварају линије: Ужице — Муртеница, Ужице — Бајина Башта према Новопазарском Санџаку и Босни. Материјал и искуства са ове екскурзије имају да се научно обраде у заводу у току 1912 и 1913 године.

Према свему слободан сам надати се, да ће Господни Министар бити задовољан са овим научним пословима, који су извршени у Ботаничком Заводу за време мога управљања њиме и да ће му идуће научне и наставне послове олакшати тиме, што ће заводу одобрити за најпотребнији намештај ванредан кредит од 2000 дин. за 1912. год. Још сам слободан нагласити, да се резултат научнога рада у Ботаничком Заводу мора сматрати као врло повољан, кад се упореди са резултатима других завода филозофског факултета, у којима се нису морале савлађивати никакве просторне и материјалне тешкоће, као у моме заводу.

Примите, Господине Министре, уверење о моме особитом и дубоком поштовању

9. јула 1912. год.
у Београду

Д-р Недељко Кошанин
стални доцент.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

РАДЊА ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

1067 РЕДОВНИ САСТАНАК

29 фебруара 1912 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; редовни чланови: Миливоје Симић, Љубомир М. Протић, Никола В. Лазић, Др. Чедомиљ Митровић, Др. Јован Скерлић, протопрезвитер Стеван М. Веселиновић, др. Светолик П. Стевановић, др. Душан Рајичић, Илија Ђукановић; ванредни члан: Ђока Јовановић.

Пословођа: Милан К. Петковић.

I

Прочитан је и примљен записник 1066 саветског састанка.

II

Према решењу на прошлом састанку (тач. III) Савет је претресао и примио Правила о питомцима у интерним Учитељским школама.

III

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 20 овог месеца ПБр. 3214, којим понова шаље на оцену и мишљење квалификације г. Миха Мариновића, академ. сликара, који моли за место учитеља цртања у средњим школама, пошто је допунио своје стручно школовање осмим семестром на Минхенској Академији Уметности. Савет је одлучио: да се умоле ранији референти г.г. Љуб. М. Протић и Риста Вукановић да прегледају молитељеве квалификације и поднесу Савету заједнички реферат.

IV

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 20 овог месеца ПБр. 3202, којим понова шаље на оцену и мишљење квалификације г. Боривоја Стевановића, академ. сликара, који моли за место учитеља цртања у средњим школама, пошто је допунио своје стручно школовање осмим семестром на Минхенској Академији Уметности. Савет је одлучио: да се умоле ранији референти г.г. Љ. М. Протић и Риста Вукановић да прегледају молитељеве квалификације и поднесу Савету заједнички реферат.

V

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 18 овог месеца, ПБр. 3107, којим спроводи Савету на оцену и мишљење књигу: „Бачко Здравље“, од г. Крсте Јонића, учитеља у Београду, који моли да се препоручи за поклањање ученицима о годишњем испиту.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Милош Ђ. Поповић и Ђорђе Јовановић, учитељ, да ову књигу прегледају и Савету поднесу заједнички реферат, пошто молилац претходно депонује благајни Министарства Просвете (20) двадесет динара на име хонорара за г.г. референте.

VI

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 19 овог месеца, ПБр. 2453, којим моли за мишљење: има ли г. Душан Поповић, философ, права по чл. 63 закона о средњим школама, на полагање учитељског испита из језика или не, и у повољном случају моли за потребне измене досадашњих Правила, у колико се она размимонаде са поменутиим законским чланом.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Миливоје Симић и др. Свет. П. Стевановић, да поднесу Савету заједнички реферат по овој ствари.

VII

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 27 овог месеца, ПБр. 3660, којим пита за мишљење има ли г. Бож. Петровић, кандидат хемиче, квалификације за суплента у средњим школама.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Миливоје Симић и др. Свет. П. Стевановић, да прегледају квалификације г. Петровића и поднесу Савету заједнички реферат.

Овим је овај састанак закључен.

1068 РЕДОВНИ САСТАНАК

2 марта 1912 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; редовни чланови: Миливоје Симић, Никола В. Лазић, Љубомир Протић, др. Чедомиљ Митровић, др. Јован Скерлић, др. Светолик П. Стевановић, др. Душан Рајичић, Илија Ђукановић; ванредни члан: Мих. Станојевић.

Пословођа: Милан Е. Петковић.

I

Прочитан је и примљен записник 1067 саветског састанка.

II

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 1 фебруара ове године, ПБр. 2232, којим пита за мишљење: да ли се г. Исак Израјљевић, учитељ, према уверењу лекарске комисије може ставити у пензију.

Савет је мишљења, да према уверењу одређене лекарске комисије г. Израћљевића не треба стављати у пензију.

III

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 19 фебруара ове године, ПБр. 3353, којим јавља да је намеран у Лесковцу подићи четвороразредну гимназију на шесторазредну реалку, пошто се у Лесковцу нагло развија трговина и индустрија, број ученика из године у годину расте, а мишљење грађанства је за то повољно, и моли Савет по чл. 4 Закона о средњим школама за мишљење.

После дуже дискусије Савет решава, да се умоле г.г. Миливоје Симић и др. Свет. П. Стевановића, да с начелником Министарства Просвете про-студирају свестрано ово питање и поднесу Савету своје мишљење.

Овим је овај састанак закључен.

1069 РЕДОВНИ САСТАНАК

7 марта 1912 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; редовни чланови: Миливоје Симић, Никола В. Лазић, Љубомир М. Протић, др. Чедомиљ Митровић, др. Јован Скерлић, протопрезбитер Стеван М. Веселиновић, др. Светолик П. Стевановић, др. Душан Рајичић, Илија Букановић; ванредни члан: Михаило Стевановић.

Пословођа: Милан Е. Петковић.

I

Прочитан је и примљен записник 1068 саветског састанка.

II

Прочитана су писма Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 4131 од 2 марта ове године, ПБр. 4377 од 6 марта ове године, ПБр. 4411 од 7 марта, ПБр. 4412 од 7 марта и ПБр. 4479 од 7 марта ове године, којима пита за мишљење треба ли, на основу лекарско-комисијског прегледа ставити у пензију учитеље г.г. Миладина Стевановића из Пожеге, Петра Вуксановића из Куршумлије, Светозара Хаџића из Сврљига, Милутина Пантелића из Белине и Светозара Ђорђевића из Барича.

Савет неће и не може да доводи у сумњу вредност лекарских уверења; верује да су учитељи који моле за пензију дужим радом у школи истрошени физички и имају органских дефеката, по којима су их лекари могли предложити за пензију, с тога и даје мишљење, да се ови учитељи на основу мишљења лекарских комисија могу пензионисати. Али Савет мора нагласити, да је објективност његове одлуке доведена у незгодан положај из разлога што зна да се у овом случају поменути учитељи обраћају за пензију због тога, што хоће да се кандидују за народне посланике. С тога Савет моли Господина Министра да настане да се, са обзиром на пропис

чл. 33 закона о народним школама, законодавним путем ово питање о кандидацији учитеља регулише тј. да и само кандидовање за посланика може бити основ за пензионисање.

Редовни члан Савета, г. Миливоје Симић, даје ово одвојено мишљење: Према лекарско-комисијским уверењима требало би овим учитељима дати одсуство потребно за лечење, а не би их требало ставити у пензију.

III

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених послова од 21 фебруара ове године ПБр. 3190, којим шаље на оцену и мишљење књигу „Обреновачка основна школа (1824—1904)“ од г. Дим. Стојановића, учитеља, који моли да се препоручи за књижице основних школа.

Према усменом реферату члана г. Љ. М. Протића, Савет је мишљења, да се ова књига може препоручити за књижице основних школа.

IV

Саслушан је писмени реферат г. г. Јеремије Живановића и Мих. Стајковића о књизи „Мученици“ од г-ђе Милене Миладиновићке.

Према овом реферату Савет је мишљења да се ова књига може препоручити за поклањање ученицима IV, V и VI разреда основних школа.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара за реферисање ове књиге свега (30) тридесет динара.

V

Саслушан је писмени реферат г. г. Љуб. М. Протића и Ристе Вукановића о накнадно поднетим квалификацијама г. г. Миха. Маринковића и Бор. Стевановића, академских сликара.

Према овом реферату Савет је мишљења, да се г. г. Миху Маринковићу и Бор. Стевановићу, академ. сликарима, могу признати квалификације за наставнике цртања у средњим школама.

VI

Саслушан је додатак у реферату г. др-а М. Миланковића, професора Универзитета о Пантахиметру од г. Н. Врсаловића, професора.

Према овој допуни, а у вези са мишљењем другог референта г. Ј. Ковачевића, Савет налази, да се Пантахиметар од г. Н. Врсаловића може препоручити за средње и стручне школе.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара свега (50) педесет динара.

VII

Саслушани су писмени реферати г. Ал. Белића, проф. Универзитета и г. г. Свет. Максимовића, проф. Прве и Живка Н. Стевановића, професора Друге београдске гимназије, о Српској граматици за први разред средњих школа од г. Милоша Ивковића, професора.

Према овим рефератима Савет је мишљења, да се књига „Српска граматика за први разред средњих школа“ од г. Милоша Ивковића не може препоручити за уџбеник средњих школа.

Г. г. референтима је на име хонорара одређено свега (60) шездесет динара.

VIII

Саслушани су писмени реферати Г. Ал. Беллића, професора Универзитета и г. г. Лазара Перовића, професора Четврте гимназије, и Дим. Лазаревића, учитеља, о изменама које је у својој Словенској Читанци извршио г. Мих. Станојевић, учитељ.

Према овим рефератима Савет је мишљења, да се књига „Словенска Читанка“ од г. Мих. Станојевића, учитеља, не може препоручити за уџбеник у основним школама.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара свега (0) деведесет динара.

IX

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 28. фебруара ове год., ПБр. 24691, којим пита за мишљење, да ли би се уџбеник Латинска Граматика од г. др-а Н. Вулића за коју је Савет дао мишљење да се може препоручити, могао употребавати у једном делу средњих школа или у свима средњим школама поред државног уџбеника г. Јов. Туромана, у разредима у којима се почиње учити латински језик тако, да би уџбеник г. Туромана остао за ученике од V до VIII разреда. У том случају Г. Министар моли Савет, да по чл. 47 Правила о штампању уџбеника одреди откупну цену за уџбеник г. Вулића.

Савет одлучује, да се умоли г. др Свет. П. Стевановић, да с погледом на ранију начелну одлуку Савета о расписивању стечаја за уџбеника државног издања, формулише одговор, који треба дати г. Министру на ово питање.

X

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Цркв. Послова од 28. фебруара ове год., ПБр. 2913, којим шаље на оцену и мишљење књигу „Збирка образаца“, од г. Стев. Давидовића, професора, који моли да га Министарство потпомогне откупом извесног броја књига.

Савет је одлучио, да се умоли г. И. Н. Ђукановић да ову књигу прегледа и о њој поднесе Савету писмени реферат.

XI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 5. ов. мес., ПБр. 4285, којим шаље на оцену и мишљење књигу „Зло и Добро у нашем народу“, од г. Жив. О. Дачића, који моли да се препоручи за школске, ђачке и народне књижнице и за поклањање ученицима о испиту.

Како је ова књига позната свима члановима, Савет је мишљења, да се она може препоручити за књижнице народних школа и поклањање ученицима, а по могућству, и за откуп.

XII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 24. фебруара ове год., ПБр. 3430, којим шаље на оцену и мишљење слику

Лоза Немањића у издању Друштва Књижице Љубице, које моли да се препоручи народним, средњим и стручним школама.

Савет је одлучио, да се умоли г. др. Влад. Р. Петковић, доцент Универзитета, да слику прегледа и поднесе Савету о њој писмени реферат.

XIII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Цркв. Послова од 1. овог мес., ПБр. 3966, којим шаље на оцену и мишљење књигу „Криптогамне болести жита у Србији“, од г. Ник. Ранојевића, професора, у издању Српског Пољоприв. Друштва, које моли да се препоручи за књижице народних школа.

Савет је мишљења, да са ова књига, награђена из фонда Пере Јанковића, може препоручити за књижице народних школа.

XIV

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Цркв. Послова од 28 фебруара ове год., ПБр. 3796, којим спроводи на оцену и мишљење Целокупна Дела Ђ. Јакшића у издању књижевско-издавачког Завода „Напредак“ у Земуну, који моли да се препоруче књижицама и извештај број откупи.

Савет је одлучио, да се умоли г. др. Јован Скерлић, да ове књиге прегледа и Савету поднесе писмени реферат, пошто издавачки Завод „Напредак“ претходно депонује благајни Министарства Просвете (100) једну стотину динара на име хонорара за г. референта.

XV

Саслушан је писмени реферат г. Миливоја Симића о кривицама г. Витомира Казимировића, бив. учитеља у Јабуковцу.

Према овом реферату Савет налази, да не може г. Казимировића предложити г. Министру за повраћај у учитељску службу.

XVI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Цркв. Послова од 6. овог мес., ПБр. 4137, којим шаље на оцену и мишљење прве четири свеске Бранкова Колоа за ову годину, чији власник моли, да се препоручи за књижице свих школа.

Савет је мишљења, да се Бранково Коло може препоручити за књижице народних, средњих и стручних школа.

Овим је овај састанак закључен.

1070 РЕДОВНИ САСТАНАК

14 марта 1912 год.

Били су: председник Сава Урошевић; потпредседник Мирко М. Поповић; редовни чланови: Миљивоје Симић, Љубомир М. Протић, др. Чедомиљ Митровић, др. Јован Скерлић, протопрезвитер Стеван М. Веселиновић, др. Светолик П. Стевановић, др. Душан Рајичић, др. Миљивоје Н. Јовановић, Илија Ђукановић; ванредни члан: Ђ. Јовановић.

Пословођа: Милан К. Петковић.

I

Прочитан је и примљен записник 1069 редовног састанка.

II

Саслушан је писмени реферат г.г. др-а Марка Лека и др-а Свет. Н. Стевановића о књизи Хемџа свакидашњег живота од професора Ласар-Кона, у преводу г. Ал. Крстића, професора.

Према овом реферату Савет налази да се ова књига може препоручити за књижнице народних и средњих школа и за поклањање ученицима средњих школа од IV до VIII разреда.

Г.г. референтима је одређено на име награда за реферисање свега (40) четрдесет динара.

III

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова, од 6 овог месеца, ПБр. 4109, којим шаље на оцену и мишљење молбу г-ђе Јелисавете Марковићке, васпитачице Трговачке Академије, која моли за место наставнице у Женској Гимназији, или В. Ж. Школи у Београду.

Савет је одлучио, да се умоле г.г. Миљивоје Симић и др. Свет. П. Стевановић, да прегледају податке о досадашњем службовању г-ђе Марковићке и поднесу Савету мишљење по њеној молби.

IV

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Црквених Послова од 29 фебруара ове године ПБр. 3797, којим пита Савет може ли се г-ђа Смиљка Костићка, учитељица у пензији, и заступница учитељска у Нишу, вратити у учитељску службу.

Савет налази да се по чл. 81 Закона о народним школама а према лекарско-комисијском прегледу и за то што је као заступница показала одличан успех г-ђа Костићка може вратити у учитељску службу.

V

Саслушани су реферати г.г. Влад. Стојановића и Јов. Дравића, професора Четврте гимназије, и г. Мих. Стевановића, учитеља, о рукопису „Геометријски облици за III и IV разред основне школе“ од г.г. Мил. и И. Ђукановића.

Пошто се г.г. референти нису сложили у погледима о овом рукопису, Савет је одлучио, да се умоли г. др. Миљивоје Н. Јовановић, да и он поднесе Савету своје мишљење о овом рукопису.

VI

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Цркв. Послова од 13 овог месеца ПБр. 4914, којим шаље на оцену и мишљење рукопис „Геологија и Минералогја за ученике средњих и стручних школа“ од г. г. др. Влад. и Мил. К. Петковића, који моле да се одобри као уџбеник приватног издања.

Савет је одлучно, да се умоле г. г. Петар С. Павловић и др. Свет. П. Стевановић, да овај рукопис прегледају и Савету поднесу о њему реферат, пошто писци депонују претходно благајни Министарства Просвете (60) шездесет динара на име награде за г. г. референте.

VII

Саслушан је писмени реферат г. г. Миливоја Симића и др. Свет. П. Стевановића о квалификацијама г. Бож. Петровића, канд. хемије.

Према овом реферату Савет је мишљења, да г. Бож. Петровић, по чл. 62 закона о средњим школама, не може бити постављен за суплента средњих школа, ну може бити постављен за хонорарног наставника хемије у којој београдској средњој школи, ако би за то било потребе.

VIII

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете и Цркв. Послова од 13 овог мес., ПБр. 4615, којим шаље на оцену и мишљење рукопис „Латинска Читанка“, од г. Мил. Ј. Мајзнера, проф., који моли да се употреби као уџбеник за Латински језик у III разреду гимназије.

Савет је одлучио, да се умоле г. г. Илија Лалевић, проф. Друге гимназије, и Влад. Малина, учитељ I гимназије, да овај рукопис прегледају и о њему поднесу Савету свој реферат, пошто писац претходно депонује благајни Министарства Просвете (60) шездесет динара на име хонора за г. г. референте.

IX

Саслушан је писмени реферат г. г. Миливоја Симића и др. Свет. П. Стевановића о томе, има ли г. Душан Поповић, слушаалац филозофије, права на полагање учитељског испита из језика или не, као и предлогу о измени чл. 1. у Правилима за полагање учитељског испита из језика.

Према овом реферату Савет је мишљења, да г. Душан Поповић, пошто је положио испит зрелости, има права на полагање учитељског испита из француског језика, без обзира на то да ли је и колико времена провео на ком Универзитету или курсу, и своју стручну сирему има да посведочи само својим стручним испитом. Према томе и чл. 1. Правила о полагању учитељског испита из језика у средњим школама треба довести у сагласност са законом и просто изоставити његов други део, почев од: „Провела најмање четири године“, на све до краја.

X

Према одлуци Саветској донетој на прошлом састанку, Савет је саслушао одговор за г. Министра који је формулисао г. др. Свет. П. Стевановић, поводом питања његова о Латинској Граматици од г. др. Ннк. Вулића и решио да се г. Министру упути овакав одговор:

Државни уџбеник за латински језик писат је у оно време, кад се латински почињао учити у V разреду, дакле писат је за *почетнике*. Референти, који су због прештампавања прегледали овај уџбеник, нашли су да је он употребљив и данас, кад настава латинског језика почиње у III разреду. Значи, да у њему има свега онога, што се програмом за почетнике тражи (можда само у ширем обиму) и да према томе други уџбеник за латински језик *није потребан*.

Због тога се г. Вулић не може користити ни чл. 51. Правила о штампању уџбеника — штампањем књиге о државном трошку, ни чл. 46 истих Правила — откупом. Против откупа поред тога говори још и то: што ово и није уџбеник који би поред повољног мишљења референата имао за собом успешну примену у настави, него само цењен рукопис, и што постоји неколико пута поновљена начелна одлука Главног Просветног Савета: да се државни уџбеници *набављају само стечајем*:

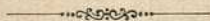
Напоследку Савету је част предложити Господину Министру, да се овај уџбеник према чл. 34 Правила не сме употребљавати ни као уџбеник приватног издања“.

XI

Саслушан је писмени реферат г. И. Ђукановића о књизи „Збирка Образаца“, од г. Ст. Давидовића.

Према овом реферату Савет је мишљења, да се ова књига може препоручити за ученике средњих школа, а није мишљења да се може откупити.

Овим је овај састанак закључен.

НАСТАВА И КУЛТУРА

КРАТКА ИСТОРИЈА ГЕОЛОГИЈЕ.

Ј. М. ЖУЈОВИЋ

(СВРШЕТАК)

VII

Развиће Геологије у Енглеској.

Историја Геологије у Енглеској почиње истом при крају 17 века; почиње са тежњом, да се тумачење постанка и развића земље доведе у хармонију са поставкама у Библији. Карактер те епохе најбоље представља књига Томе Борнета (Burnet), *Света Теорија Земље која излаже постанак глобуса и све опште промене, које је он претрпео и које ће претрпети до смака света* (1681 г.). Ово је дело плод необуздане фантазије, па га у историји науке не би требало ни помињати, да се у своје доба није сматрало за врло научно и да није расправљало и озбиљна геолошка питања на пример о саставу земље и њеноме промењивању. Главни геолошки појав био је наравно Потоп; он је настао услед провале земљине коре и куљања абисалних вода да подаве покварени људски род, који је пре тога уживао у вечном пролећу. Ова је књига имала за неко време рђавог утицаја на развиће науке, због својих погрешних тумачења геолошких појава измишљеним процесима. Интересантно је приметити да је Борнет био оптужен за богохуљење, и ако се веома трудио, да са својим мислима остане на терену ортодоксне религије.

Још је фантастичнија била *Нова Теорија Земље*, коју је (1696 г.) издао В. Уистон (Whiston) и који је појаву Потопа приписао преласку репа једне комете преко екватора, 18 новембра 2349 године пре Христа.

И Џон Вудворд је веровао у Нојев Потоп, који је објашњавао куљањем на површину огромних унутарњих резервоара воде. Тада се

цела површина спрашила, у води растворила, па после се из умирене воде сталожили слојеви са остацима организама. Ови су се таложили редом по степену своје тежине: најтежи у најдубљем и најчвршћем камењу, а најлакши у горњим песковитим слојевима. Ипак не треба закључити, да је сав рад Вудворда био без користи за Геологију. Из његове књиге: *Јестаственица Земље и земних тела* (1695) види се да је он имао доста правилне појмове о структури земљине коре у неким деловима Енглеске, да је умео доста тачно да одређује минерале, стене, метале, па и петрефакте за које је знао да су органског порекла. Он је израдио и један *Каталог фосила у Енглеској* (1728) год. на основу збирке, која је потпуње сачувана у Кембриџском Универзитету, и по којој се може познати да је он умео доста сигурно да одређује релативну старост слојева. Вудворд је прикупљао податке о геолошким приликама у разним крајевима света, и дошао до овога врло важнога закључка: „да су геолошки одношаји и у најдаљим земљама исти као што су у Енглеској; да је у Француској, Фландрији, Холандској, Шпанији, Италији, Немачкој, Данској и Шведској камење и сав остали материјал распоређен као и у Енглеској на слојеве, који су растављени паралелним прелинама; и да у каменитим и осталим гушћим слојевима има, као и код нас, обухваћено пуно шкољака и других морских производа“.

Већ и овај рад Вудворда доказује, да је у Енглеској, поред преласти духа библискога, увек било воље и за испитивањем стварних одношаја у природи. Ова су испитивања у тој земљи изазивала и богата лежишта каменог угља и руда. Развиће рударства и велико распрострањење петрефаката, спремише основу за појаву емпиричне и научне Геологије па и научне Геогеније, које у Енглеској нађоше својих извршних представника. Најстарији међу овима бејаху *Хук*, *Ре* и *Листер*, чији се радови појављују поглавито у другој поли 17-ог века.

Роберт Хук (Hook 1635—1703) био је најдаровитији енглески математичар и природњак 17-ог века. Као један од највреднијих чланова Ученога Друштва он је чешће држао предавања о предметима, који би се сада уврстили у област Физичке Географије и Геологије. Та су предавања штампана тек после његове смрти (1705). У њима је највећи део посвећен „*Земљотресима и подземним ерупцијама, које објашњују узроке неједнакостима на лицу Земље*“. По његовом мишљењу земљотреси су узрок врло многим појавама на земљи. „То су катастрофе које су претвориле равнице у брда, а брда у равнице, мора у континенте, а континенте у мора; које су створиле неке реке тамо где их није било, а пресушиле друге, које одавно трајаху итд.; које од почетка Света непрестано промењују површину земљине коре и због којих се шкољке, кости, биљке, рибе и друга слична тела налазе — на наше чудо — тамо где не би требало да их има“. Хук

је описао све познате му подземне немире почев од легендарне катастрофе Содоме и Гоморе па до силног труса у Чили у 1646 г. Он је тврдио да се морска обала близу Неапоља издигла за време ерупције Монте Нова, а острво Сен Мишел за време друге неке ерупције. Он претпоставља да су земљотреси исто тако чести под морем као и на копну, и да се морско дно због њих колеба, уздиже и спушта.

Фосили су, по мишљењу Хука, или баш сами скамењени организми, или њихови утисци. Они су негда живели у води, али не у води Нојева Потопа, јер овај није трајао довољно дуго, да би се у њему могло развити оволико изобиље великих и савршених облика и депоновати овако дебели и разноврсни слојеви.

Упуштајући се у тражење узрока Потопу, земљотресима и вулканима, Хук је усвојио неколико неоснованих старих хипотеза; али је ипак за то његова књига знатно допринела напредовању геолошке науке.

Хукова разлагања о земљотресима усвојио је и поткрепио Џон Ре (Ray, 1627—1705) који је био одличан зоолог и ботаничар. Он је први међу енглеским писцима опширно писао о утицају текуће воде на површину земље и о проширењу мора на рачун копна. Дејство текућица по његовом мишљењу, тако је велико, да ће се сва површина распасти, у води растворити и под океаном покрити. Ре је оштро критиковао свога савременика Вудворда; оборио је тврђења његова да су се петрефакти ређали по својој тежини и доказао, да се и тешке и лаке шкољке врло често налазе измешане у једноме истоме слоју. Међутим, и он често подлеже захтевима Библије, па место да сигурне закључке изводи из тачних проматрања, упушта се у произвољна нагађања. Теолошки печат времена види се утиснут јако и на духу овог великога научника.

Мартин Листер доказивао је (1671) да у Земљи има више разноликих система стена, које се међу собом разликују садржином различних петрефаката. О природи и пореклу ових није имао тачнога појма, јер није веровао да су то негда били живи организми. Једна иста система слојева по његовом мишљењу заузима врло велике просторије.

Листер је (1683 г.) први предлагао да се на топографској карти једне области представи распрострањење разних земаља, стена и минерала у њој, т. ј. да се раде геолошке карте. Али је ова мисао остала без непосредних последица, те се много доцније наново појављивала.

До краја 17 века имамо, дакле, две разне групе писаца; први су се трудили да буду што више ортодоксни, а други су били слободнији у својим истраживањима. Прва група прожета је била једном доктрином, те би се могла назвати правом „школом“, да се светлу-

цађе њене науке није губило у лавиринту теолошких расправа. Кад би се хтели окарактерисати радови мислилаца прве групе, дошло би се у забуну с одговором на питање: да ли је од њих наука имала више вајде но штете. Нема сумње, да је за науку била добит у свему ономе, што је позитивно у њиховим списима. Али је и то сигурно, да се на штету науке не би утврђивале заблуде, да их они нису својим научним ауторитетом подупирали. Оваква се појава дешавала и у Француској и Немачкој, па се ето поновила и у Енглеској. Интересно је приметити, да се ненаучни библиски правац у Геологији био распостранио баш у земљи, која се сматра за колевку религиозне реформације, као што је значајно и то, што се енергични протест против тога правца јавио у Италији, која је била земља црквенога апсолутизма, што је већ и раније овде наговештено.

Друга група енглеских геолошких радова до почетка 18 века није била онолико велика, као што у то доба већ беше у другим земљама. Али се у њима налази нека већа прециозност опажања, неко верније схватање природе ствари. Они су већ на путу да правилније представе стратиграфске односе у земљиној кори, да оцене важност органских остатака у њима, а такође и геолошки значај вулканских сила, што ће се у следећем веку у Енглеској потпуно утврдити.

У првој поли 18-ог века Џон Страчи (Strachey) даје прве оснивачке радове за геолошку хронологију, у опису југо-западнога дела Енглеске, у коме је изложио прву раздеобу геолошких формација од Карбона до Креде.

У половини 18-ог века калуђер Џон Мичел, који бејаше одличан астроном даје јасну представу о правилноме низу формација почев од Креде до Карбонифера, описујући њихове опште особине и сталност њихову на великим просторијама. По њему су слојеви сталожени по одређеноме реду. У равницама су слојеви обично остали хоризонтални; близу брегова су нагнути, а по бреговима од разне руке поремећени и испресецани што долази од издизања и денудација.

Главни гребени горских ланаца обично су паралелни са неким зонама слојева, који падају од гребена ка долини. Ово правило Мичел је извео на основу проматрања у Америци и Енглеској. У овој последњој приметио је да се слојеви од Креде продужавају на обе стране мореуза. У погледу проучавања формација он је за Енглеску урадио много више но што је Вернер учинио за Средњу Немачку, кога су у том погледу надмашили и Леман и Фикселн. А што се тиче његових општих погледа, које је све оснивао на сопственим проматрањима, то се слободно може рећи, да су они били далеко рационалнији од погледа који онда владаху у Европи. Међ њима има више напредних идеја, које су познији природњаци сматрали за вредне да се даље развијају.

На ова стратиграфско-тектонска разматрања наишао је Мичел поводом штудије о узроцима земљотреса, коју је пак израдио поводом Лисабонскога труса. Трус је овај био предмет многобројних расправа, али је Мичелова била најважнија међ свима публикованим у разним земљама на разним језицима. Трусови постају, мисли он, кад се велике количине воде спусте до огњених региона и ту у експлозивну пару претворе. Трусови су чести у близини активних вулкана. Трус се распростире или као дрхтавица или као талас. — Подземна ватра може да се јавља где се ужегу масе пирита. — Прве експлозије водене паре компримују најближе слојеве, затим се шире до површине која завибрира при чему се чује и подземна тугњава. Таласи су најјачи код центра удара, затим слабе до површине. — Земљотреси су чести у планинама, али подморски имају много веће распрострањење. — Центар труса лежи приближно код пресека линија повучених управно на трасу заталасаних места. Центар Лисабонскога труса лежао је испод Атланскога Океана и то на дубини од једне и по до три миље. — Трусни удари могу се понављати. — Трусни таласи иду кроз целу земљу, а на површини се манифестују прво на месту најмање удаљеноме од центра.

Овим разлагањима о земљотресима Мичел је заслужио име великога претече модерних сеизмолога.

Највећи енглески геолог осамнаестог века био је Џејмс Хутн (1726—1797) јер се може рећи да од њега датира модерно схватање теориске Геологије. Он се, истина, обично истиче као шеф и организатор једне геолошке партије, партије *илутониста*, која све појаве на Земљи приписује утицају ватре, на супрот Вернеровом непутизму. Али ћемо се из излагања његових погледа уверити, да он није био тесногрудни партизан већ објективни критичар и оштроумни проматрач и тумач.

Хутн је био доктор Медицине; неко време бавио се Правом, Философијом, Хемијом и Агрономијом; али је век свој посветио проматрању и штудији геолошких предмета. Писао је мало, управо само једно дело: *Теорију Земље*, али се то дело и данас убраја у најкласичнија дела наше науке. Дело није било довољно књишки разрађено; наштампано је било у издању једног ученог друштва, скоро састављеног и мало познатог; а и сам назив опомињао је на претходне списе ненаучне и неозбиљне. Са тих разлога остало би дуго незапажено, да се у њему није сузбијала теорија већ славнога Вернера. Слава немачкога противника пробудила је интересовање и за енглескога критичара. Без тога би многи исправни назови Хутнови остали још дуже у тами, ако и због недостатка онако великога броја ученика и обожаваоца као што их Вернер имађаше — не би за науку и сасвим пропали. Једини је био Џон Плејфер (Playfair), који је својим *Илу-*

страцијама Хутнове Теорије Земље директно допринео да се ова наука популарише (1802).

Полазна тачка Хутнове науке јесте да се све негдашње појаве на Земљи могу свести на познате природне узроке и да је садашњица кључ за разумевање прошлости. Противно Вернеру, он нема напред постављену теорију о постанку стена, већ нагомилавањем проматрања и упоређењем тачних чињеница, долази до закључака, из којих се поступно развија и теорија. Он је имао много више геолошких знања но Вернер, и много научнију, индуктивнију, методу рада, с тога је његова теорија више научна, мање једнострана, те је дуже и истрајала,

„Данашња структура наше планете, вели Хутн, представља нам развалине једног старог света; она доказује, да су слојеви данашњег копна били некада под водом, у којој су створени од трошака са претходних континената. Исте некадашње снаге и данас још руше и најтврђе стене, било хемиским растварањем било снажним механичким дејством, па сав материјал односе у море, где се он растура и слаже у слојеве налик на старе земне слојеве. У почетку су ови слојеви слабо чврсти, а доцније се модификују под утицајем подземне топлоте, која их очвршћује, издиже, ломи и свакојако превија“. — Притисак јако модификује утицај топлоте на консолидацију стена. — Слојеви нису једне старости већ представљају дуги низ периода стварања. Серију старих стена назвао је *примарном*. На њима лежи серија *секундарна*, која је делом постала од првих и којом је највећи део земље заузет.

Хутн је веровао, да су велике промене у разним периодама последице великих конвулзија, које од времена до времена потресају кору земљину. Услед ових бива да се нека старија серија слојева усправи, а млађа се на њу хоризонтално наслаже; интервала измеђ та два времена стварања може да траје врло дуго. — Конвулзије у кори долазе, по свој прилици, од унутарње топлоте. — Тој топлоти он приписује и Вулкане, а не пожарима запаљивих материја; вулкани су одушке које осујећавају излишна издизања земље и фаталне последице земљотреса.

Многе Хутнове поставке биле су и раније заступане, али их је он пробрао, у систему сложио и очевидним представио.

У својим екскурзијама по Шкотској Хутн је велику пажњу обраћао на стене нестратификоване, еруптивне. Једне се налазе у примарним, а друге у секундарним слојевима. Већина, ако и не све, биле су прво у растопљеном стању, па су из дубине на више убризгане поводом конвулзија и поремећаја слојева. Он је разликовао три врсте тих интрузивних стена: 1) „Whinston“ под којим су именом били обухваћени садашњи долерити, базалти, дијабази и андезити, 2) Порфини: ваљда садашњи фелсити, ортофири и кварц порфири;

3) Гранит: прве стене тако одговарају модерним лавама и по саставу и по структури, да се и оне могу сматрати као вулканске. Базалти су дакле пирогене, а не нептунске стене као што је Вернер исповедао — И гранит му је изгледао као продукт неке житке масе, а не да је најстарија формација у води као што је учио Вернер; на његовом контакту са седиментарним стенама има неких особина као и на контакту вулканских стена са истима. — Примарне шкриљце је сматрао за седиментарне стене, које су под притиском и утицајем ватре постали кристаласти. — Због оволике улоге подземне топлоте у стварању и метаморфисању стена, присталице овога мишљења назване су *илутонисте*, а Хутн им је за вођу сматран.

По Хутновој теорији у земљиној кори има пукотина које достижу до усијаног језгра. Кроз њих се пењу растопљене масе, од којих се неке разливају по површини као порозна лава, а друге се међ слојевима скамене као компактна, еруптивна маса. Ерупција је оваквих бивало и у старијим геолошким периодима. Овако учи и модерна вулканологија.

Вернер је држао да су минералне жице, као и жице гранита, базалта и других еруптивних стена постале хемиским преципататом из негдашњег океана, који је покривао слојеве са пукотинама. А Хутн их је сматрао, као да су све испуњене врелом материјом из унутрашњости. Први је грешно у погледу на порекло еруптивних маса, а други у погледу на порекло рудних жица.

Хутн је заступао мисао свеопште денудације на земљи, под утицајем хемиских и механичких агената; а рушење континената наклађује стварање нових услед сталне експанзивне силе у унутрашњости земље. У његовој теорији има свега чиме модерна наука објашњује моделисање земљине површине.

Постављајући филијацију стена и континената, по којој млађи постају од градива претходних, Хутн је отворио сасвим нове погледе на прошлост и будућност света, на земљине револуције и на трајање геолошких епоха. Он је променио појам о времену, као што је Њутн променио појам о простору. Од ограниченог и релативног оба појма посташе безгранични, апсолутни.

„У животу земље, вели Хутн, ја не могах наћи нити трагове каквог почетка, нити перспективу каквога краја“. — Све се постепено развија и преображава. Цео овај ток дели се на периоде мировања или стварања и периоде општега рушења. Главни агенти свију промена јесу топлота, вода и притисак у земљи.

Хутн се од својих претходника разликује много тиме што за потврду својих погледа и закључака наводи факта, која је сам тачно проматрао; и што не чини претпоставке које не може фактима поткрити. — Он је прецизовао магловите а правилне мисли својих прет-

www.хрватска.хрватска, поткрепио их новим доказима, а предвидео и неке ствари, које ће се тек после њега констатовати.

Хутн је први

1) научно оборио претпоставку великих катастрофа;

2) објаснио гранит као производ консолидације једне усијанотечне масе;

3) показао разлику између лава и еруптивних маса које су у дубинама под великим притиском скамењене;

4) доказао везу еруптивних жица и апофиза са дубље лежећим грамадама;

5) истакао принцип регионалног метаморфизма;

6) заступао мисао да су у прошлости делале исте геолошке силе, које и у садашњости;

7) тврдио да су геолошка времена огромна и неизмерна.

Своје закључке и своју теорију он је најрадије дискутовао са неколико својих пријатеља, који су знали Физику, Хемију и Геологију. За распрострањење истих није се старао, као ни за популарисање свога имена.

Хутнову науку популарисао је Плефер у напред наведеноме спису. Али у овоме спису има и оригиналних приложака ауторових, важних за тумачење на пример постанка долина и језера, постанка кристаластих стена под притиском у дубини, савијања слојева, осиплације морских обала и т. д. Плефер је први глечерскоме леду приписао преношење великога ератскога камења оштрих ивица.

Његов спис још и данас заузима одлично место у старијој геолошкој књижевности.

Историја Геологије у Енглеској истиче Хутнова пријатеља Демс Хала (Hall. 1761—1832) као оснивача експерименталне Геологије. Међутим, историјска правда захтева да се не заборави почетак, који је на томе пољу учинио Талијан *Сталанцани*, који смо напред изложили и рад Швајцарца Сосира, који ћемо сада приказати за то, што му сасвим одговара рад Д. Хала.

Изучавајући стене, које је у својим екскурзијама скупљао, тражио је да им одреди начин постанка, а обавештен, ваљда, о хипотези коју је Демаре заступао, да су базалти у Оверњу постали стапањем гранита лежећих испод њих — Сосир је предузео експерименте, да се увери: могу ли једне врсте стена постати стапањем других. Стапао је неколико варијетета гранита из Швајцарске, али базалта од њих није добио. За тим је стапао граните, које је сам донео из Оверња, али опет без успеха. Стапајући један турмалински гранит добио је стакласту масу са зрнима нетопљивога кварца. Стапао је и разне порфире, али базалта не доби. С тога је закључио да базалти не могу постати обичним растапањем оваквих стена.

То су били први систематски експерименти да се докучи начин постанка вулканских стена. Па и ако су дали негативне резултате, ипак се Сосир мора уврстити у осниваче експерименталне Геологије.

Негативни резултати Сосирови послужили су нептунистама као јак аргуменат против вулканиста; триумфално су понављали, да се лађењем растопљених силиката никада не граде кристаласте стене, већ једре стакласте масе. Хал је предузео да провери вредности овога навода. Растопио је комадић базалта; пустио га да се охлади, па растопљена маса одиста не хтеде кристалисати већ поста стакласта. Али он не хтеде одмах закључити, да базалт никада није био у растопљеном стању, већ се запита да ли нема каквих особености околности под којима би из растопљене масе могао да се консолидује базалт. И поновни покушај испале му дивно за руком када растопи повећу количину старог базалта из Шкотске и удеси да се *врло лагано* расхлађује. Исто учини и са модерним лавама Етне и Везува. Тиме се несумњиво утврди да кристаласти агрегати могу постати из растопљених маса. — Проматрајући пажљиво структуру лавичних жица и сливова на Етни и Везуву Хал је запазио правило: да они делови лаве који се у пукотинама брзо хладе немају времена да кристалишу већ се консолидују као стакло, док унутарњи делови, који се споро хладе, добијају кристаласту структуру. Ово опажање било је од великога значаја за Петрогенију.

Угледајући се на ове Халове експерименте Г. Ват је, у почетку 19 века, растопио комад базалта од 700 фуната и хладио га полако 8 дана под слојем угљена који је полако сагоревао. Тада се у црноме, непровидном стаклу од растопљена базалта, ствараху сферолитне конкреције, фибро-радијалне структуре велике до 6 см. у пречнику; а пре но што се зрнаста маса скамени кристалисаху у њој врло танке ламелице. У исто доба порастао је магнетизам масе, а и њена густина. На тај начин експерименталним путем произведени су и неки детаљи структуре и састава, који су доста распрострањени на вулканским стенама, а дознао се и важан факат: да се кристализација може вршити и у периоди када растопљена маса почиње већ да се камени.

Хал је извршио врло много експеримената и са невулканским агрегатима. Од великога је значаја његов успех, да загревањем обичнога калцијум карбоната под великим притиском направи кристалисани агрегат, јер је тиме објашњен један начин постанка мермера.

Исто тако значајни су и Халови експерименти, у којима је репродуковао начине како из хоризонталних слојева могу да постану разне врсте бора под потисцима с бока.

Свима својим експериментима Хал је отворио пут, којим ће се у модерно доба доћи до Експерименталне Геологије.

Хутн, Плесфер и Хал чине једну групу шкотских геолога, који су се у Единбургу били ушанчили против навале вернеријанаца. Ове је у истој месту ватрено заступао универзитетски професор Роберт Џемсон, који је тамо основао „Вернерово Јестаственичко Друштво“. Борба је била дуга и доста огорчена, али су најзад нептунисте морали узмицати испред вулканиста, којима је победу олакшавала њихова неискључивост и неједностраност, која бејаху обележје нептуниста. Будућност је припала онима који су Природу проучавали у њој самој а не онима који су теорије у кабинету склапали па их Природи у свима областима наметали. Будућност је припала позитивној Геологији, а не спекулативној.

На пољу позитивне Геологије одликовао се у Енглеској и В. Смит. (Williams Smith, 1769—1834) који је назван „отац енглеске Геологије“, за то што је он дефинитивно утврдио стратиграфску деобу формација у Енглеској, која је пре њега само делимично разрађивана. Он је био врло мало школован, самоук, али врло извезбан проматрач особина земљинога састава. Благодарем тој способности, он је јасно запазио, да фосили нису случајно по слојевима размештени; да свака особена фела има своје одређено лежиште и да једна, две или више једнаких фела фосила могу служити као поуздано обележје једнакости слојева у Енглеској, да различне фосилне групе указују на разне релативне старости слојева. Тиме је Смит утврдио основно правило Стратиграфије и одредио методу за изучавање и картирање формација. 1790 г. он је почео описивати геолошки састав Енглеске, па је пуних 25 година израђивао геолошке карте појединих дистрикта, тако да је 1815 г. била готова прегледна карта целе земље. Ова ће карта остати као вечни споменик изванредне истрајности и оригиналнога дара Смитовог. Ради ње је он пропутовао целу земљу британску. Он је успео да лепо класификује све терене почев од најстаријих, који су доцније добили имена Камбријум и Силур, па до Терцијера. Нарочито је успешно разрадио мезозојске системе, а имено Јурску, за коју је учинио онолико колико су Кивије и Броњар урадили за Терцијер. Његова класификација ових терена показала се да вреди не само за Енглеску, већ и за друге земље у Европи.

Немајући претходних детаљних радова по Стратиграфији, Смит је морао сам да израђује и њену терминологију. За ову је употребио већином народне и локалне називе као London Clay, Forest Marble, Crag, Portland Rock, Coral Rag, Kellaway, Lias, што се и данас, нешто поврњено, употребљава (Пурбекијен, Портландијен, Каловијен, Каралијен, Батонијен, Лијасик). „Енглески геолози, ценећи дубину и правилност Смитових погледа на секундарне формације у њиховој земљи, задржали су и његову терминологију и његову класификацију, јер су исте и после четрдесет година проверавања и поновљених испи-

тивања, остале тачне и задовољавајуће. Они поштују ту терминологију не само зато, што ју је израдио њихов земљак на њиховом рођеном земљишту, него и за то, што је она најбољи и најприроднији израз онога што постоји у ствари“ (А. Даршијак).

„Оно што су најодличнији немачки геолози урадили у једноме делу Немачке за пола века, то је у Енглеској предузео и свршио један сам човек. Његов рад, исто тако леп по резултатима као што је ванредан по обиму, доказао је, да је Енглеска правилно на слојеве подељена, да се ред наслањања истих никада не преокреће и да се исти фосили налазе у истој слоју на далеким одстојањима“ (Добисон де Воазен).

Радовима В. Смита постављена је врло добра основа и дат врло јак импулс за даља изучавања Стратиграфије. Он сам изнео је велике појединости за секундарне терене, али је ипак остало још довољно посла, да се за изучавање Јуре, Креде и Терцијера учине заслужним Т. Вебстер и Фитон и други. Најнејаснији су били геолошки одношаји у оној огромно дебелој серији слојева, који леже испод секундарних формација; али су и они после дугих и мучних истраживања размршени. Мурчисон и Сеџвик стекли су име оснивача науке о Палеозооку, тим, што су, по методи коју је Смит употребио за штудију Мезозоика, проучили и класификовали загонетне „прелазне терене“. Они су међ њима установили геолошке системе назване: Камбријум, Силур и Девон, о којима су израдили дивне монографије, које чине епоху у геолошкој књижевности. — У познавању терена старијих од Камбријума оснивачки су били радови америчких Енглеза Логана, Муреја и Хутна, који су разрадили најстарије геолошке системе: Прекамбриску, Хуронску и Лаурентиску.

Тако се може рећи, да су енглески геолози положили основе модерној Стратиграфији свију терена сем терцијернога. Пошав путем Смитовим они су се руководили истим принципима; нису дангубили на странпутицама, нити у излишним препиркама, па су и у овој грани радљивости показали свој здрав разум и практичан дух.

Геологија је, дакле, у Енглеској постављена на најсигурније основе. Историју њену завршићемо списима у којима је она најбоље резимисана и крунисана. То су *Принципи Геологије* и *Елементи Геологије*, којима је аутор Чарлс Лајел. Дела су ова имала огроман утицај на геологе свога доба, па и сада их чита сваки који жели да буде потпун геолог. Лајел нема својих оригиналних опсежних штудија нити монографија о посебним геолошким предметима. Он је себи ставио у задатак, да све резултате геолошких истраживања критички доведе у склад са општим начелима науке и да појединим тачним чињеницама истакне виши научни значај.

Усвајајући у главном начела Хутнова и он је за основу своје теориске Геологије узео начело: да се све геолошке чињенице могу објаснити појавима, који се данас на земљи дешавају; да никада на земљи нису дејствовале какве силе, којих данас не би било и да интензивност геолошких агената није негда морала бити много већа, но што је сада. Са изванредном јасноћом Лајел је изложио дејство главних сила у садашњости и вероватне резултате истих у прошлим геолошким временима. Он почиње доказивањем, да су неумесне и излишне биле многе старе хипотезе, као што је била на пример, хипотеза да су промене климата дошле услед лађења земљинога језгра када се те промене лакше могу објаснити изменама у распореду воде и земље и осцилацијама земљишта. Затим излаже непрестано промењивање земљине коре и површине, наводећи за то и многобројна лична проматрања. — Тежећи да дозна колика је сила вулканизма он је пропутовао вулканске области у Француској, Италији, Сицилији и на Канарским Острвима. На томе се путу уверио, да су нетачна мишљења Буха и Бомона о кратерима, па је оборио теорију ових аутора о издигнутим кратерима. У неоснована нагађања уврстио је и периодске револуције напрасне дислокације великих размера, велико надимање земље и магновено издизање читавих горских ланаца; али је признавао да се делови земљишта могу лагано издизати под упливом вулканских сила. — Постојање седиментарних и вулканских стена, промену рељефа, денудацију, издизање планина и друге велике геолошке процесе, Лајел је објашњавао тако природно, да је за своје закључке задобио пристанак већине геолога. Држећи се правила, да се садашњим геолошким силама могу растумачити и све промене у прошлости, он је разрадио основе модерне Динамичне Геологије, која доби пресуднога значаја и за развиће Историске Геологије то јест за боље разумевање земљине прошлости. Људи који усвојише ово правило као руководно и главно начело добише име *униформитаристе*, због униформних сила у садашњости и прошлости. Теорија је ова била тачнија од многих ранијих, па је имала и већег успеха. Али, када је почеше изводити до крајности и негирати свако друго становиште, јави се и против ње реакција и то не само ван Енглеске већ и у овој самој. Њено место поче заузимати теорија Еволуције која се у ново доба унесе и у Геологију.

Лајел је у своју геолошку систему увео и разрадио и принцип метаморфизма, који су Хутн и Амн Буе увели у Геологију. Помоћу њега дошао је до највероватнијега тумачења неких чињеница, на пример до тумачења природе и постанка азојских, кристалистих шкриљаца. Лајелов процес метаморфизма јако је дискутован, и на врло интересне начине разрађиван. Ну говор о томе увео би нас већ у данашње доба Геологије, дакле овде мора изостати.

Лајелово дело имало је великога успеха не само због своје садржине, већ и због просто разумљивог излагања, које читаоца брзо убеђује и задобија. Оно је Геологији задобило много пријатеља и учинило је популарном. Оно је из науке избацило све што је неприродно и насилно, као и све неосноване хипотезе наслеђене од ранијих аутора. Оно је успело укоренити веру, да је садашње стање наше земље просто продужење разних прошлих стања, која се смењују без великих потреса и катастрофа.

Теорија униформитариста распространила се најбрже у Енглеској, јер су јој тамо земљиште припремили радови Хутна и Плефера. Нешто спорије ширила се у Немачкој, јер су јој овде сметали још врло јаки вернеријанци Бух и Хумболт; а најспорије у Француској, јер су под окриљем ауторитета Кивијевог, Бомон и Дорбињи до смрти свеје доста енергично бранили теорију катастрофа. Дух великога Кивија сметао је за дуго напреднијој геолошкој науци, као што је сметао и теорији Еволуције уопште.

Закључак

Брони у Италији, Броњар у Француској, Смит у Енглеској — затворише историску периоду лутања при изучавању земљиних слојева, лутања у која су пре њих залазили и генијални људи. Прави пут је њиховим радовима указан и прокрчен. Њиме пођоше врло многи проматрачи, којима за њима постаде много лакше ићи и до повољних резултата доћи. Број се њихов намножи не само у напредним земљама, у којима је Геологија имала своју историју већ и у другима које нису биле срећне да дају утемељаче ове науке. Прво друштво геолога основало се у Енглеској (1807) са задатком да нагомилава тачна геолошка знања, одлажући на познија времена расправу теорија. Позитивна Геологија поче корачати брзо, од како поглавиту пажњу обрати на изучавање земљине коре почев од момента њенога стварања, не збуњујући се много питањем, шта је пре тога било. Маштања је доста било у ранијим временима, када је било мало емпиричкога дознавања истина; а још више у најранијим временима, када су се стварале само легенде — али то не само да науци није помогло, већ ју је често ометало. Најлепши, најпоетичнији били су мити вавилонски и јеврејски, са једним или више Створитеља Света, па ипак нису ни најмањи камичак унели у зграду наше науке. Геологија се почела оснивати и зидати, од када се напустио правац јалових умовања о веретизним теоријама и предузело брижљиво разматрање састава и структуре стена на већим просторствима. Ако се на ово дуго чекало, накнадило се брзином полета од дана када се она индивидуалисала као наука, своје задатке поставила и своје методе изабрала. Мало пма

WWW.UNILIB.RS

наука, које су за последњих сто година толико колико Геологија напредовале у погледу и свога обима, и диференцирања појединих огранака, и отварања неочекиваних перспектива и умножења својих обрађивача.

У свима цивилизованим земљама сада има по неколико центара за унапређење геолошке науке. На свима Универзитетима подигнуте су катедре за њу. У свима су састављена и Геолошка Друштва. У свима се брижљиво скупљају збирке геолошкога материјала и извршују велике и систематске екскурзије. У већини држава има нарочитих државних завода за израду детаљних геолошких карата. Геолошка књижевност већ је огромна, скоро несавладљива, а сваким даном толико се умножава и растура, да се већ јавила потреба о неком извесном концентрисању исте.

Геолошка се наука толико разгранала и специјалисала, да су се од ње као засебне науке морале одвојити: Петрографија, Палеонтологија¹, Физеографска и Космична Геологија.

Специјалисање се врши и у појединим одељцима ових наука, као што се врши и у главним областима Геологије: Геодинамици, Стратиграфији и т. д. То специјалисање јесте једно од најочевиднијих обележја савременога рада.

Друго главно обележје његово јесте, да сви раденици на једноме пољу истраживања воде рачуна један о другоме. Тота није било у пређашњим временима (а то је био узрок спороме напредовању науке). Некога додира се могло запазити у оно доба само у извесноме пристајању око неке хипотезе или теорије, као што беху: дилувијалисте, нептунисте, плутонисте; па и то изгледа да је са изузетком Вернеровога нарочитога паштећа — било више случајно. Од старијих геолога позитивиста само се код Енглеза примећује да одржавају неко јединство и везу у својим радовима, док је код других народа сваки истраживач геолошких чињеница био, тако рећи изолован, без везе са претходницима и савременицима.

Из историје Геологије истиче се неколико интересантних закључака, које вреди поменути. Прво је факт, да се ова наука за дуго врло споро развијала; да су се њене истине с муком утврдиле; да су се правилне идеје више пута, у разним земљама и временима појављивале, па заборављале, те остајале без непосреднога утицаја на развој науке. Ово је дало повода, да се и овде примени оно тврђење, по коме: „свака идеја треба да дође у своје време“; ако хоће да има успеха, треба да је за њу раније све спремно, јер ако се јави сувише рано

¹ Кратки преглед Историје ових негдашњих делова Геологије може се на српскоме језику прочитати у приступу *Петрографске Минералогije* од Ј. М. Жујовића и *Историји Палеонтологije* од Др. С. Радовановића. (Просветни Гласник 1891. св. 1 и 2).

неће се примити и може пропасти. Тврђење је ово оправдано за остварење идеја у некоме врло сложеном, замршеноме сплету погодаба, на пример у сфери социјалнога живота. За успех пак простих, научних истина могло би се мислити да би довољно било да су оне довољно научно документоване. А то није било нити је могло бити са многим истинама у давној прошлости, када су оне већином само назиране често и сасвим случајно мислиоцима на ум падале. Оне тада саме по себи нису биле „спремне“ за акцију, — али утешно је бар то, што нигда нису савршено пропадале, већ су наново клијале и плода доносиле, кад су животне клице, то јест праве истине у себи садржавале.

Из овога би се могла извући поука: да ваља бити обазрив спрема идеја и мишљења, која још не налазе признања, јер се нека могу временом показати као тачна и ако у први мах нису приказана са довољно основа ни вероватноће.

Још већа је потреба, не предавати се безусловно теоријама и хипотезама, које су у милости, јер и најновији одељак историје учи нас, како су најзад нестајале и врло популарне теорије, које су хтеле бити апсолутне као на пример теорије непуниста и катастрофиста, и ако су их подупирали највећи научни ауторитети: Вернер и Кивије. Ваља увек имати на уму, да су геолошки процеси врло сложени, и да се они не могу с математичком тачношћу објашњавати. Али то није сметало Геологији да до сада изради себи један костур од утврђених истина, на које се у будуће може само боље светлости просути, али које се не могу више потрти. Догме, које се у њој сада проповедају могу уступити места другим догмама; али не могу нестати и правилно утврђене геолошке чињенице, и научно груписање и тумачење истих.

Најзад ћу указати на факт, којим је и енглески историописац Геологије завршио свој спис¹, а то је да су Геологију оснивали и успешно обрађивали и људи који нису били професионални геолози. Професори Геологије беху само Вернер, Сецвик и Логан. Кивије и Плефер беху професори, али не наше науке. Хутн, Хал, Лајел, Дарвин, Бух, Сосир, живили су од ренте. Техничари су били Броњар, Демаре, Смит. Још старији геолози били су понајвише — лекари. Правда захтева да се помене да је и калуђерски ред давао извесних мислилаца о геолошким предметима. —

Ово суделовање људи разнога занимања доказује: да је поље геолошкога рада слободно, да на њему може наћи задовољства сваки који воли и има стрпљења да Природу посматра, како на пајмањем зрну песка, тако и на импозантним планинама и да сваки такав радник може науци бити од користи, ако раду буде приступао са методом научном и духом слободним од предубеђења.

¹ Sir Archibald Geikie: The Founders of Geology стр. 468—473.

„ Сваки од нас у стању је да допринесе умножавању геолошкога знања. Брижљиво и тачно проматрање увек је добро дошло, а може се показати и од великога значаја. Кад се будемо слободно послужили хипотезом да утврдимо везу и значај чињеница, морамо бити уздржљиви од прераног спекулисања и теорисања, раздвајајући јасно оно што је факт од онога што је наше сопствено сматрање или тумачење истог. А изнад свега, задржавајмо се у скромности правог научника, лицем у лице спрам тајанствености Природе. Све испитујући, а држећи чврсто само оно што верујемо да је истинито, осврнимо се с благодарношћу и поносом на оно што су урадили наше претече, и тежећи њиховоме угледу, држимо високо буктињу науке, да је светлу и пламтећу предамо онима, који треба да је из наших руку прихвате“¹.

ПОГЛЕД НА ИСТОРИЈУ УНИВЕРЗИТЕТА И МЕДИЦИНСКИХ ФАКУЛТЕТА

НАПИСАО

В. Разумовски²

Постанак универзитета, као виших научних школа које обухватају *studium generale* т. ј. изучавање наука у њихову пространству, пада у средњи век, у XII столеће. Али треба забележити да су куд и камо раније неке класичке школе, посебице у Александрији, представљале већ неку слику универзитета. Ту су науке, под заштитом Птолемеја, достигле биле високи ступањ процвата. По том је велико наслеђе наука класичкога света пропало, а делом се сачувало било само још у Арабљана. До XII века, у периоди међусобних народних бораба, трвења о власт међу монарсима, аристократима, папама и народом, наука се повлачи иза манастирских зидова, и тек у XII столећу, с појавом политичкога примиривања и равнотеже између власти краљева, аристократа и градова, на југу Европе, поименце у Италији, ничу светске школе — универзитети, најпре у Болоњи, за тим у Павови, Риму, Пизи, Флоренцији итд.

Први универзитети, представљајући корпорације оних који уче и оних који се уче, добијају од градова неке привилегије (ослобођења од новчаних плаћања, војске и др.), па се јављају донекле као ауто-

¹ *Sir Archibald Geikie: The Founders of Geologie 473.*

² Како је сада у нас на дневном реду питање о оснивању медицинскога факултета, држимо да је од особитог интереса овај преглед, који доносимо у преводу с извесним скраћењем.

номне установе, имајући своје правосуђе. Ту је зачетак и познате академијске слободе: „Jhr Korporationsrecht war ihre akademische Freiheit“ (E. Horn). Ученици не бејаху само младићи већ и зрели људи, некад чак и кардинали, кнежеви итд., уз то не само становници тога града него и са стране. Број је професора у прво време био врло ограничен. Рано је извршена и деоба на факултете: артистички, правнички, медицински, богословски — али овај последњи не увек. Професоре су с почетка бирали студенти, а по том градови и од градова су и примали издржавање. Ректора је увек плаћао град, коме је он подносио извешће о раду професорском. Слушаоци су се делили по земљама, одакле су, и на две велике корпорације: цитрамонтанце и ултрамонтанце т. ј. на Италијане и иностранце. Црква се, желећи бити власницом ума и генија народнога, старала ставити под своју контролу и универзитете — и то јој је у знатној мери и помагало за руком: давање се учених ступњева вршило под руководством црквених представника (канцелара), а велики део чланова универзитета припадао је и сам црквеном реду. Али у италијанским градским универзитетима црква ипак није господовала тако јако као у тако званим канцлерским универзитетима Француске, Инглеске итд.

Карактер је предавања био потпуно догматички. Као ауторитети се јављају: у праву Јустинијан, у философији Аристотело, у математици Еуклид, у астрономији Птолемеј, у медицини Хипократ, Гален и Арабљанин Авицена.

Универзитети — данас први светионици и расадници наука — били су онда по свему у примитивном стању, али су несумњиво представљали скровиште европске цивилизације и културе. Они се јављају као наследници класичких школа; у њима се буде науке класичкога света и добијају подстак за даље развиће.

Ради примера треба застати код анатомије — основице медицинских наука.

За изучавање је анатомије неодступно потребна секција тела. Секције су се вршиле већ у александријској школи, а за тим се читав низ векова није о њима ни мислило, и тек се у XIII столећу обнављају и то најпре у италијанским универзитетима. Прве су се секције вршиле по особитом одобрењу; лешеве су се добијали с тешком муком; 1319 године била је у Болоњи велика парница због тога што су ученици магистра Алберта извадили из гроба један леш па су извршили секцију у дому свога учитеља.

За вршење секција биле су прописане читаве формалности: могао је присуствовати само одређени број лица — 20 при сечењу мушког а 30 при сечењу женскога тела; такођер је било обавезно присуство ректорско. За секцију су се добијали само лешеве преступнички, па и они у врло ограниченом броју: два на годину! Као реткост — сек-

WWW.UNILIB.RS

ција се вршила лагано: по 12 је дана то чињено поступно, почињући са спољним знацима, па прелазећи на унутарње органе и завршујући с костима. Још треба додати, да се по сведочанству великога монаха хирурга средњег века Guy de Chauliac-а, који се образовао у италијанским универзитетима (а учио је и у Монпељеу, у Француској), при секцијама изучавао не само састав тела него и патолошке измене органа. Као основалац патолошке анатомије, другог темеља медицинске науке, сматра се италијански хирург и патолого-анатом XV века Vesivieni, који је за собом оставио солидан патолошко-анатомски трактат с низом посматрања при аутопсији.

Мора се поменути да су упоредо са градским универзитетима у Италији поникли и државни или обласни универзитети за ову или ону област и државу, где су професоре назначивали владари а плаћале државе. Владару је припадала сва власт: он је одређивао професоре и ректора, прописивао правила о испитима и о издавању научнога уверења итд. Такав је универзитет основан 1224 у Неапољу. Такав је начин уређења имала и знаменита школа у Салерну, која се прочула још у XI веку. Она је постала већ у IX столећу, делом под арабљанским утицајем: неколико су лекара, правника и философа основали једну врсту универзитета за изучавање свих наука изузевши теологије. Просвећени господар Сицилије Фридрих II, сам природњак, био је заштитник ове школе, а 1231 године издао је и устав за њу. Право су лекарске пракције имала само лица која су учила у овој школи. Занимљив је факат да су међу наставницима ове прве научне медицинске школе у Европи биле и женске (најзнаменитија је међу њима била Trotula у XII в.); међу њима је било и књижевница, као што је и та Trotula била добар писац научних радова. Салернска медицинска школа задуго је (до XIV века) била најчувенија, док је позније не претекоше други италијански универзитети (Болоња, Павова, Неапољ) и француски у Монпељеу.

Једновремено са италијанским постају и француски универзитети, и у XIII веку Француска има већ пет универзитета (Париз, Орлеан, Монпеље, Angers, Тулуза). Париски универзитет приказује врхунац у оно доба свемоћне власти папске и стоји под јаком црквеном контролом: глава је универзитета био канцлер Нотр-Дам, који је давао licentia docendi т. ј. право предавања.

Издавање наука на латинском језику било је чисто догматично, потпуно и само по класичким ауторима, што су заповедали и статути универзитетски, који су одређивали и колико се лекција има употребити на коју књигу; на пример, афоризми Хипократови захватали су 50 лекција. Упуство и лектиру бирала је и одобравала црква.

Већ у XIII веку париски је универзитет имао четири факултета: богословски, правнички, медицински и артистички (овај као нижи, при-

правни). Сваки је факултет имао неку врсту еснафског уређења с мајсторима (*magistri, doctores*), подмајсторима (*baccalaurei*) и ученицима (*scholares*). Професори се нису бирали, као у Италији, нити су имали плате, већ су примали од црквених прихода и имали су издржавање у „општежићу“, у коме су и ђаци били. На челу факултета стајао је декан а на челу универзитета ректор. Уопште универзитет представља полудуховну заједницу; професори и ђаци прибравали су се у црквени ред; за професоре је било обавезно неженство — и само су професори медицине 1452 године добили право женити се. И одело је професора и ученика било по кроју духовничке одеће. Као и у италијанским универзитетима и овде су се ђаци делили по народности и отаџбини.

Да би се добио ближи појам о универзитетском животу, ваља мало застати код париског медицинског факултета. Медицински је факултет у Паризу био основан око 1276 године, али до 1481 (дакле за два столећа) он није имао засебне куће. У састав наставничкога тела долазили су, осем два професора, још и тако звани *docteurs régents*, париски лекари — у почетку њих четрнаест а после и много више. На челу је факултета био декан. Имаовину су целога факултета чинила два сандука ствари, печат и библиотека од — дванаест књига. Сваке се године, с променом декана, све то преносило у стан новог декана. Буџет факултета, непомаганог од краљева и града, био је са свим незнатан: велики је део тога буџета, уза све, ишао на мисе и друге црквене церемоније. Тек је у XV веку факултет добио свој дом а у почетку XVI столећа основан је и ботанички врт.

За добијање појма о предавањима треба се опет вратити ка анатомији.

Секције су биле и сувише ретке — није их било по неколико година. Прве су, пак, секције у Француској почеле у Монпељеу, захваљујући Лудвику Анжујском, који је одобрио да се може годишње по један осуђеник сећи. Правилне се секције у Француској стадоше вршити тек 1483, када је ваљало бакалавре медицине познати ближе са анатомијом. При секцијама у Паризу професору је помагао *chirurgien-barbier* или *chirurgien de robe courte* (особити еснаф). Тек 1576 год. факултет је уредио дужност „*archidiaconus scholarum*“, анатомијскога помоћника, који је био дужан помагати професору у предавањима, понављати с ученицима и прибирати од њих хонораре. Нарочите зграде за секције факултет није имао, и оне су се већином држале у стану наставникову. Прва је анатомска зграда подигнута 1604 год., дрвена и без прозора, а 1620 год. подигао је сталну зграду знаменити анатом Jean Riolan и то о свом трошку. Осим анатомије, која се изучавала слабо, ђацима су се читале лекције *de rebus naturalibus* (физиологија хигијена) и *de rebus praeter naturam* (болести и њихово лечење), *materia medica* и друго. Клиничко изучавање болести отпочело се тек

1624 године (у Италији раније), и ако су болнице у Француској основане вековима раније. Тек је 1634 године у париском медицинском факултету основана засебна катедра хирургије, а пре тога се практично изучавање медицине и хирургије постизало на тај начин што су ученици заједно с учитељем походили његове болеснике, присуствовали његовим операцијама итд.

Ред је у изучавању медицине био овај: *magister artium*, т. ј. по завршеном курсу артистичкога факултета прелазило се на изучавање медицине, где су се слушале лекције три године, а по том се полагао испит за бакалавра, после две године долазио је испит за лиценцијата па по том за доктора. Ко је удостојен ступња докторскога добијао је знаке ученога цензуса: диплому, појас и књигу (Хипократову).

Већ је и у ранијим епохама било професорских покушаја да читају лекције и ван универзитета. Један од знаменитих париских професора XIII века *Lanfranchi* (дошљак из Италије), осем читања у универзитету, где је имао на стотине ученике, читао је такођер лекције и практично радио с лицима, која су специјално изучавала хирургију, у колегији Св. Козме.

Инглески универзитети, постали једновремено с италијанским и француским (Оксфорд, Кембриџ), били су организовани по типу француских универзитета. Утицај је црквени такођер врло значајан, и ако нешто слабији но у Француској. Значајан је за развиће инглеских универзитета развитак „општежића“, што се поступно преобратило у затворене научне заводе, који су сами руковали својим имањем, библиотекама, касама итд. Оваке колегије, у знатној мери аутономне (неке су имале право давати чак и научне дипломе), одржале су се све до најновијега времена, чувајући средњевековни карактер са духовним канцлером на челу, чак и са верским цензом који је био одбачен тек у другој половини XIX века. Знаменити је Њутн био предавач у једној од таквих колегија (*Trinity-College* у Кембриџу). Медицински факултети у Инглеској, као и на другим странама, основани су после других и организовани су били (Единбург, Глазго и др.) по типу француских и италијанских.

Прелазимо на немачке универзитете. Они су постали знатно позније: најстарији је прашки, основан 1348. Пре тога су Немци, не само ученици него и професори, изучавали науке у Италији и у Француској. Цар Фридрих I давао је ученицима и професорима објаву у којој наређује властима да им при њихову научну путовању буду на руци. Немаца је нарочито много било у Болоњи где су чинили засебну нацију у трансалпијској корпорацији. Прашки је универзитет основао чешки краљ Карло (доцније цар Карло IV), који је и сам био ученик парискога универзитета. Он бејаше образован владар; волео је науке, говорио је и читао са свом лакошћу пет језика,

водио другарску преписку с Петрарком, Бокачиом и др. Добивши 1348 од папе одобрење за оснивање Studii generalis, краљ Карло изда 1348 акат уредбе: имао се организовати универзитет по обрасцу Studii Parisiensis. Уређена су била четири факултета са 16 професора под платом, а међу њима и два медика. Прашки је универзитет добио на управу и чешке ниже школе. Из прашкога су универзитета изишли славни Јан Хус (ђак, по том професор, па ректор тога универзитета) и Јероним Прашки. Треба уочити факат необично брзог развића прашког универзитета: већ је на крају XIV столећа било у њему хиљадама ученика. Универзитетске су се корпорације делиле на четири народности: чешку, баварску, пољску и саксонску. Ускоро су се јавила и национална прегоњена о превласт и првенство — што и данас траје! За Чехе, који су били у мањини те су их наткриљивале друге нације, тражио је Јан Хус 1407 неке привилегије. Тада настаде борба, друге народности оставише Праг, и тада, 1409, би основан универзитет у Лајпцигу.

Да бисмо имали слику живота на немачким универзитетима, застаћемо детаљније на најстаријем чисто немачком универзитету — а то је бечки.

Уопште је на универзитетима било двојаке деобе: на факултете и на народности. Доцније ове друге деобе нестаје на немачким универзитетима. На челу факултета стајао је декан, на челу нације прокуратор а целог универзитета ректор. У оно су доба ректори врло често били из највиших редова — канцлери, грофови, прелати итд. И ако се универзитет звао Universitas magistrorum et scholarium организација је његова била аристократска; главну су реч у свима питањима имали старешине; ученици бечкога универзитета нису имали права у факултету предавати молбе или жалбе непосредно већ преко прокуратора. Број је студената ипак долазио до 7.000, и међу њима је било кнежева, барона, прелата итд.

Универзитет је имао извесна права и привилегије: право суђења, издавање уредаба, ослобођење од плаћања или казне итд. Уопште је био у знатном ступњу аутономан. Од XVI века та је аутономија у неколико ослабила.

По универзитетској је наредби живот студената био тачно одређен. Похођење је предавања било обавезно; слушалац који не би ишао у школу 14 дана губио је ђачка права. Одело је ученичко било потпуно клерикално: раса и капа монашка. Студентима је било забрањено коцкање, похођење развратних места, учествовање у маскарадама, присуство у мачевању, држање скупова итд. За кривице студенти су се подвргавали казнама и лишавали су се права да могу добити учени степен.

Карактеристику предавања даје нам медицински факултет бечког универзитета. Овај је факултет основан при крају XIV века (а сам универзитет је отворен 1365 године). У састав су његов долазили, осем два професора, и сви магистри и доктори, а по том су факултет представљали само активнији и бољи предавачи. Број часова предавања није био велики: 11—15 недељно. Уз то су студенти имали право посебних обавештавања с професорима. Познијим се уредбама уводе још и месечни — или бар по неколико пута на годину — диспути, на којима присуствују свагда сви учитељи и ученици. Предавања су била по грчким, римским, делом и по арапским, ауторима. Сходастика, која је господовала свуда, завладала је и у медицини. По слушању медицине 2—3 године студенат је полагао јавни испит за ступањ бакалавра; за добијање ступња лиценцијата потребан је био петогодишњи курс са обавезом практичнога рада: кандидат је био дужан годину дана походити болеснике заједно са доктором.

Промоција је за доктора била потпуно свечана. У саборној је цркви изјутра два пута звонило највеће звоно, па се у цркву улазило при звуцима труба: после свечаних говора, у присуству двора, варошкога старешине, градскога савета и суда, доктор је, клечећи, добијао, у знак ученога достојанства, две књиге, једну затворену а другу отворену, диплому, и, у знак једнодушности, миро, и одмах је отпочињао читање приступне лекције.

Што се тиче основне науке медицинскога факултета, анатомије, више или мање правилне демонстрације у Бечу почињу тек од XV века; њих је увео досељеник, италијански професор Galeazzo. Прва демонстрација, која се продужавала осам дана, била је 1404 године. Секције су уопште праћене биле читавим низом формалности, а само право на секцирање универзитети су добијали од папе.

Секцирања су била јавна, или бар у присуству чланова факултета, доктора итд. За време док је, по неколико дана, трајала секција свакога су дана држане црквене службе у присуству свих. По свршеној секцији у присуству доктора факултета долажаше свечано „Requiem“ а за тим погреб исечених комада о трошку свих који су били на секцијама. Године 1440 десило се ово: један, који је за казну обешен на предан факултету на секцирање, оживео је благовремено, те је — захваљујући околности што је простор универзитетски давао право азила — добио живот и слободу. То се догодило опет 1491.

Али су секције биле врло ретке — чак не сваке године! У недостатку лешева узимани су трупови свињски. Тек 1554 год. универзитетским се статутима одређују за изучавање анатомије три правилне, једна за другом, секције.

Дуго није било нарочитога дома за секцирање, те су се секције вршиле у капелама, аудиторијама, или чак и на отвореноме месту —

гробљу. Колико је уопште слаба била анатомија, види се из тога што нису сви универзитети имали ни скелете! У Базелу је скелет израдио знаменити А. Везали око средине XVI века, и он је, делом, сачуван до данас. Тибингенски универзитет набавио је скелет 1548 год. за 50 златних форината, и то је био дар херцога.

Медицински факултети немачких универзитета имали су обично по два професора, у почетку и по једнога. У Хајделбергу, где је универзитет отворен 1386, други је професор добијен тек 1482, а трећи 1521 године. Статути вирцбуршког универзитета 1584 одређују три професора: *theoricus, practicus et chirurgiae professor*; последњи је био дужан предавати и ботанику, фармакологију и анатомију; ботаника се учила лети а анатомија зими. Бечки медицински факултет трећега је професора добио тек у XVI столећу.

Професори на неким универзитетима дужни су били радити и теоријски на својој науци. У Штразбургу је, на пример, професор медицине био обавезан штампати годишње по две расправе или држати два јавна диспута.

Колика је оскудица била у секцијама показује и молба коју је 1615 ландгрофу упутио медицински факултет у Гисену, молећи за који леш и наводећи да већ шест година није било никакве секције!

Почевши од половине XIV века изучавање је класика у западној Европи добило нови импулс од када је пао Цариград те грчки научници пређоше у Италију, на југ Француске итд. Сада се класици стадоше изучавати не по арапским изворима него по ориџиналима, и постадоше, захваљујући штампи, приступни и ширим круговима. Читав низ других погодних прилика поможе такођер развитаку науке и уметности. С опадањем феудализма доби полет развитаку градова, трговине, наста живље учешће грађана у јавном животу. Видокруг се раширио с проналаском нових водених путова и с познавањем нових крајева.

Рекло би се да је у том процесу главна улога имала припадати универзитетима, у толико пре што су они на умни развитаку Европе у XII—XIV веку имали утицаја. Али су се прилике од XV века у неколико измениле. Превласт клерикализма, схоластички погледи, повученост и особеност уређења ометаше прогресивни напредак универзитета, и у периоди ренесанса (од половине XV века) универзитети већ не стоје на челу умнога покрета, већ се, по кад што, налазе на страни реакционих елемената.

Паралелно са универзитетима, и као у замену њихова рада, јављају се као изрази научног покрета слободна научна удружења — академије. И ова се удружења с почетка јављају у Италији. Познато је какву је улогу у епоси препорођаја играла Италија. Ватиканска је библиотека била прва у Европи; за њом је долазила библиотека Медичија у Флоренцији. У другим местима Италије (Турин, Модена) та-

WWW.UNILIB.RS

кођер су састављане књижевне збирке — библиотеке. Понеке су благородне породице стекле и историјску познатост својим штићењем наука, на пример дом Гонзага у Мантови, који се прославио својом заштитом природних наука и математике. Све је то припремило основу за образовање учених асоцијација — академија. У Италији је поникло њих неколико: у Неапољу (1433 год.), Флоренцији (1474), Риму, па онда и у другим градовима. Из њих су поглавито и изишли изразити мислиоци и научници. Знаменити је Галилеј био члан римске академије. Коперник је такођер био наставник математике у Риму (а по том је добио место каноника у Фрауенбургу).

Умни покрет овога периода исказан је, за тим, у тако званом хуманизму (Еразмо, Рајхлин, Меланхтон и др.) Хуманисти се у другој половини XV и у првој XVI века јављају као моћни радници у борби са схоластиком. У неким универзитетима (Хајделберг, Тибинген, Базел, Беч) хуманизам, захваљајући помоћи владарској, продре врло брзо. У неким, напротив, као у Келну где су господовали доминиканци, хуманизам имађаше међу професорима најљуће противнике. Борба је била страсна: келнски су доминиканци у својим проповедима називали поете (хуманистичке) фантазијом, беседнике њихове свиђама, а њихове списе ђаволским ђубретом. Али је „универзитетска омладина предустрела хуманисте с одушевљењем као небеске посланике и јурила је да слуша њихове лекције; шта више многи су од старих учитеља водили к њима своје ученике, не стидећи се да и сами седе као слушаоци нових учитеља“. Хуманисти су се одликовали широким енциклопедијским образовањем, које су се старали добити путујући по Италији, Француској итд. Ево шта вели Еразмо за хуманиста Агриколу (1443—1485): „Он је превазишао у образовању све савременике с ову страну Алпа. Није било науке у којој се он није могао мерити с највећим њеним учитељима. Међу Грцима је био прави Грк, међу Римљанима сушти Римљанин... Високи се говорнички дар сјединио код њега с огромном ученошћу. Он је познао све тајне у философији, и све је врсте музике знао до савршенства. Последњих се година свога живота предао био свом душом изучавању јеврејскога језика и Св. Писма“. Захваљујући Агриколи хајделбершки је универзитет дуго времена био центар класичке учености и префињенога укуса.

Енциклопедијским је образовањем владао и знаменити Меланхтон; он је читао лекције (прву у Витенбергу 1518): на богословском факултету из Старог и Новог Завета и Догматике, на философском Етику, Дијалектику, Физику и Математику; врх тога је прешао са слушаоцима све латинске класичаре а од грчких: Аристофана, Демостена, Хезиода, Хомера, Еврипида, Софокла, Тукидида. Осем тога изучио је и медицину. Појамно је, дакле, што су слушаоци хрлили Меланхтону са свих страна — из Италије, Француске, Инглеске итд.

Утицај хуманизма на универзитете бејаше колосалан. Хуманизам је припремио основицу на којој је сазрела позније тако звана „академијска слобода“.

И енциклопедисти се XVIII века јављају такођер као наследници хуманиста по духу.

Огроман је утицај на универзитете извршила реформација, која се сама и зачала и развила у универзитетској средини, поименце у ерфуртском универзитету, где је Лутер (1493—1546) добио класично образовање, и где је по том био наставник физике и етике (до ступања у августински ред).

Утицај је реформације на универзитете врло сложен.

С једне је стране несумњиво да је реформација, установивши принцип слободе мишљења у питањима религије, помогла ослобођењу човекова ума од окова у које га је бацио католицизам — и то јој је бесмртна заслуга. С друге је, пак, стране, реформација, као првенствено црквена револуција, ставила на прво место религиозна, богословска питања, одгурнувши тако научна питања на последње место, те су универзитети утонули у религиозно-партијску борбу. Тако су се универзитети разделили на католичке и протестантске, и то их је одвело далеко од праве њихове задаће. У време религиозних међусобица многи су универзитети и материјално посрнули.

Протестантски универзитети уопште добијају више тип владарских завода и обласних школа. Папске уредбе престају и замењују их владарска писма. Господари и кнежеви, дајући универзитетима средства за живљење (стипендије ученицима и плате професорима), преобраћају их у заводе који служе њиховим циљевима. Мења се и спољни вид универзитета: монаси ишчезавају, полудуховни студент се мења у студента-нобила, а клиричку капу замењује шпага. Лутерова је наука завела педантизам, слепо покорност — и велики мислиоци као Спиноза, Кеплер, Лајбниц и др. нису припадали универзитетима који су често били њихови противници.

Што се тиче уређења универзитетскога живота, он се у XVI и XVII веку свео у ове форме: корпорација редовних и ванредних професора са деканима и ректором на челу, сенат (од редовних професора), државни агенат (куратор) и судија. Поступно се формира ђачки ред са својим ориџиналним правима.

У католичким универзитетима бејаше и горе — они падоше у власт језуита, те се стадоше борити са слободним учењем и слободним уређењем. Таква је, на пример, у Француској борба Сорбоне (париског универзитета) са Collège de France. Постанак овог последњег завода, који је представљао врсту слободног универзитета, дошао је као резултат утицаја француских хуманиста и пада у 1530 годину, када су се први пут појавили тако звани professeurs royaux који су добијали

плату од краља. Париски медицински факултет дигао се био страшно против списа знаменитога А. Рагé, основаоца новије хирургије. Зашто? Зато што у њима има — анатомских описа женских полних органа, научних расправа о трудноћи, неплодности, хермафродитству и т. д. Ствар је дошла и до парламента и до захтева спаљивања тих списа! То је једна од тамних страна историје универзитетскога живота уопште и париског медицинског факултета посебице.

Ново доба за европске универзитете почиње с краја XVII века, када је у Немачкој, поименце у Хали, био објављен картезијански принцип слободе научнога истраживања, из кога се развија тако звана академска слобода учења. Основица је за ову академску слободу, као што смо рекли, припремљена била од хуманиста XVI века. Захваљујући томе халски је универзитет у XVII веку имао првенствени значај у Германији, а академска је слобода поступно продрла и у друге германске универзитете (понајпре у Гетингену), и тако у Немачкој универзитети понова постају главом умнога кретања у XVIII па посебице и у XIX веку, нарочито кад је (1810) основан био и берлински универзитет. Прожививши под променљивим утицајима политичких погледа и пертурбација, универзитети у Германији одлучно стају на чело научнога прогреса. Читав низ чувених мислилаца и научника припада универзитетима немачким: Хр. Волф, Кант, Фихте, Шелинг, Хегел, Хумболти, Ф. А. Волф, Курциус, Момзен, Нибур, Либиг, Вебер, Хелмхолц, Кирхоф, Вирхов, Уланд, Шилер и многи други. Занимљиво је забележити да је девет десетина знатних научника и литератора немачких пореклом из кућа сеоских протестантских свештеника! Мало још — и наука је у Германији пришла срцу народном ближе него у другим земљама. Уопште као задаћа савременога германскога универзитета јавља се не само обучавање него и научно истраживање према Хумболтовој формули: „професори не за студенте већ и једни и други за науку“. Старо догматично учење које је смрало дати ученицима низ истина, установљених од ауторитета, замењује се циљем научити студенте самосталном мишљењу, научно истраживању и где се може узајамном научном раду. Значајном одликом у развићу нових универзитета јавља се такођер строго специјализовање, поступно увеличавање катедара издвајањем у специјалисању, у установи лабораторија, клиника итд.

Нећемо се заустављати на новом универзитетском животу, али сматрамо за потребно напоменути ово: ако политички покрети оштро утичу на универзитете, њихов живот и уопште држање — заиста и универзитети са своје стране утичу на политику Германије, нарочито преко историчара и представника правних наука: политика тамо често добија импулс и правац од универзитета.

Што се тиче медицинских факултета — они су задуго били најслабји у германским универзитетима, и тек се у XIX веку почеше развијати. Године 1805 општи број студената медицине у свима пруским универзитетима бејаше 144, правника 1036, теолога 555. На крају столећа, 1899—1900, беше у самом берлинском универзитету 11.000 ученика (у Пруској 22.000), а у том броју медицинара преко 25%. Занимљива је и ова статистика: у деведесетим годинама на 100.000 становника бејаше универзитетских слушалаца у Француској 43, у Немачкој 48 (с теолозима 57), у Италији 51, у Аустрији 56; максимум је у Норвешкој достигао 77 и у Белгији 82, а максимум у Русији 10.

У француским је универзитетима предавање по средњевековним шаблонима текло све до француске револуције, и напредак универзитета беше минималан. Умни покрет XVIII века и енциклопедисти дођоше и без универзитета. Француска револуција уништи универзитета с њиховим привилегијама. Наполеон обнови универзитетску наставу, али измени целу систему давши за сву Француску један царски универзитет, који је обухватио све просветно-школске заводе. На тај се начин сам појам универзитета из корена изменио. Правно и медицинско факултетско образовање прешло је на засебне специјалне школе са задаћом не да чине научна истраживања већ да спремају чиновнике, лекаре итд. Философски факултет, као *faculté des sciences* и *faculté des lettres*, претворен је у завод с испитом. Сами професори постају чиновници, обавезни поучавати и испитивати; међу тим су као и у Германији државни испити уведени. Још треба напоменути да се у новије доба француски универзитети преуређују и лагано приближују основним задаћама германских универзитета.

Што се тиче Колежа — он је преживео буру револуције и Наполеонових ратова, и ми у XIX веку ту видимо раднике као што су Мишле, Кине, Мицкјевић, Ренан, Клод — Бернар и др.

За старе енглеске универзитете карактеристично је да су они све до најновијега доба задржали свој средњевековни карактер са затвореним животом и обавезом пребивања у колегијама, с административним уређењем и поретком старих времена. Као супротност тим старим универзитетима отворен је у Лондону 1828 године *London University*, уређен са широким испитним функцијама. Он по своме строју донекле подсећа на немачке универзитете. При њему је и *Faculty of Medicine*. Од старих универзитета свагда је на цени по медицинском факултету универзитет у Единбургу.

Не гледајући на свој крајни конзерватизам и на многе архаичне особине своје, ипак стари енглески универзитети могу с поносом погледати на своју прошлост. Ево речи које је Валпољ изговорио у доњем дому о Кембриџу: „Ја с поносом могу изјавити да припадам универзитету који је природним наукама дао Бекона и Њутна, који се у бо-

гословљу може похвалити Баровим и Јеремијом Тајлором, у класичком образовању и ерудицији указује на Бентлеја и Порсона; даље чије нас песничке величине вазда маме и веселе, као: Спенсер, Коулеј, Милтн, Драјдн, Греј, Бајрн; који је произвео велике правнике: Кока, Бембдена, Еленбора, Турнова, велике говорнике и државнике: Бурлеја, Валпоља, Виљема Пита, Палмерстона, и, најзад, великога историчара Маколеја“. —

Прелазимо на помен руских универзитета.

Према европским универзитетима који броје толике векове свога живота, историја је руских универзитета још врло скорашња. Први је руски универзитет уређен 1725, а за његов зачетак припада хвала просветиоцу Русије Петру I. Кад је за његове владе било постављено питање о установи Академије Наука, кад се овај велики цар тога ради саветовао с првим људима ондашње Европе Лајбницом, Волфом и др. — било је одлучено да се при тој научној академији оснује и универзитет. Пројекат је о томе поднесен цару Петру 22 јануара 1724, али му смрт не даде да оживотвори свој план. Његов је завет испунила Катарина I, и 1725 године отворила је академију наука и при њој универзитет. Али су први почеци били са свим слаби, и Ломоносов је 1758, примајући управу универзитета, могао рећи: „Наш универзитет не само што нема рада него нема ни имена“.

Деобе на факултете још није било, и ако је 1747 наређено: „лекције имају бити у три класе: математичке, физичке и хуманистичке“. Па ипак је овај универзитет дао нешто радника и неке прве професоре за московски универзитет, који је основала 1755 царица Јелисавета по пројекту који су израдили Ломоносов и И. И. Шувалов. Уређена су била три факултета: правнички, медицински и философски, а деоба је извршена 1759. Било је 10 професора; за медицину три катедре: хемија, природна историја, анатомија; професор анатомије био је дужан учити ђаке и медицинској пракци. Професори су били обавезни држати дневно најмање два часа. Пред почетак распуста полагали су се јавни испити. На челу су универзитета стајали два куратора и директор. Универзитет је имао своје правосуђе — зачетак аутономије. Први су професори били са стране, али су била и два Руса. Ипак нису и студенти набављени са стране — као што је био случај с петроградским универзитетом у прво доба! Први су московски студенти универзитета били милостиво цењени и у самом двору, коме су ишли на поклоњење. Међу њима је био и позније чувени и свемоћни Потемкин. Ипак се споро напредовало, и од прве класе која је почела — ниједан није дочео школе.

Студенти су живели заједнички, у „општежићу“. Ток је живљења био строго сведен у регуле. Они су имали своју униформу и шпаде,

која им је свечано предавана. За преступе кажњавали су одузимањем књига, свођењем хране на хлеб и воду и т. д.

Наскоро по оснивању универзитета стали су се јављати просветни добротвори с великим сумама завештања.

Било је и тамних страна. Тако је најбољи професор Мелман, Кантовац, био због своје науке из службе изагнат и преко границе пребачен као зато што је — незналица!

Питање је универзитетско коракнуло за Катарине II и Александра I. За владе овога цара отворени су универзитети у Дернату (1802), Казану (1804) и Харкову (1804), а преуређени су универзитети у Москви и Вилни. Петроградски Педагошки Институт преобраћен је опет, 1819, у универзитет.

По закону од 1804 има 4 факултета, свега 28 катедара, за медицински 6. Кад је отворен харковски универзитет ступило је у њ 54 ученика, после 11 година било их је 122. У Казану је прве године било 33 ђака, а за 18 година број је једва порастао на 91. У Москви је историјске 1812 било 215 студената. Лекције су се читале на различитим језицима. На пример, у Казану је 1809 предавано на руском језику 8 предмета, на латинском 5, на француском 2, на немачком 1.

Политичке су се прилике врло оштро одазивале и у раду универзитетском, а по укинућу универзитета у Вилни установљен је 1833 универзитет у Кијеву.

О предавању медицине у првој половини XIX века не може се много хвале рећи, јер је карактер лекција био са свим теоријски, сув, књишки.

После 1848 аутономна се права универзитетска губе, а место њих се уводи општар надзор не само за ђаке него и за професоре. Несносно је стање трајало све до доласка цара Александра II. Године 1863 уводи се у живот нов устав за универзитете, који тада добијају широка аутономна права, а обим је предавања накрупно развијен. Умножава се број катедара, професора, доцената и т. д.

Године 1865 отворен је и одески универзитет, који је постао преобраћањем из Ришељевскога Лицеја.

Устав од 1884 поново је сузио аутономију универзитета а повећао власт министрову и ректорову, а за његова рада отворен је и томски универзитет, 1888 године.

Од шесетих година руска универзитетска наука прилази европској и једначи се са њом, а универзитети су створили, у раније доба, све што је требало за ослобођење сељака, а у најновије доба што је ваљало за нови живот, уставни, од 1905. —

Живот и развитак свих европских универзитета за толико векова садржи драгоцене поуке и у начелу и у појединостима. Не остаје ништа

друго него да се пожели да се тим поукама како ваља користе нове генерације које раде на високој просвети своје земље и свога народа, нарочито при оснивању нових универзитета и других високих просветних завода.

А.

ВАСПИТАЊЕ ИНДИВИДУАЛНОСТИ

Једна од најкобнијих Кантових речи по морални напредак јесте она, којом је тврдио: да су испуњене делатности по навици лишене свакога моралног карактера.

Супериорност органског морала — Имали смо прилике да на другом месту изложимо да је једини аутентични морал онај, који се завршава тим што се претвара у навике, који повлачи спонтане актове и проистиче без помоћи свесног размишљања. Човек код кога је добро на тај начин постало изразом његовога душевног стања, јесте сигурно највећи у погледу моралном. Ова величина може проистацати, било из лепе природе саме по себи, било из визије идеала истакнутог и слободно усвојеног у извесној епоси живота, и који је, мало по мало, тако постао другом природом, да се добро у будућности испуњава у неку руку без намере, без свесне обавезности.

Васпитање треба да ствара моралне навике — Док је старо васпитање полазило од појма греха код детета и тако угушивало његове нагоне, дотле за наших дана напротив почиње да се предвиђа да сваки напор у васпитању треба да тежи *стварању моралних навика* и то разложним натеривањем нагона на делатност.

У погледу физиолошком формација навика у суштини се састоји у томе да се акт понављањем сведе на рефлексни, бесвесни покрет. Кад се не би ова поступна аутоматизација производила, кад би сви наши актови требало да постану свесни, умор који би отуда проистацао, био би тако велики, да би прогрес постао готово немогућан. Навике постепено постају бесвесне и на тај начин сачињавају силу, која одржава индивидуе — а преко њих и друштво — на путу којим су пошле.

Потреба дечје покорности — Исто је тако сигурно да навике могу постати и препреком прогресу. Дужност је васпитачева да развије *битне* навике, које приносе *васпитању*, то ће рећи најсавршенијем развоју дечје природе. По томе треба бдити да ове навике постану, понављањем, друга природа. Кад се код детета створио добар мотив за извесну делатност, не треба код њега допустити више никакву дискусију већ тражити апсолутну покорност. Само тако кад успемо да у њ усадимо добре навике, моћи ћемо тим учинити да се у њему

породи осећај задовољства од испуњене дужности, и само овим опробаним задовољством дете ће појмити вредност стварнога рада, и успеће да само собом ради у великом броју случајева. Свака добра стечена навика ослобођава на овај начин енергију, која може бити стављена у службу узвишеном циљу.

Друштвени живот тражи јаке индивидуалности у служби добру — Нема интелегентног присталице индивидуализма који сматра да је дете одмах довршена персоналност, или да то може икада постати, ако га природа није обдарила својственом оригиналношћу.

Но индивидуалност сматра да се и сувише данас занемарује да се учини између друштвених навика разлика између оних које су *нераздвојне* за живот, и оних које су *сувишне*, и оних које су *шкодљиве* персоналности. Јер васпитање се напреже да да детету извештан број потребних врлина за свакодневни друштвени живот, но то васпитање занемарује да од њега створи на добро друштва персоналност од вредности.

Природне санкције и санкције вештачке — Мало дете није зрело да појми чега има релативног у моралу, и оно може бити нагнано заповестима и јасним и формалним захтевима да савлађује животињски и елементарни елеменат своје природе. Но, ови захтеви треба да буду схваћени у ширем духу, треба да буду прилагођени дејој природи. У овим карактерима и у начину како се они у њ утискују, манифестује се индивидуално васпитање, тј. васпитање органско. Ово васпитање треба да тежи да ослободи дете асоцијација лажних идеја, које не представљају праву битну координацију, — обичан облик асоцијација идеја код деце као и код дивљака и код бића без културе — и да напротив утврди оне које пружају ову координацију. Обично васпитање проистиче баш обрнуто: ослањајући се на казне, претње, забране, оно жртвује асоцијације спољашњих идеја и идеја вештачких уштрбу нормалног развика природних асоцијација. Види се чиме се завршује овакав начин рада: кад дете доспе да открије да узрок и последица не иду органски једно с другим, да нпр. шамари добивени услед какве лажи нису логичка последица, већ да, напротив, лаж вешто скривена може донети и пријатних последица, кад је дете једном упућено овим путем, нема више силе, која би га могла задржати.

Тако звани „греси“ дејчи често су проста средства, која деца употребљавају да одбране и сувишне стварне потребе, против ограничења које им се намеће. Колико ли је деце пређе било кажњено што су волела воће, слаткише, сматрајући да им то треба забранити као шкодљиво, док се, међутим, данас признаје да је и једно и друго баш права потреба за њихов организам. Колико се пута и данас казне деца што су показала дрскости у својим предузећима, и ако је ова

дрскост првобитна погодба развића њихове снаге. На тај начин незнање је стално рушило природну везу, која треба да везује органске и психолошке потребе детиње и његову радост да их задовољи; оно је створило вештачке везе, из којих је наишао за много младе животе бескрајни *via dolorosa*.

Постепено прилагођивање органа телесних — Један светски научник доказао је да се вежбање не састоји у махиналном и честом понављању истоветних делатности, већ у сукцесији испуњених аката сваки пут нешто мало друкчије. Искуство нас учи, који је комплекс инервације који нам допушта да најлакше постигнемо остављени циљ. Ми, такође, не знамо који су мишићи које крећемо, само посматрамо резултат ове контракције. Покушавамо разне начине и бирамо најбољи. Захваљујући памћењу, чак смо у стању да произведемо покрет, а памћење узима у погледу вежбања исто значење као наследство у току еволуције. Али, тако је исто потребно да у оба случаја разноликост и селекција узму учашћа.

У свакој вештини учитељ се разликује од шегрта не у томе што испуњава потребне покрете с више лакоће, већ што се код њега при извођењу ових покрета на начин који највећма одговара циљу, очигује минимум изгубљене снаге а максимум постигнутих резултата. У томе се и састоји, посматрана с поља, разлика између умешности и неокретности као год између задовољства и незадовољства.

Постепено прилагођивање удобности и нагона — Еквивалент свега онога што смо мало пре рекли, налази се у домену моралне делатности. Појам органског морала није слика већ стварност, коју треба постићи.

Инстинкти су наследне органске успомене на радости и патње, које представљају активне елементарне силе живота. Васпитач треба да пође од ових природних инстинката, да од њих ствара нове и да помоћу њиховом васпоставља снажну физиолошку основу, која ће допустити потоњу еволуцију. Мало дете — као импулзивни злочинац — покорава се инспирацији тренутка; треба се дакле послужити радошћу или муком да се створе асоцијације, које ће нагнати дете да јасно гледа у најбоља средства, којима ће се уверавати и само собом подизати. Оно нпр. осећа у врло великом степену потребу нежности и активности; могле би се удружити ове потребе са тугом да се разговара о патњи и са задовољством да се учини услуга. Ако би се у томе успело, на тај начин би се поставила основа развитка индивидуе у исто доба социјалне и индивидуалне. Докле год је дете рефлексна машина, треба радити да се у њему створе неодложне навике.

Даништа (етапе) освајања персоналности — Почев од дана кад је душа успела да уједини у један свестан свежањ примљене утиске, посао васпитачев састоји се у томе да учини, да дете осети да су

потреба јединства и еволуција *стварности*. Другим речима не треба се плашити да га изведемо из раја, из његове несвесне среће, да бисмо га приуговорили помоћу патњи и радости егзистенцији могућности да задобије узвишеном борбом „другу невиност“, сачињену што има само себе у моралном реду. Искуство које ће му дати живот допустиће му да научи, захваљујући стварном појимању потребе: *притежавање самог себе*, захваљујући појму јединства: *осећаје социјалне солидарности*; и захваљујући појму еволуције: *личну радљивост*. Првом од ових припрема подићи ће се од животиње човеку, другом од дивљака социјалном бићу и трећом успеће да освоји истиниту персоналност.

Заблуде које треба избегавати — Учити дете чистоти и часности не сачињава више културу персоналности као год учити га читању и писању. Још је мање „васпитање индивидуалности“ допустити му да буде тиранин целе породице, као што лажно тумачење назива „Дечји век“ пристаје покадшто да се ова ствар схвати. Напротив, треба од самога почетка моралнога васпитања једнога детета да се васпитач помири са овом истином: да су конзеквентна делатност, мир, радост и слобода тако суштаствене погодбе животу и порасту душе као што су храна, ваздух, сунце и покрети за тело.

Тежња Русовљева, Песталоцијева и свих великих педагога да индивидуализују у васпитању и да воде рачуна о посебној психологији свакога детета, не значи да је потребно опростити овоме сва неваљалства и све лудости његовога доба; још мање пак да је добро допустити једноме злоупотребу, која се другом забрањује. Због овога многи родитељи наопако тумаче ове идеје, које нису у стању да појме: напротив, реч је о томе да се открију специфичне посебности свакога и да се о њима води рачуна; јер дете је тако исто компликовано, тако исто индивидуално, може бити чак и индивидуалније од одраслог човека.

Средства која треба употребити — Ево како ваља схватити васпитање индивидуалности. Треба, пре свега, тражити, што раније и што чешће, да се дете нагони да сразмерно према својој моћи ради морално, да се његова воља вежба и унутра и споља. Спољашња снага послужиће да се потисну неваљалства и лутања његовога доба. Треба га помоћи да свлада погрешке свога карактера, нагонећи да делују здраве силе које су у њему и које представљају отпор рђавим силама и управљајући његову потребу радљивости у смислу његових подобности. Треба избегавати вређање здраве природне тежње персоналности и сваку неупутност, коју и одрастао не би био трпео. Уопште, васпитач не успева да постигне универзалне и човечје вредности, до жртвујући природну оригиналност дечју. Дешава се много пута да онај који тражи да упознаје оригинални карактер дечји смеша случајно са стварним, моралну ману с моралним карактером, спољашњи

утицаја на унутрашњом импресијом. Нико не може остварити идеално васпитање ако нема првобитну погодбу за ову вештину: умети учинити тачна психолошка посматрања. Дилетанти индивидуалног васпитања стварају од својих ученика ћудљиву, покварену и разметљиву децу; наводе се за пример ова деца као плодови индивидуалног васпитања, постигнутог помоћу срећног живота, тада кад се није умела култивисати ни њихова индивидуалност нити их учинити срећнима.

Како да се помогне развитак дечји према његовој природи — Дете није срећно — и према томе индивидуално — до онда, кад се посредством паметних навика које су му умели усадити, види да је ослобођено своје сопствене суровости и променљивости своје нарави; кад се може играти и учити, посматрати и радити, стварати и снівати а да се одрастао непрекидно не меша, да га отуда спасава или да га упути овим или оним путем — изумимајући разуме се случаја, кад би се његове силе исцрпеле у бескорисним напорима.

Сада се поступа с децом у школи и кући готово онако исто као што она раде у својим малим вртovima. Зар не видимо често како и ови малишани чупају пупољке, пуштају да расту дивљаке, заборављају да ударају притке уз цвеће и да беру плодове пре него што су зрели.

Опасност породичне средине у којој нема моралне равнотеже — Када деца расту у кући у којој нема моралног постојањства и топле атмосфере срдачности, у којој се не зна за озбиљан рад и за нежност умерену мудрошћу, у кући у којој је живот сићушан, сасвим обичан, у којој преовлађује тапшина и суровост, и у којој су она занемарена, и где их не разумеју, родитељи ће ускоро видети, како ће врло мало пријатним путем утврдити њихову персоналност и њихово мишљење. Тада ће родитељи окривљивати „рђав дух садашњег времена“, који одузима деци способност да верују и да се покоравају, уместо да појме да је њихова дужност да развију у детету прави морални осећај, онај који се уме ослободити спољашњег притиска. Али је написано да вештину стварају само уметници и да персоналности стварају персоналности.

Пошто се ослободе родитељске власти, ове младе душе мораће почети поново и са бесконачно великим трудом сопствено морално васпитање, што је требало да буде учињено још од њиховог детињства.

Потреба да се створе моралне енергије аутономним — Моралност којом се данас ограђује индивидуа може се поредити са вештачким средствима, која се употребљавају да се заштитимо од хладноће и заразе, док је отпорна сила својствена организму доброга здравља сто пута јача.

Извесно хришћанство воли да сматра човечје биће као болесника; отуда ова моралност и васпитање које утамањују уместо да култивишу

и које надзиравају уместо да гоне на енергичну делатност. Свакако постиже се и на овај начин морални циљ, али не прави *органички морал*. Овај морал може се стећи само тако, ако се мало по мало замени притисак ауторитета религије и притисак закона и васпитања средствима која су црпена у најбољим силама детињим, чинећи му да тако освоји једину слободу, која му је доиста и дана да је има: ону да се вољно покорава ономе што има најбољег у основи своје природе. Онај који је умео освојити ову слободу има сопствену оригиналност, али није јој роб. Тиме се у суштини разликује аутономни индивидуализам од субјективизма.

Штап, вели се, требало би увек да буде поред пса. Изгледа да се хоће да оде даље. Докле год нас буду сматрали за псе, потребна ће бити батина. Но учинити од притиска непрекидну потребу човечје природе, груба је психолошка заблуда старог морала обвезности. Факат да, за примитивних фаза еволуције, многе дужности нису могле бити схваћене као погодбе моралне среће, ни у колико не мења ову истину. Исто тако кад смо испунили своју дужност свесно и истрајно ако не осетимо да се у нама пробудила чиста и вечна радост са испуњена добра, зар се нисмо у много случајева преварили у оном што смо сматрали као дужност?

Основна дужност индивидуалисте је да тако ради да узвишене вредности свакога у првом реду своје личне, могу расти и успевати, да узвишени индивидуалисти буду остављени тако да учвршћују и да шире добротинства здрава и плодна која су у нама. Другим речима ваља све више и више, и у себи и око себе оставити слободно поље здравим и добротиним енергијама да помогну улазној еволуцији живота.

Ellen Key

Сп.

ПРВЕ БОДЉЕ

СЛИКЕ ИЗ НАСТАВНИЧКОГ ЖИВОТА

Било је то једне лепе вечери, крајем маја, када цела природа дише свежином, животом. Била је субота, а гимназије већ бежу објавиле распуст пред матуру. Нас неколицина колега из прве гимназије договорисмо се да изађемо после вечере на Мали Калемегдан, да у разговору и мајској свежини проведемо вече. Слатке су нам биле те вечери, које су подсећале на ђачке..... Мени паде у део да позовем у друштво и директора С....., човека особито пријатна у друштву због отворених његових разговора, а и због дивнога певања наших народних песама. Његова песма о старцу Вујадину дуго ће се памтити не само по Београду, него и по паланкама, у

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

којима је он служно. Са успехом и без велика труда извршио сам своју мисију, јер је пок. С... волео друштво. Око девет часова стигосмо ја и он на оној брдањак на Малом Калемегдану, са кога је онако леп поглед на Дунав, Вишњицу и околна јој брда, некада обрасла густом гором, а сада претворена у њиве и ливаде. Ту нам је било збориште, на коме затекосмо већ пет до шест колега. Са њима је био и један колега из унутрашњости, који случајно беше дошао послом на 2—3 дана у Београд, и одсео код једнога београдског колеге, који је био дао реч да ће доћи на овај састанак. С њима је и он дошао.

Из прва се лагано шетало главном, горњом стазом на Малом Калемегдану, уз појединачне разговоре, које су водиле омање групе. После прилично дуге и пријатне шетње, директор предложи да се поседа на две клупе између младих борића, који ће некада бити украс Калемегдана. Тај предлог одмах је усвојен.

Разговор се започео најпре о обичним стварима, о пријатности мајске вечери, о успоменама из ђачкога живота, када су овакве шетње доста пута замениле вечеру. За тим се неосетно прешло на разговоре о школи, о успеху, о директорима који су „добри“ и дају аконто, и о онима што за то неће ни да чују. После се прешло на даровитост ђака, нагађало се у којој ће од београдских гимназија бити најбољи успех, која је добила најбољег изасланика, и т. д. Млађи наставници нарочито су се поносили даровитошћу појединих својих ђака, и прорицали им најсјајнију будућност....

— Насмејаћете ми се, господо колеге, рече чича Ђока, стари професор француског језика, али ћу вам рећи, да ја, по својем властитом искуству, не верујем Бог зна колико у наше професорске прогнозе о будућности наших ученика. Нећу са свим порицати, да уснеси ђачки у гимназији имају извесну вредност за оцену будућности ученика, али морам рећи, да то мерило није увек са свим поуздано, и апсолутно тачно. Ја сам, на пример, имао једнога ученика, који је био одличан из свих предмета не само по лакој и брзом савлађивању школских лекција, него и по здравој расудљивости, и јакој логичности. Тај дечко, дакле, имао је главне особине, са којима се може далеко дотерати у области умнога рада. Био је, уз то, скроман и одмерен младић, пун пажње и према друговима и према наставницима. Физички је био са свим добро развијен, и са свим се могло очекивати, да ће и у каријери у животу бити први међу својим друговима. Био је то, одиста, и у свакоме погледу, први ђак у својој години.... Па, настави чика Ђока после малог ћутањв, шта мислите, шта је било са тим одличним ђаком?....

— Чујмо чика Ђоку, заграјаше млађе колеге.

— Тај љубимац другова и професора, коме се ода свуда признавало првенство међу друговима, ено га данас као нижи чиновник у царинарници, док су остали другови његови, махом медиокритети по даровитости, али људи од рада, лекари, професори, виши официри, инжењери. Један од њих, сматран за најограниченијега, свршио је философски факултет, научно перфектно италијански, израдио се као човек од посла, и води живу и успешну сточну трговину са Италијанима. Није хтео у државну службу. Да ми је ко пре двадесет година рекао, да ће тај дечко бити кадар да самостално ради један од најтежих, најрискантнијих, најфинијих слободних послова, и да ће, са пашећу која се показивала као по све ограничена, бити кадар да просперира на пољу слободне утакмице у раду, и да буде стуб и потпора породице, којој је он, после очеве смрти, остао једини хранитељ и

бранитељ, — ја бих му се у очи насмејао!... И верујте да и дан дањи, кад се сретнем с тим некадашњим дететом, а сада зрелим, разборитим и вредним човеком, мене, као професора, обузме неко неодређено, али довољно интензивно, осећање стида. На тим примерима, господо колеге, као и на многим другим, уверио сам се о правој вредности наших професорских погледа у будућност наших ученика.....

Ту чича Ђока заћута, а и међу нама наста тајац. Знали смо колико су истините биле речи старог нам колеге, и колико је његово суђење увек било правично и искрено.

— Видите, настави чича Ђока, рећи ћу вам нешто, што вам, можда неће за овај мах бити по вољи, али што ћете кад тад, ма и онда кад преко мене нарасте трава, признати као истину. Ми, професори, врло лако падамо у заблуду, да се „заљубљујемо“ у даровитост појединих наших ученика. Кад неко од њих већ стече и глас и име добра ђака, онда се његови одговори блаже цене него одговори осталих ученика; евентуално незнање таког ученика оправдава се лако, по некад чак и без његова правдања; његове погрешке праштају се лакше и цене блаже, него погрешке осталих ученика. Једном речи, такав ученик добија *повлашћен* положај у школи, која треба да буде као најидеалнија република, и у којој треба да владају у пуном јеку, *правда и истина*, које једино могу дати народу врсне силе, честите раднике и узорите родољубе....

— Кад бисмо ми, наставници, били свесни зла, које чинимо неједнаким држањем својим према ученицима, руководећи се у томе успехом ђачким у оно мало наставе што им пружамо, ми бисмо се тога чували као од ватре. Претерана благост у оцењивању одличних ученика, у суђењу о њиховим поступцима, пре свега, од штете је тим самим ученицима, јер их *покреари, размази, олабави* у вршењу њихових дужности, и код њих створи уверење, да они имају право очекивати, да се тако свуда са њима поступа. Представите себи ступање у јавни живот таквих ученика, њихово разочарање када наиђу на оштрије и праведније суђење о својим делима, њихово очајање у тренутцима, када се, у њиховој јавној служби, њихов добар рад криво цени (а и тога доста пута бива у животу), њихову неспособност да то схвате као обичан удес живота, и да се противу тога боре, храбро и са уверењем, да добар рад, на крају крајева, мора победити. Маса тих даровитих, у школи мажених ђака, пропада у животу, јер им је школа о њему створила погрешне преставе, до душе не непосредно, него посредно, навикнувши их на предусретљивост, које нема увек у животу. Сва даровитост њихова сурва се пред суровим лекцијама живота. Спага за борбу, неразвијана за времена, одсуство правих познавања о животу, одведе такве ученике, у борби живота, или поразима и пронасти, или скретању са правих путева, што је толико исто колико и пораз.....

— Али, настави чича Ђока, бољећивост и претерана благост наставника код даровитих ученика (ма да би, код њих, оштрије оцењивање било у извесној мери и разложно и оправдано), осим штете коју чини баш тим ученицима, далеко већа зла и штете чини осталим ученицима, осредњега или слабијега дара. Ако сте само били пажљиви, могли сте умотрити, приликом давања благих прекора каквом „добром“ ученику, за погрешку коју је учинио, — проничан осмех код осталих ученика. Кад бисте хтели да уђете у психолошку анализу тога осмеха, ви бисте се морали ужаснути од утиска своје изузетне благости према доброме ученику. Осећај правичности, то је први и најјачи осећај код човека. Он се јавља код њега у најра-

нијим годинама. У породицама, у којима има више деце, пажљиви родитељи морају се нада све старати да не повреду тај осећај код своје деце, да својим неодмереним, неразумним и неправичним држањем не изазову код њих најстрашнији, најружнији људски осећај, *завист*. У школи, разборити и свесни наставници, морају тако исто, нарочито на то pazити, јер они су духовни родитељи својих ученика. Јер, знате ли шта сте урадили, када сте, благим оцењивањем рада и погрешака одличних ученика, изазвали онај проицни осмех код осредњих и умно мање даровитих ђака?... Казали сте већ одраслијим младићима оно исто, што неразумни родитељи кажу својој деци неједнаким дељењем родитељских милости.... Убили сте им веру у правду, сишли сте са узвишеног пједестала наставничког, приказали сте им се у ружној светлости слаба пристрасна, грешна човека, открилисте им код себе слабост, коју никад не може да опрости урођени људски осећај правичности... То је чисто ваша, наставничка штета, и, будите уверени, она није мала.... Али, много већу, управо неизмерно велику штету учинили сте оним осредњим и слабијим ученицима. Убили сте им веру у правду, изазвали сте код њих осећај зависти и мржње, створили сте им философију живота, која ће за њих бити штетна, а за друштво и његове интересе, просто убилачка. Место фаланге здравих, нормалних људи, убеђених у моћ правде и права, поузданих у своју снагу, чврстих у здравим уверењима која им је школа дала, — дали сте друштву гомилу пакосника, интриганата, штребера, људи које, пред њиховим личним интересима, и пред приликом да те интересе остваре ма и неморалним и недопуштеним путем — никакав обзир неће зауставити.... Пред огромним злом, које тако погрешно држање наставниково наноси и друштву и ученицима, зар не би била са свим оправдана питања: Да ли, у опште, вреди одржавати школе, из којих избија толико зло за друштво и за појединце?... Да ли корист, коју даје оно мало наставе, није просто једна ситуација према величини зла, које из њих излази?... Да ли, најпосле, у опште, вреди и жртвовати што на школе, које могу давати добре савете и упуте, али које дају тако скандалозно рђаве и штетне примере?....

— Када смо већ код питања о држању наставника према ученицима — питања које је, по моме најискренијем уверењу, једно од најважнијих и најделикатнијих питања из области школског васпитања, — рећи ће директор, човек који је уносно и душу, и срце, и сву намет своју у свој школски рад, а који је ипак, по злом удесу судбине, трагично, врло трагично завршио и своју каријеру, и свој живот — допустите да се и ја умешам у то питање. Слушао сам од искуснијих наставника доста пута замерке, што су наши наставници и сувише крути, затегнути, удаљени од ђака, и што своја општења са њима ограничавају на послове службене дужности. За немачке професоре, на пример, тврдили су ми ти људи, да одржавају интимнију заједницу са својим ученицима, да разговарају са њима и о стварима ван школског рада, и долазе у чешћи додир. На тај начин, наставници постају као старији пријатељи својих ђака, повереници њихових мисли, тежњи и осећаја, и тражени саветници у питањима савести. Од свега тога, наравно, може бити само корист за ученике, како у интелектуалном, тако и у моралном погледу. Па ипак, заврши директор, — насмејаћете се мојој простоти, — ја још нисам дошао до дефинитивна решења код тога питања.

— Па, прилично је тешко и наћи поуздано и једино решење томе питању, додао колега из унутрашњости. Као млад наставник, ја сам свом душом волео свој наставнички позив, и своје ученике; трудио сам се да

их приближим себи, да им улијем поверење. У школи, на часовима, трудио сам се свом снагом, да им будем што јаснији, да им што више олакшам разумевање онога, што сам им предавао; на дежурству, био сам једнако међу њима, храбрио их на игру и кретање, јер сам опазио да се нешто снебивају преда мном; на саветским седницама трудио сам се да проникнем у природу кривица, за које су имала да се суде — деца, и доста пута, правдањем или ублажавањем ђачке кривице, наљутио и директора и своје колеге. Кад бих пошао у шетњу, у поље, па срео кога од ученика, позвао бих га у друштво, отпочео разговор с њиме, распитивао га о његовој кући, о родитељима, у опште о приликама у којима живи. Дете би у први мах показивало знаке чуђења, одговарало кратко, уздржљиво на моја питања. По том би слободније улазило у разговор, и шетња се завршивала исповешћу о жељама и надама за будућност. Могу рећи, да ми је то много помагало у мојем послу. Деца су ме збиља волела. Кад сам једном прозвао једнога осредњег ђака да говори за оцену, он се сав запламти у лицу, па ће ми рећи: „Молим вас, господине, немојте да ми дате слабу оцену. Данас нисам стигао да се спреим. Сутра ме питајте, и цените ме најстроже“. Изненадила ме храброст, којом је тај ученик признао да није извршио своју дужност и рекао сам му: „Добро, Павле, нећу ти данас дати оцене само за то, што си тако отворено признао своју погрешку. Ви, ученици, треба да знате да нама, наставницима, није до тога, да дамо што више рђавих оцена, него да вас што боље научимо... Али ни ви, ученици, не треба да заборављате, да је штетно остављати за сутра оно, што је требало данас урадити, јер *сутра* ће имати *своје* послове, *своје* задатке“. „Нећете ми веровати, али уверавам вас да је то истина, — ђаци нису злоупотребили моју „доброту“, која у ствари и није била доброта, него прост наставнички рачун, који се показао добар...“

Говорник мало застаете, а ми остали, ћутали смо и размишљали.

— Да видите само шта је даље било, настави колега паланчанин. После извесног времена у служби, осетно сам неко туђење старијих колега; што се директора тиче, он је увек показиво озбиљно, строго, намрштено лице, према наставницима и према ђацима, те његово држање нисам ни узимао на ум. Али ме је болело извесно туђење колега, и ако сам се свом снагом трудио да, пажњом и предусретљивошћу према њима, освојим њихово поверење. „Шта ли то могу имати против мене“?... мислио сам много пута, али ни на крај намети није ми долазило да бар из близа погодим узрок. Једнога дана радио сам у библиотеци, која је одмах до професорске канцеларије, и после часова читао једну врло занимљиву књигу. Професори, како је који долазио с часа, бапали су каталоге на сто, облачили горње капуте и одлазили. На све те обичне појаве нисам ни скретао пажњу, осим што би ме луна каталога о сто тргла из мисли. На једаред, допре ми до ушију овај разговор:

— Море, шта ли то хоће овај ваш шврћа, што онако много шушка са ђацима?... Бог и душа, то је неки Пелагићевац, а ако баш то није, мора да је неки црвењак!... То је говорио професор математике.

— Хоће човек јевтине, ђачке популарности, добади заједљиво стари латинац.

— Не осуђујте човека несаслушана, упаде им у реч наставник природних наука, човек једва 4—5 година старији од мене, који је у брзо положио професорски испит, постао професор, срећно се оженио, и улазио на сав мах у живот у паланци.

WWW.UNIPLIVRS Шта несаслушана! дрекну професор математике. Хоће он да је нешто бољи од нас!... Према колегама учтив, понизан, пажљив, а овамо, иза њихових леђа, подлива им воду и шурује са ђацима!...

— Можете замислити како ми је било у тај мах. Тада сам тек разумео по неке мрке погледе тога човека, његове сарказме, које паланчани тако zgodно крсте „пришивањима“... Сад сам тек видео да се све то односило на мене, а ја о томе ни слутио нисам!... Тада ми први пут у одређенијој слици изађе пред очи сва тегоба светлог и узвишеног, али мучног наставничког позива.....

— Али, настави колега паланчанин, није се на томе застало. Мене је дубоко болела неправедна осуда и неповерење мојих колега, али сам се тешио уверењем, да знам да добро радим, и да ће њихова заблуда, на крају крајева, морати да падне. Радио сам и даље како сам био започео, али на махове, у тренутцима преморености, питао сам се: „Ама, збиља, да ја не грешим?... Да моје колеге немају право?...“ Али би ми се, код тих питања, сва савест, сва унутарњост узбунила као под ударцем од камџије, и одговорила би: „Не, не; не може бити рђаво оно што ти радиш“, јер немаш намере које ти злоћа подмеће, јер су ти намере искрене и чисте“...

— Радио сам, дакле, и даље како сам био започео, али су ми, на махове, тешке сумње мучиле душу. Једнога дана, по подне, радим ја тако у библиотеци, кад у собу упаде Марко П....., ученик VII. р., један од бољих ученика, а друг онога Павла, коме сам био опростио што се није био спремио.

— Шта је, Марко, запитих ученика, који бојажљиво застаде. Данас није четвртак, дан за давање књига. Шта желиш, дакле?...

— Ама, нисам дошао за књиге, господине. Него, онако, хтео сам нешто друго да вам кажем, ако ми обећате, да се нећете наљутити на мене...

— А ти, што долазиш к мени са оним, што мислиш да ме може наљутити?... добаких му озбиљно.

— Ама, није због мене... ни због вас... него, онако, да се не наљутите....

— Да видимо, шта је то, рекох одлучно.

— Знате, отпоче Марко збуњено, ја и Павле домимо се већ недељу дана да дођемо да вам нешто кажемо, па нас то просто мучи... Павле не сме никако, па сам се ја најпосле одлучио.....

— Па, добро, деде, да видимо да ли си се паметно одлучио?....

— Знате.... отпоче Марко запињући, господин директор звао Павла у канцеларију, па га питао....

И ђак опет запе.

— Па шта га је питао?... Да Павле није што погрешно?...

— Ама, није, господине, опет поче запињати Марко, а у лицу је бледио и црвенио. Осећао је да је нешто врло ружно оно што ће ми рећи.

Ја разрогачих очи:

— Па шта га је питао?

— Питао га, молим господине, о чему ви разговарате с нама кад идете у шетњу?....

Да је гром треснуо преда ме, не би ме толико запрепастио. Зажмурих, јер ми се смрче пред очима. Преда ме су излазили колутући црвени, жути, плави и зелени, и, како бејаш устао, прихватих се за столицу, да не бих пао.....

Марко је кршио руке, а на лицу му се огледала дубока туга. Ја се већ бејех прибрао:

— Нећу те питати шта је Павле рекао господину директору, јер то би било врло ружно. Ни ти ниси учинио никакво добро што си дошао да ми то кажеш, али ти праштам само за то, што ти је намера била добра. Ја пак, као наставник, нећу никоме ништа рећи од овога што си ми рекао, јер ја не смем чинити погрешке, које код вас треба да лечим. Твоја савест, Марко, већ ти је показала, до душе, нејасно и неодређено, али ти је тек показала, да ниси учинио никакво добро дело, кад си дошао да ми оно кажеш. То сведочи ова твоја садашња забуна. Кад постанеш зрео човек, онда ћеш то и потпуно разумети. А сада иди, и, ако си себи добру рад, никад више да ниси урадио оно, што си данас урадио....

Марко оде, тужан и оборене главе..

— Мени је, наставља колега паланчанин, од тада, постало загушљиво у тој гимназији. Како је већ био ту крај године, свршим школске послове на миру, не казујући ником ништа. О распусту, у министарству, чудили су ми се кад сам тражио премештај, јер сам одлазио из једне од бољих паланчанских гимназија....

— Ето, заврши колега паланчанин, како је тешко и деликатно питање, које је покренуо г. директор. Његовој правилној расправи има неизмерно много сметња. Ту је, пре свега, неједнакост гледишта код наставника на то питање; ту су вам разлике у темпераменту код наставника и ученика; ту су прилике у којима живи школа, домаће васпитање ученика, и читава маса других чињеница. Свакоме решењу тога питања, са више или мање основа, могу се чинити приговори. То питање не даје се стварно решити ни најисцрпнијим расправама, нити каквом дубоком аргументацијом, ни законима и уредбама. Њега може, и ако не потпуно, а оно бар у довољној мери, решити само удружена, искрена, добра воља наставничког кадра, Професорскога Друштва. У држању наставника према ученицима мора се, *potens volens*, много оставити темпераменту наставникову, његовој савести, његовим схватањима. Па ипак, паметним, другарским разговорима, расправљањем и међусобним обавештавањем, дају се поставити бар здраве основе решењу тога питања, које ће, без сваке сумње дочекати *своје време*. Могу се, на пример, по другарском споразуму, из школе потпуно искључити, неприлични и школе недостојни изрази: „стоко“, „будало“, „мечко“, „марш на место“, и т. д. Може се осудити, општом, другарском одлуком, педантерија у оцењивању ђака, целатска строгост у оцењивању њихових кривица, вребање њихова незнања, слађење приликом давања слабих оцена. Општење наставника са ђацима мора имати карактер родитељског општења са децом, без мажења и ласкања, али и без осорљивости. Такво општење не треба избегавати, него тражити и искористићивати га.

— Све те ствари, разуме се, заврши колега паланчанин, не могу се извршити путем учених књига и расправа, путем закона и уредаба, путем директорских наређења. Њих може извршити само удружена, добра воља самих наставника, њихова љубав према наставничком позиву, и према омладини, која има да понесе будућност овога народа и ове државе.....

*

Наста кратко ћутање. И старије и млађе колеге пажљиво су слушале разборита разлагања колеге паланчанина. Ми, који смо знали да, у гимназији у којој ради тај човек, до пре неколико година, није било других

научних средстава осим „Српских Новина“ и „Просветног Гласника“, били смо дубоко изненађени истинитошћу његових излагања, од којих смо многа, сваки од нас, сами на себи осетили, у овом или оном облику. Поражавала нас је тачност његових опсервација. „Д куда све то томе човеку?“ питали су се многи од нас. „Љубав према наставничкоме позиву, она велика, освештана љубав, која ствара и подиже из ничега“, — то је за мене био одговор на сва та питања.

— Не знам како је вама, господо колеге, рече стари чика Ђока, али што се мене тиче, рећи ћу вам, да сам, у вечерашњем нашем разговору, прочитао много страна из својега властитог наставничког живота. И сумњам да он и код вас није изазвао оно велико, духовно задовољство, које сам ја вечерас осетио. И, ма да је већ скоро једанаест часова, те би, за моје године, било оотребно да сам већ у кревету, баш бих желео да вас и ја „пригњавим“ — ту се чика Ђока доброћудно осмехну, — и да вам испричам и једну сличну епизоду из својега наставничког живота.

— Тешко томе, ко нама професорима падне шака!... упаде у реч директор, који је и покренуо питање о држању наставника према ђацима. Кога се ми дочепамо, тај слободно нек се пише у покојне!... Не остаје му ништа друго, него, или да нам се преда с пуном резигнацијом, или да скаче са бедема у Саву!...

Громски смех пропрати ту пошалицу директорову.

— По мојем „густу“, боље би било да мало зашевамо, piano, pianissimo, а и онако свет се по Калемегдану проредио, те не би било протеста ни с које стране. Али је чика Ђока тако добар „причало“ (Ту се чика Ђока доброћудно осмехну, припрети претом директору, и додади му: „Бајаги си ми ти бољи“!...), да ја повлачим свој предлог о певању, савијам врат пред неумољивом судбином, и предлажем да чујемо чика Ђоку!...

— Чујмо чика Ђоку, заграјаше сви у глас.

— Било је то, отпоче чика Ђока, пре својих дваестак година. Ваш данашњи „чика Ђока“ био је тада у пуној снази живота, око триестак година. Предавао је француски језик у вишој гимназији. Како, за давање писмених задатака ученицима, није било друге књиге до Анове француске читанке, морао сам из ње и давати задатке ученицима. Обично сам им давао да сами преведу, уз припомоћ речника, комаде, које ћемо, после 2—3 месеца преводити у школи, на часу. Хтео сам тим задацима да огледам код ученика знање изучених глаголских облика, и њихову умешност у раду са речником. Елем, кад сам дао такав један задатак, са свим случајно, смео сам с ума да у разреду има један поновац, који, од прошле године, има тачно извађене речи, са значењима употребљеним у томе комаду, те ће за њега израда задатка бити лакша ствар, него за све остале. Кад сам на свршетку часа, покупио задатке и пошао из разреда, један ученик изађе за мном, и, као са неком злурадошћу, рече ми:

— Молим, господине, Настас Цолић има речи од лавске године, па израдио задатак!...

У мал' се не згранух, али се ипак савладах:

— Одлази!... рекох достављачу оштро.

Сутра дан, кад сам враћао ђацима прегледане и поправљене задатке, рекао сам им ово:

— Писам задовољан вашом израдом јучерашњега задатка. Већина од вас, служећи се речником, узимала је прво значење из речника, које је одиста најчешће и најобичније, али поред кога има још и маса других,

даљих и пренесених значења. Тако су, код многих од вас, у саставу који је морао написати паметан човек (јер иначе његов састав не би ни ушао у читанку) — испале бесмислице. Кад будете ма што преводили, треба ово да вам буде руководни принцип. Чим опазите, да се значење, које сте узели из речника, не поклапа са општим смислом целог састава, и да изазива бесмислице и нелогичности код самога састава, одмах остављајте то значење, јер је погрешно, и тражите друго. Тако ћете се увек сачувати најпоузданије од погрешака у превођењу. Али, те ваше садашње погрешке не задају ми много бригае: ви сте још на почетку својих студија из францускога језика, и, каснијим радом, те ће се погрешке поправити. Међу тим, овом приликом, јавила се једна ствар, управо две ствари, које су ме врло озбиљно забринуле за вашу будућност. И, у вашем интересу, хоћу да вам кажем, и да осудим те две ствари.

У школи наста тајад. Да је мува пролетела, чула би се.

— Нашао се један међу вама, који је имао лањске године на часу извађене речи, и који је поумно да се користи тиме. Срце му је жудило да добије одличну оцену, ма и недопуштеним путем. Место да ми одмах скрене пажњу на то, да он има извађене речи, те да му одредим други задатак, како би се, у погледу оцењивања, изравнао са осталим друговима, он је претпоставио да обмане мене, својега наставника, и да, незаслужено добивеном оценом, учини једну неправду према својим друговима. Ја сам му, збиља, и дао одличну оцену, али не за то што би је он заслуживао, него само за то да му покажем, како му та, недопуштеним путем постигнута тековина, неће бити ни од какве користи. Јер ја ћу га прозвати неколико пута, и резултат ће му се, на крају крајева, свести на оцену коју у ствари заслужује. Тим поступком, он је, пре свега, увредио мене лично, јер је направио једну, по мене као наставника, врло неповољну претпоставку, на име: да ја не познајем праву вредност и спрему својих ученика. Ту увреду, ја му од срца праштам, јер сам, као наставник и као човек, то дужан. Осим тога, он је тим поступком увредио и своје другове, али ће му и они то, као другови опростити. Али је, ипак, том погрешком, себи учинио озбиљно зло, јер човек, који се навикне на лаке и недопуштене тековине у животу, који себи постави за правило да трчи за таким тековинама, мора рђаво проћи у животу. Навика на то, то је осуда на пораз, на срамоту, на презирање поштена света. Таква навика равна се проклетству.....

Хтео сам и даље да шибам тај ружан гест код једнога младога човека, и ако сам са свим поуздано знао, да он, код младога кривца, није био последица покварености него лакомислености; хтео сам да из корена ишчупам махну, која доноси големе несреће и друштву и појединцима, — када, неочекивано, устаје млади кривац, па, скоро кроз сузе, и сав зајапрен у лицу, рече:

— Молим вас, господине; ја сам имао лањске речи, и израдио по њима задатак. Погрешно сам, и нећу никад више.... Молим и вас и другове да ми опростите. Дајте ми слабу оцену, а избришите петицу, јер је нисам заслужио.....

Сиромах, мали кривац!... Ни слутно није како ми је био драг у томе тренутку!... Да ми је био син, и да је тако храбро признавао и откајавао ма како тешку погрешку, загрлио бих га и пољубио, и плакао заједно с њиме!... Ученици су могли само слутити моја осећања, али ја их могадох сакрити у дубини душе, ради њихова интереса.....

Добро, Настасе, одговорих ја благо. Ако ти је кајање искрено и од срца, ја ти честитам. Оно би, у томе случају, било доказ, да си се излечио од моралне болести, која би за тебе несумњиво била погубна. Ја сам ти већ опростио, а без сумње ће ти и другови опростити; ја их бар за то молим. Што се петице, тиче, она ће остати, јер — царска се не пориче!... Ни данас не знам како ми је тада дошао тај претенциозни израз!...

Каау за онога другог, тежег грешника, одлучио сам се одмах да извршим.

— Настас се, дакле, оправдао за своју погрешку, за коју ја поуздано држим да је потекла, не из неваљалства, него из младићске незрелости, из неспособности да расуди о величини њезина замахаја, наставих ја. Њу смо, дакле, са свим предали забраву, а то треба и ви да урадите. Али има друга једна ствар, један тежак грех, који ме је љуто забринуо за вас и за вашу будућност.....

Ту мало застадох, да би појачао напњу ученика.

— Та друга ствар, тај смртни грех, у томе је, што се међу вама нашао један да дође, да ми поткаже погрешку Настасову....

— Ни слутити не можете, колики је свет од брига и туге изазвао тај ваш друг код мене. Пре свега, увредио ме је опом истом претпоставком, којом ме је био увредио и Настас, рачунајући да сам, без његове помоћи, нећу моћи да ухватим погрешку. За то бих ја њему, као и Настасу, лако опростио. Друга претпоставка, која га је могла покренути на тај корак, у томе је, што је мислио, да ћу ја тај неизмерно ружан корак његов примити као услугу. Ту увреду ја му могу опростити само тако, ако га видим потпуно и на свагда излечена од те тако страшне моралне болести. Највише ме је заболела и забринула црна и жалосна будућност тога младог човека!... Шта ће бити с њиме!... Како жалосно мора, у очима свих наметних и поштених људи, изгледати ова наша једна школа, која може давати најодвратније, најпрезреније типове друштву људском!... То ме је дубоко заболело.

У школи је владала свечана, смртна тишина!... Изгледало је као да су ученици зауставили дах у себи. Да бих пресекао тако тежак положај, пређем на дневни ред, то јест на школске послове. Али, тиме још није свршена цела ствар.....

— Ене, зар ћеш још да наставиш, чика Ђоко?... рече директор и насмеја се од срца.

— Близу је крај, рече чика Ђока, а он је тако занимљив, да вреди да га чујете. А и наспаваћете се, јер је већ настао школски одмор.

— За друге јесте, рече директор, али за мене не, јер настаје рад око закључења године. За нас, директоре, то је исто, што за попове Велика Недеља. Ту нам је највећи посао.

— Чујмо, чујмо чика Ђоку!... заграјаше млађе колеге.

— Идућег часа, настави чика Ђока, пре но што ћемо прећи на рад, устаје ученик Милан, син једног врло богатог трговца, дете по срцу врло добро, дара осредњега, али прилично размажено у кући, од матере. Озбиљно, и одмеравајући сваку реч, он ће рећи: „Молим вас, господине; другови мисле да сам вам ја казао оно о Настасу. Ако сам вам ја то рекао, молим вас да то кажете пред свима; а ако вам нисам рекао, онда и то да кажете. Није право да ме другови сумњиче на правди Бога!“.....

Изненадило ме, а било ми је и мило када се из тога уверих, да се међу ученицима озбиљно разговарало о ономе, што сам им раније рекао. На Милана је била пала сумња јамачно за то, што су га знали као материну мазу и љубимца, те су посумњали и у његов карактер. Међу тим, он није био кривац.

— Залажем своју часну реч, наставих ја, да ми Милан није оно казао. Мени је обичај да, кад год говорим ученицима, најљубиво гледам у све њих, те да из погледа њихових видим, да ли су ме разумели. Тако сам радио и у овој прилици, а ђаци су сви нетренимце гледали у мене. Прави кривац није гледао, него је блеуо у мене, исколачених очију, зинувши, са смртним бледилом на лицу. Да сам мало дуже подржао тако затегнуту ситуацију, млади грешник пао би у несвест, и сам би се одао друговима. До тога нисам смео довести ствар, јер би то, за младога грешника, било то исто што и смртна пресуда, јер би му осуда и презирање другова одузели сваку могућност за поправку. Одлучих се да брзо пресечем ту ствар:

— Да ме убијете, у овај мах не бих вам поуздано могао рећи ко ми је „оно“ казао. Што ипак поуздано знам, то је, да то није био Милан. То вам јамчим својом чашћу!...

Милан задовољно седе, а у лицу је био врло озбиљан. Прави кривац одахну, али тихо, а на лицу му, место бледила, изби врло жива румен.

— Рећи ћу вам нешто, наставих ја даље, што данас, можда, нећете разумети, али ћете разумети кад будете зрели људи. У старим филозофским школама, ученици су се међу собом звали браћа, јер, као год што су људи браћа по родитељима, тако су браћа и по школи, то јест по извору из кога се напajaју опим, што ће дати главну вредност њихову каснијем животу. Ученици једне школе, дакле, треба да се сматрају као добра браћа, и да се воле као браћа. То је, пре свега, потреба људске душе, нарочито младе душе. За тим, то је потребно да би им био пријатнији живот напорна рада у школи. Али, — зачудићете се кад вам кажем, — то је потребно и корисно, и за народ чији сте ви синови, и за земљу којој имате да служите. Јер, кад вас буде спајала искрена, права другарска љубав и поштовање, и када будете, по удесу живота, радили, по разним крајевима отаџбине, за вас ће од већег значаја бити питање, шта ће о вама мислити ваши другови, него шта ће мислити ваши претпостављени. Обзир на мишљење ваших другова, страх да, по својем раду, не изгубите њихову љубав, која вам је света, и њихово поштовање, које вам је тако драго, — чуваће вас боље од лутања и погрешака, него сваки други надзор. Ето за што треба да се међусобно волите и поштујете.....

— И за то треба да волите друг друга, и да се поштујете. Незгодно је ово што ћу вам сада рећи, али ћу вам ипак рећи. Кад неко од вас погреша што, кад учини какву кривицу, и када ми, по дужности, по ведемо истрагу, *не одајте друг друга, не казујте га!* Баш и ја да вас питам, немојте ми рећи!... (Бого мој, помислих, да нешто чује мој директор, лепо би се провели!) Ви нећете никад учинити нешто, што би могло оштетити какав крупан интерес друштвени, ако остане некажњено. Ако се деси каква штета, поднесите је и платите заједнички. Ако који друг сурово увреди друга, пресудите им ви сами, осудите кривца, озбиљно али благо, да бисте му оставили мах покајању. Али, ни у ком случају, не каљајте себе страним грехом издаје, који доноси проклетство и несрећу. Јер, упамтите што ћу вам рећи, нема греха страшнијег од издаје.....

— Можете мислити, наставља чика Ђока, какав су утисак оставиле те речи на ученике. Слушали су нетренимице. Очи су им одавале изненађење, лица тако исто.....

— Занимљиво је, наставља чика Ђока, да је та лекција из васпитања остала добро запамћена. По даровитости, то је била једна осредња година. Али је, до краја гимназијскога школовања, остала необично сложна. Тај разред постао је као нека „кавана без сведока“. Никада се ништа у њему није могло ухватити. Све почињене штете плаћане су без роштања општим разрезом. Једном приликом, на слави код једног ученика из тога разреда, био се догодно један мало тежи случај, који је збиља требало казнити. Живе муке видели смо, ја као разредни старешина, и директор као старешина завода. Ништа нисмо могли сазнати, поред све наше „иследничке вештине“. Морали смо дићи руке, и „кривица“ је остала некажњена.

— Баш је невоља са овим вашим разредом, рече ми директор после наше заједничке, узалудне истраге. Не можеш сазнати ништа, као да су се заклели да се не одају!...

Ја се осменух.

— Што се смејете!... Знате ли ви, да ће сви ти младићи бити опасни људи, кад ступе у јавни живот?!...

— Да то не буде, ми треба да се постарамо да им створимо поштenu савест, и правичност расуђивања, одговорих ја.

— Како, ђавола, да му створиш, кад, ето, неће ништа да ти каже...!

— Е, неће!... Казаће они, само неће рећи иследницима, него пријатељима.

— Како то? запита зачуђено директор.

— Тешко бисмо се о томе питању могли сложити нас двојица, јер су нам гледишта на наш позив са свим различна. За то је боље и да не говоримо о тој ствари.

— И боље, рече директор, и тако се растадосмо!...

Таман помислисмо да је свршетак ту, а чика Ђока опет заустид да говори:

— Ама, зар ти није доста било, Ђоко, брате, рече директор. Мислиш ли ти, болан, да ми треба живи да одемо са овога вечера?!...

— Још само неколико речи као епилог, рече чика Ђока, па да се растајемо. Ето је већ и пола ноћи.

— Мени се и онако не спава, рече најмлађи колега Милош.

— Ученици из тога разреда, и ако су сви били просечно осредњега дара, готово, сви, изашли су врло красни људи. Има их лекара, професора, инжењера, судија, адвоката, официра, и т. д. Један ми се само изгубио, онај што је био најдаровитији међу њима, и на кога смо ми професори највеће наде полагали. Али, како сам сазнао, и он ће изаћи на селамет. Елем, један од осредњих ученика из те године, али златна срца, коме сам ја, из милости, крштено име окренуо на диминутив, и које су после примили и сви његови другови, сада је одличан практични лекар, и врло уважен и омиљен члан друштва. Пре четири до пет година, нађем се с њиме у кавани на пиву. Питах га како му иде посао, а он ми се хвали, а има и рашта. Здрав је, вредан и добар, а с тим особинама, срећа је на домак руци. У том приђе нашем столу један паланчанин, његов земљак. После обичних поздрава, тај његов земљак поче бацати прекоре на једног

свога рођака, друга докторова, који се мало задоцнио са испитима, због погрешака разумљивих у његовим годинама, те је тиме породицу своју изложио већим трошковима.

— Студентска посла! рећи ће на то доктор. Није то ништа!... Положиће Никола испите; добар је он. Знам ја њега.....

— Ама, *био* је добар, одговара паланчанин, али се, ето, прокално. Бојимо се само да са свим не пропадне!...

— Неће, не бојте се, прихвати доктор. Знам ја њега; добра је то глава.....

— Дај Боже да тако буде!... рече паланчанин, плати своје пиво, па оде.

— Јесте ли задовољни својим учеником?... упита доктор и осмехну се. Као што видите, добро је упамтио „ону лекцију“, држао се ње верно до сада, а мисли држати је се и у будуће. До сада, због тога, никад се није покајао.....

— А неће се ни даље кајати, мој С.....; дакле, упамтио си?...

— *Оно се не заборавља никад*, рече доктор.

*

Чика Ђока хтеде и даље да нам прича шта је све осећао кад се разговарао са својим учеником доктором, али ту директор изађе из стрпљења, просто му оте реч, па ће рећи:

— Вала, чика Ђоко, ако је од тебе, — много је!... Нећеш га више!... Мислиш ли ти да овим људима не треба сутра устати!... Ако је и раснуст, има се шта радити!...

— Море, не бринеш ти за њих; млади су и здрави, па неће ни осетити умора. Него, бринеш се за себе, јер и ти почињеш дотрајавати, као и ја одовуд!... Да су ми њихове године, а ова памет!...

И чика Ђока уздахну!...

— Шта ћеш, добаци директор, свачему има краја!... И они ће полако нашим трагом.....

Почесмо се праштати. На раскреници код гостионице код „Краља“, друштво се растури на три стране.

Стазом поред Калемегдана, ја сам сам ишао са директором. Обојица смо ћутали.

— Ко би могао и помислити, рекох ја после кратког ћутања, гледајући на онога згуреног чика Ђоку, да се у њему крије толико благо од човека и наставника!...

— То је сушта доброта, рече директор. Уз то, необично много воли наставнички позив. Један пут, кад смо разговарали о томе, он ће ми рећи:

— Е мој С....., за мене, нема светијега, узвишенијега, племенитијег посла од наставничког. Наставник, који је наставник не само по својој спреми, него и по души, и по срцу, кад ступи на наставничку катедру, мора лебдити у сфери највиших идеала. Код њега, у томе часу, морају бити она иста расположења, која обузму савесна и узорита свештеника кад ступи пред часну трпезу, дигне руке к небу, и уздрхталим гласом запева: „Благословено царство!...“ Јест, јест, мој С....., код кога наставника нема тих осећања, — ма како он иначе био спреман у настави, — он је наставник — за невољу!...“

www.unil.rs Ишли смо даље ћутећи.

— Као човек, као пријатељ, као друг, — настави директор, — тај је човек сушта доброта. Увек више мисли на друга и пријатеља, него на себе. Што год је радио, радио је људски. Имао је и тешких момената у животу, али га недаће нису обориле, понизиле. Оне су му само прошириле круг познавања о животу, и довеле га до гледишта, са кога он, с болом и жаљењем, гледа на луду људску трку за брзим тековинама, на кратко-видост и слепило људско. Он је, збиља, у многоме, по патњама у животу, постао потпун човек!...

Директор би још говорио о својем чика Ђоки, али већ бесмо стигли код „Национала“. Ту се растајосмо, и он оде лево, а ја десно.....

јула 1912. г.

Београд.

Ј.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Оснивање и рад Васпитачке Задруге Треће Београдске Гимназије (Свршетак).

II

Први састанак Управе Васпитачке Задруге одржан је 2 фебруара 1912 године, пре подне. На том састанку говорили су:

Г. Хенрих Лилер. — Захваљује члановима Управе што су се одазвали његовом позиву. Пита када ће се сазивати седница и решено да то буде недељом од три часа по подне. — Чита правила из ђачке књижице, објашњава их и допуњује. Да би, затим, још боље упознао одбор са његовим дужностима он чита и допуњује поменутих седам тачака из свога чланка, које су главни програм Васпитачке Задруге. Код тачке 1) рекао је да сваки родитељ треба да упозна децу из суседства, а тако исто да се упозна и са њиховим родитељима. Код 2) тачке: да ће родитељи много помоћи при истраживању кривица, да ће разредне старешине апеловати на родитеље, јер „то неће бити потказивање већ лечење“. Код 3) тачке: свака ће родитељска напомена добро доћи наставницима, али се „ауторитети наставника и родитеља морају чувати“. Код 4) тачке: деца је потребно да употребе рационално, да раде нешто и по подне. Готови смо да узмемо то у своје руке, али је зато потребно игралиште. — Први ће задатак бити да школа добије своје игралиште, а други да се нађе начин на који ће се наћи људи који ће присуствовати тим дечјим забавама. За тај посао могу се лако наћи студенти Универзитета који за скромну награду могу ученицима давати нарочите часове. На тај ће се начин спремати деца за пут, који ваља свакога лета учинити и ради кога треба навикавати децу да штеде. — Код 5) тачке: предавања и концерте треба приређивати чешће ради деце, а приход ће ићи у фонд и један део ће се одвајати за приређивање ескурзија. — Код 6) тачке: држава даје врло малу помоћ и цела гимназија може имати само три благодетанца. Родитељи—чланови Васпитачке Задруге треба да буду повереници Панчићевог Фонда. При смртним случајевима, славама и веселима може се учинити по који поклон. Најзад, ученицима се може помоћи давањем старог одећа, позивањем на ручак, давањем доручка итд. Код 7) тачке: три пута је покушао и више пута одлазио у Министарство са молбом да се што пре подигне гимнастичка сала. Ту салу треба имати како због гимнастике тако и због тога да у њој ученици могу

www.linnae.rs
 провести одмор између часова и да то буде и сала за свечаности. Школа нема ни купатила, а у Београду су свега два, и доста скупа. Треба подићи купатило, што није тешко остварити, и због васпитних и хигијенских разлога. Моли чланове да се одазову позиву директора или разредних старешина те да заједно са њима раде на остварењу поменутих задатака.

В. Г. Владислав Бошковић, адвокат. — Мисли да су сви примили к срцу речи г. директора. Мислио је о помагању сиромашних ученика. Предлаже да се из присутног одбора изабере ужи одбор, који ће почети да скупља прилоге. Нека буде 300 људи који могу дати месечно по 1 динар, па ће се за годину имати 3000 динара. Што се тиче игралишта предлаже да се затражи „порта“ цркве Св. Саве, ради чега може неколико чланова отићи митрополиту. За доручак се пак даје лако удесити да поред богате деце могу што добити и сиромашни ученици.

Г. Миливоје Луковић, учитељ. — Напомиње да се „порта“ не може добити, јер су је и учитељи тражили. Одобрава мисао да се у школи уведу давање доручка. Сваки ће родитељ дати за своју децу и за још које друго. Али не треба новац давати деци већ непосредно школи. На тај начин деца неће куповати ма шта, а и сиромашни ће добити доручак.

Г. Михаило Дединац, мајор у пензији. — Вели да децу не треба рано упућивати у школу. Он је посматрао улажење ученика у школу, одобрава тај начин реда, али се боји да деца не озебу, док не уђу у школу. Лети би се могло тако чинити, али зими није згодно.

Г. Х. Лилер. — Даје разлоге зашто се тако чини. Улажење би на други начин било сасвим у нереду и не би било могућности да се сви ученици пре уласка прегледају. Потребно је само да сваки родитељ израчуна колико је потребно детету до школе па нека га тачно на време пошаље и дете неће чекати. — Предлог Г. Бошковића о „порти“ леп је, али је не можемо добити, како вели г. Луковић. Има доста земљишта, само треба покренути то питање. Ако се прими предлог и неколико чланова оду г. министру земљиште ће се наћи. — Још је бољи предлог г. Луковића. „Здрављаку“ се може плаћати унапред и он ће издавати свакога дана деци доручак. „Здрављак“ би могао на сваких десет ученика дати једноме и бесплатно. Кома ће се то давати гимназија ће сама одредити, јер се на тај начин сиромашни ученици мање стиде. Тако исто ваља преко гимназије слати и старо одело.

Г. Милан Петровић, директор фабрике дувана. — Треба тражити игралиште за децу. Земљиште испод Опсерваторије и Там-Мајдан згодно је.

Г-ђа Мица В. Рајновић. — Боји се да на тај начин неће деца бити више ван куће.

Г. Лилер. — Има родитеља који иду на рад, због деце тих родитеља игралишта су потребна нарочито.

Г. Гвозден Јовановић, учитељ. — Захваљује директору и наставницима на њиховом старању о деци. Лепа је новина што се ради само пре подне. Питање је само како ће деца паметно употребити и по подне. Има родитеља који иду на посао и не могу распоредити децје време... Због тога често пута деца иду у биоскоп. Ту деца заседну за сто, наруче по нешто и постају мале озбиљне муштерије. Ту се чапћавају без икаквог надзора и гледају страшне програме. Објави се чак да су слике за децу, али и тада виде ствари о којима деца не смеју ни чути. Моли г. директора да пожури са тим да се у гимназији пруже деци слике које ће допу-

Сапа

нати њихово знање, а не упропашћавати их. — Од општине треба тражити Трвалиште за деџе игралиште. Општина га даје на кошење! Деца кад се почну играти, стражар их гони. — Или, када нема траве, деца се искупе и туку каменицама, јер немају никаквог надзора.

Г-ђа *Даница М. Пећанац*. — Има деце која треба да се спремају у школи г. директор је већ напоменуо да се лако могу наћи студенти на нека они надгледају ученике док се спремају

Г-ђа *Мица В. Рајковић*. — Онда бисмо ми са себе скинули све дужности.

Г. *Лилер*. — Г-ђа Пећанац је рекла оно што је и наша жеља. Ми желимо да створимо и читаоницу и да пружимо ученицима паметне листове и часописе. Нешто је и урађено као што госпођа жели. У школи је дозвољено извесном броју ђака да раде француски и они су овде отворили нарочити курсе. Та би ствар требала да буде у рукама родитеља. Они би требали да се договоре о томе и да нађу оне који би радили са оном децом, која су из појединих предмета слаба. Наставници то не могу узети на себе, јер би се на неки начин демантовали. А могло би се рећи и то да се стварају нарочите прилике за неке да добију ђаке за спремање.

Г. *Драгиша Марјановић*, професор. — Шта ће се радити са децом када се распусте о феријама два и по месеца? Треба и о томе питању доцније разговарати.

Г. *Лилер*. — Ако се деца лепо васпитавају, онда неће ништа пропасти. Треба деци о феријама наћи какав згодан ручни рад: картонажа и томе слично. Ако се лепо заузмемо око деце, неће ништа пропасти.

Г. *Милан Костић*, професор. — После свију предлога резултат би био: покушати остварење бар једнога предлога. Сматрам да је за сада најважније да се ученицима да нешто чиме ће се забавити за време свог слободног времена. Ваља одавде изабрати одбор и одмах тражити игралиште. Кад ћемо имати школске биоскопе и игралиште ваља створити и читаонице. Али и зато су потребне собе и зато изабрани одбор треба одмах да оде г. министру и да тражи дозиравање.

Г. *Лилер*. — Пита да ли пристаје збор да се изабере одбор који ће одмах тражити све поменуте ствари.

Збор је пристао и у тај одбор ушли су Г.Г. Хенрих Лилер, директор, Ђ. Николић, лекар, Ср. Тешић, начелник Министарства Финансија, Обрад Благојевић, адвокат, г-ђа Мица В. Рајковић, Влад. Бошковић, адвокат, г-ђа Даница Чортановић, Гвозден Јовановић, учитељ и г-ђа Олга Др. Мих. Спиридоновића.

Г. *Лилер*. — О предлогу г. Бошковића за образовање ужег одбора о Панчићевој Задужбини, не може се говорити пошто већ постоји одбор. — Захваљује присутнима што су се одазвали његовом позиву и моли да се тако и доцније одазивају, са напоменом да госпође могу увек заменити господу и обратно.

Г-ђа *Олга М. Спиридоновић*. — Тражи да се предлог о „Здрављаку“ одмах оствари.

III

Други састанак Васпитачке Задруге одржан је 6 маја, 1912 године у 4 часа по подне. На дневном реду је било: а) ђачке ескурзије, б) заједнички излет родитеља, наставника и ђака и с) класификација. На том састанку говорили су:

WWW.UNILIB.RS

У Г. *Хенрих Лилер* захваљује родитељима што су се одазвали његовом позиву и говори о великом значају ескурзија, како у погледу ђачкога здравља, тако и у погледу упознавања домовине, проширавања знања из географије, историје итд. Код родитеља увек постоји бојазан да пусте своју децу, али могу бити без бриге, јер како би ђаци путовали са својим родитељима, исто тако ће путовати и са наставницима. Постоји, затим, бојазан и да се не учини велики трошак, али, како ескурзије увек јевтино коштају, то моли родитеље да пусте своју децу. У пројекту су више ескурзија: четири ће бити велике, па неколико дана, а остале ће бити по околини Београда, па по један дан. Пошто можда сваки не може пустити дете из више разлога на дуже ескурзије, то су дневне ескурзије врло zgodне. Прва велика ескурзија биће са VII и VIII разредом и трајаће шест дана. Писац те ескурзије биће: Београд—Параћин—Боговина—Злот—Брестовачка Бања—Бор—Зајечар—Неготин—Јабучевац—Вратна—Брза Паланка—Београд. Трајаће од 13 до 18 маја. Ученици VI разреда, који су целе године скупљали новац, предузеће већу ескурзију: Београд—Рушчук—Бургас—Софија—Београд. Трајаће од 12—19 маја. Трећа ће бити са ученицима V разреда у правцу: Београд—Обреновац—Ваљево—Дранђеловац—Топола—Београд и трајаће од 14—18 маја. Четврта ће бити са ученицима IV разреда у правцу: Београд—Ђурија—Параћин—Сталаћ—Крушевац—Обилићево—Краљево—Жича—Крагујевац—Београд и трајаће од 15—19 маја. Ученици III, II и I разреда ићи у мале ескурзије по околини Београда. — Потребно је и лепо би било да сви ученици са родитељима и наставницима начине заједнички излет и предлаже да то буде у недељу 27 маја. — Најзад и класификације треба да буду заједничке. Врло је важно и присуство родитеља поред наставника и ученика. Све ће изгледати свечаније када буду на окупу сви родитељи, како оних ученика што ће бити награђени и похваљени, тако и оних што ће можда поновити разред или части. Позива родитеље да кажу своје мишљење.

О Г. *Велимир Марковић*, свештеник, пита да ли ескурзије могу бити после 25 маја, када предавања буду завршена и када ће родитељи безбрижније пустити своју децу, а и ученици поћи са више расположења.

Г. *Лилер* одговара г. Марковићу. Абсолютно је немогуће одложити ескурзије, пошто одмах после 26 маја настају испити у IV и VIII разреду, затим, предавања ће се завршити стварно до 13 маја, а тако исто и прозивање ученика.

Г. *Живојин Јуришић*, професор, предлаже да заједнички излет буде 11 маја, као на дан гимназијске славе. Ескурзије су добра ствар, за ученике су од велике користи, али су за наставнике врло тешке, јер они морају водити рачуна абсолютну о свему. Наставник је тада мати, отац, лекар, учитељ итд. Када наставници тако буду водили рачуна о деци, онда ће родитељи безбрижно пустити своју децу. Али, ако наставници због неких разлога не могу тако водити рачуна, онда је врло тешко, а нарочито када дође преноћиште. Ако ученици нису под јаким надзором, они могу бежати кроз прозор, лутати којекуда и то није добро. Распоред ескурзија је добар: основне школе треба да упознају свој град, нижи разреди околину своје школе, виши разреди целу своју домовину, па и околне српске земље. Само, треба све изводити савесно и разумно да се не би профанисало, као све остало.

Г. *Риста Јањушевић*, учитељ, пита да ли се водило рачуна о сиромашним ученицима и да ли се може и њима помоћи. Захваљује наставницима што су предузели ескурзије.

Г. *Лилер* вели да се могу повести 15 сиромашних ученика. Држава је помогла ескурзије са 450 динара, из Панчићевог Фонда узео се 200 динара и из Миловановићевог 60 динара. Наставници јамче за децу, водиће рачуна о свему и родитељи не морају ни мало бринути.

Г. *Урош Благојевић*, учитељ, вели да треба децу навикавати на путовање, научити их да заволе путовање. Кад би се удесило да наставник иде само са 10 ученика, јер би то било лакше и за наставника и за ученике. Овако, ако се деси нешто, сва кривица пада на наставника, а то се само зато деси што он има много ученика. Лена је ствар путовати, али треба тражити од ученика безусловну послушност, јер дете може врло лако погрешити, и ако можда није ни мало покарено.

Г. *Милан Петровић*, директор Фабрике Дувана, жели да се од Крајева до Крагујевца иде на колима, ако је могуће, јер је пут врло дуг.

Г. *Лилер* одговара г. Петровићу. Кола ће се узети бар за пола пута, а можда и за цео. Констатује да је г. Благојевић врло лепо рекао о начину извођења ескурзија. Са сваким разредом иду по 3—4 наставника, а непослушни ученици неће се ни водити, али њих готово и нема.

Г. *Ж. Јуришић* вели да треба ученицима увек рећи приликом малих ескурзија у ком ће се правцу ићи и докле. Затим, треба да се врате тако да су у 7 часова по подне већ код својих кућа.

Г. *М. Петровић* предлаже за заједнички излет манастир Раковицу.

Г. *Милутин Савић* хвали ескурзију кроз тимочку крајину, која му изгледа најлепша и најинтересантија. Извођење те ескурзије биће лако због новоподигнутих железница. Затим, наставници оних крајева помогнуће излетницима. Само, желео би да се прво пође низ Дунав, да би доцнији пут био лакши. Воји се да се у почетку ученици не заморе, па да се не изгуби интерес за ствари које ће се доцније видети.

Г. *Лилер* му одговара да је једини разлог незгодан распоред возње, а затим, последњи дан ће бити најзаморнији и онда ће згодно бити да ученици такви уђу у брод, где се могу лепо одморити за 24 часа.

Г. *Живко Романовић*, професор, одговара Г. Јуришићу и мисли да је боље вратити се из ескурзије доцније због дневне врућине.

Г. *Ж. Јуришић* остаје при своме и жели да ученици раније дођу својим кућама.

Г. *Влад. Бошковић* вели да потпуно верује наставницима и да се не брине када им повери своје дете.

Г. *Светозар Томић*, професор, слаже се са Г. Јуришићем који је говорио из искуства. Доказује зашто је боље чинити ескурзију Београд—Зајечар—Београд, а не обратно.

Г. *Атанацковић* скреће пажњу родитељима ученика VI разреда, да ће њихов пут коштати можда више од 75 динара и предлаже да ти родитељи даду својој деци више.

Г. *Лилер* моли родитеље да новац предаду наставницима, а они ће путем дати колико ученику треба.

Г. *М. Савић* предлаже да наставници кажу ученицима да понесу нарочите свеске у којима ће бележити све оно што буду видели и да их упуते на који начин то да чине.

Г. *Лилер* му одговара и вели да је то ученицима речено и обећано да ће се најбољи извештаји с пута штампати у годишњем Извештају. Моли

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

родитеље да пусте децу, и да учествују у заједничком излету 27 маја до Кошутњака и да присуствују класификацији. Пошто им је још једном захвалио на одзиву, закључио је састанак.

*

Други интернационални конгрес за морално васпитање — Други интернационални конгрес за морално васпитање одржан је од 22—27 августа у Хагу.

Циљ му је био да суочи сасвим мирно и пријатељски све принципе професионалне или лајичке, рационалне или сентименталне — којима се могу одушевљавати васпитачи у својим напорима да подигну морални ниво потоњих нових генерација. Успех првога конгреса, који је одржан у Лондону 1908 показао је како о оваком суочавању, као преко потребном, имају повољно мишљење и траже га научници свију просвећених држава. — Председник француског комитета *Boutroux* вели; „Хтели бисмо да се могу у делегацији француској у Хагу суерести све доктрине и сва веровања, филозофска или религиозна; хтели бисмо да докажемо другима а и самим себи да смо, ма каква била разлика у идејама, подобни да се ујединимо у узајамном поштовању, у заједничкој љубави према деци, у заједничком и једнаком старању за моралну будућност човечанства“. — На овом конгресу између осталих одржана су и ова предавања: *Em. Boutroux*: Морал и морална настава; *P. Bureau*: Искуства течена у Француској за 40 година у градиву моралног васпитања; *F. Buisson*: Морална настава у француским основним школама; *E. Séailles*: Лајички идеал; *J. de Narfou*: Морално васпитање и религија; *Em. Hinzelin*: Идеја о отаџбини у васпитању.

*

Лекарска инспекција по енглеским основним школама — Сума од 60000 фуната стерлинга стављена је ове године на расположење Министарству Просвете да је подели:

1) Оним месним властима које буду обезбедиле стварну лекарску инспекцију по својим школама — и, нарочито, онима, које би створиле лекарске клинике. — 2) Оним месним властима које су учиниле напор у погледу лечења болести на свежем ваздуху — туберкулозу на пример. — Сума која је имала да се подели, потпуно је недовољна, али је и била у главном намењена у циљу покушаја и охрабрења. Чим влада и држава буду увиделе да је посао у овом правцу кренуо у напред, одредиће, разуме се, на овај циљ много већу суму.

*

Буџет за основне школе у Лондону — Трошкови се поцели ове године за саму основну наставу на 4,500.000 фунти стерлинга, од које суме држава плаћа 1,500.000, а 3,000.000 сам Лондон. Држава даје половину ове суме коју даје сам Лондон.

*

Социјална педагогија — *Паја Радосављевић*, на Универзитету у Њу-јорку износи једно поред другог присталице индивидуалне педагогије и присталице социјалне педагогије. За ове последње, као за Платона и Кондорсеа, индивидуа је апстракција, једино је друштво које постоји као нешто конкретно, и, према томе, васпитање треба да буде пружено свакој од пролазних индивидуалности једино на корист заједнице. За прво пак друштво је апстракција, а индивидуа је једино стварност. После дугог испитивања

основаних прекора социјалних педагога против садашње школе (ученик је сувише издвојен и из куће и из природе — школа се не обраћа довољно већини већ и сувише одабраној групи — науке су ту сувише апстрактне — различити разреди и различити курсови у недовољној су хармонији) закључује, при свем том, и сасвим оправдано, да пошто је друштво сачињено из индивидуа, важно је да свака од тих индивидуа буде што боље култивисана, и непрекидним поправљањем садашњих метода, што боље прилагођена својој улози доброг грађанина.

*

Нема учитеља — Пише се и говори се у Енглеској на све стране како регрутовање учитеља пролази кроз озбиљну кризу. Реазе министар просвете поднео је парламенту статистику која јасно показује стање ствари. Док је 1906/7 број ђака у учитељским школама био 11901, дотле је тај број 1910/11 спао на 6021, од којих су 2036 благодјејанци. Кад се помисли да школска популација расте врло брзо, да се многи разреди морају удвостручити, онда ће лако бити појмити вредност овог питања.

*

Народно уједињење учитеља и слободна политика женина — Сифражеткиње енглеске нису нашле потпоре код националног уједињења учитеља на конгресу у Hull-у. Апсолутно нису хтели да жене примају исту плату као и људи за исти посао, нити пак да им се подари „мушки доживотни ужитак“, који се зове гласањи.

*

Професори треба да путују — D. Shipley држао је у Christ's College, Cambridge, конференцију о „Универзитету и Васпитању“. Он би хтео да сваки професор *de visu* створи слику о изванредним напретцима који су остварили други народи у свима гранама људске радљивости. Путовање у туђе земље једино је средство да се изгубе своје предрасуде, да се не остане и сувише код своје куће, и да се тако подигне на висину свога задатка који очекује сваког модерног васпитача. Предлагач нарочито још много полаже на интернационалну размену професора за джџе или краће време.

*

Индустријске школе у Немачкој — Захваљујући обавезној продужној настави Немачка се још увек сматра као земља која има прво место у индустријској настави. Амерички „Bureau de l' Education“ упутио је свима Сједињеним Америчким Државама циркулар коме је циљ да изнесе на светлост најбоље поступке немачке у овом погледу и да на тај начин подстакне и охрабри у подражавању свега тога у поменутим америчким државама. Циркулар нарочито истиче ово: Завести обавезно продужно школовање од четрнаесте до осамнаесте године тако да, по изванредном броју часова дневно (иа чак и недељом), одрасли иду у школу и уче по двадесет четири часа недељно;

Организовати наставничко особље за ово продужно школовање које би било теоријски а нарочито практично спремно. Ове наставнике наградити више и боље но наставнике за обичну наставу да би се тако могло осигурати да ће се за наставнике имати најбољи уметници и мајстори у разним специјалним гранама које су нарочито распрострањене по појединим крајевима;

Напослетку завести по овим школама систем „задатака или послова“, то ће рећи не давати свима члановима једног разреда или групе исти број једне серије постепених радова, него се постарати да, према својој окретности и својим подобностима, сваки, у своје време, не добије нов број серије све докле док не буде доказао да уме да се извуче из оних радова претходне серије.

*

Забрана football-a у Баварској — Министарски распис од 11 јануара 1912 искључује football као игру допуштену по баварским школама. Министар се, ради оправдања ове забране, позива на ова факта: 1) У 1910/11 школској години шездесет од сто озбиљних несрећних случајева десило се ђацима при football-у; 2) Мишљење Управе Централне гимнастичке школе формално одбацује ову игру. Као трчање football изазива умор срца и плућа што млади ученици испод седамнаест година нису у стању да поднесу; на њих и држање тела у овој игри има штетнога утицаја. Напослетку толико обужима ученички дух у напорима да осигура победу својој групи, да отуда школски радови неодложно морају трпети.

*

Трошкови Пруске у 1911 години за њезине школе за усавршавање — Учашће Државе у стварању, одржавању и старању о Школама за усавршавање износи 3,160.000 марака. Специјални додатци за провинције Западне Пруске и покрајину Пољску: 640.000 марака. Формација наставничког особља за ове школе и за практичне школе: 360.000 марака. Свега трошкови износе 4,160.000 марака, или близу 5,200.000 динара.

*

Конгрес у Остенди — Конгрес федерације белгијских учитеља држаће се у Остенди од 31. августа до 5. септембра о. г. по повом. На њему ће се расправљати ова питања: I) Кад би основна настава постала обавезном, како би тада требало да буде организована настава за одрасле? — Циљ, важност, потребе, обавезе. Организација према локалним потребама, програми и часови учења, наставничко особље. II) Карактерисати основну школу неутралну или научничку. Разлика између основне школе конфесионалне и основне школе антирелигијске. — Показати да основна научничка настава једина може подићи интелектуални ниво масе, реформисати карактере, осигурати мир и срећу белгијског народа. Обавезе за учитеља да поштује у школи туђа мишљења религијска, философска или политичка. Религијска и политичка слобода учитељева ван школе.

*

Плате и пензије учитељске у Великом Војводству Баденском — Према закону од 10 јула 1910 учители су државни чиновници; држава их именује и плаћа, а општине су јој дужне на тај циљ непосредно положити утврђену суму.

По селима прави учители (Hauptlehrer) почињу с платом од 1600 марака и достижу максимум од 3200 и имају још бесплатан стан. Фрибург 4200 марака; Хајделбер, Пфорцхајм, Баден—Баден 4500, Манхајм 4900, без стана; минимум плате по овим варошима 2400 марака.

Пензија се пење до три четвртине плате. После 10 година службе она је 33 од стотине, и пење се сваком годином са 1% до 75%. За прва

три месеца по смрти свога мужа удовица прима потпуну његову плату и може остати за то време и у дотадашњем стану; она има права на половину пензије свога мужа а свако дете испод осамнаест година на половину онога што мати прима. Ако се удовица преуда пропада јој ова пензија али њу и даље уживају деца.

Учитељска школа траје шест година. По изласку из школе приправник учитељски полаже испит и тада буде наименован за учитељског помоћника (Hilfslehrer) с платом од 1000 марака. После три године може а после шест година мора полагати испит који му даје чин правог учитеља. Овај испит има два ступња: испит за учитеља основне школе и испит за учитеља више основне школе. Други ступањ тражи се од оних који хоће да буду учитељи у варошима које имају више од 10000 становника; које саме плаћају своје учитеље и на тај начин задржавају и право именовања.

*

Нема више удатих учитељица — Велики Савет кантона цришког изгласао је са 136 против 75 гласова члан закона који забрањује удатим учитељицама да и даље раде у школи. „До данашњег дана, већина кантона давала је право учитељици кад се уда да настави свој васпитачки посао; неки су само овој пракси сувише либералној истањавали аргументе практичног и физиолошког значаја. Кантон Цришки до последње године био је у овом погледу толерантан, када је Школској Комисији вароши Цриха пало на ум да тражи оставку од једне учитељице која се удала. Жртва се тада обрати Дирекцији основне наставе која јој даде за право, пошто закон није садржавао никакве одредбе која би овлашћивала Школску Комисију да се из наставе искључује учитељица кад би се удала. Победа је била на страни учитељица, али се нису могле дуго њом користити нити је уживати. Кантонална влада која је спремила пројект закона за повећавање учитељских плата унела је у њ и одредбу која одговара жељи Школске Комисије за варош Црих.

Овај је члан сад и изгласан, и питање је какве ће бити последице овог остракизма, који чини мало части либералном духу цришком. Зашто удата наставница, мало или никако оптерећена породицом, не би била добра учитељица ако је то била и пре брака?

*

У Немачкој се по свима главним центрима чине велики напори за заштиту деце и младежи. Нарочито специјалне установе васпостављене су са задатком да се позабаве свима питањима која се на ово односе. Али и поред тога остаје још врло много да се уради. У Источној Пруској статистицом је утврђено да у 212 општина 4917 деце долази у школу без доручка; 1360 добија хладан доручак; 2071 дете треба да се задовољи кафом и парчетом хлеба за ручак. 6362 редовно добијају пива, 850 чак и алкохола. Судови за децу развијају сваким даном све то већу и већу активност. Мора се човек зачудити веома великом броју случајева који се пред њих износи а статистике нам бацају тужну светлост на живот извесних великих вароши.

*

Немачке школске творевине у Петрограду — 1912 обележиће се стотедесет годишњицом једне од најнапреднијих школа у Петрограду, школе Светога Петра, или Petri-Schule, која је отпочела 1. октобра 1762 под

именом школа за језике, вештине и науку, и коју је 31. јануара 1764 узела под своју специјалну заштиту Катарина II. 29. маја 1783 ова је иста установа добила име „Deutsche Hauptschule“ и од тога доба никад није престајала да задржи себи одлично и високо место међу установама за средњошколско васпитање у престоници.

Средњих школа с немачким језиком има три у Петрограду: Petri-Schule, около 1000 ученика, Annen-Schule са 800 ученика и Reformier-Schule са 600 и 500 ученика. Ту се уче и мушкарци и девојчице, и настава је готово иста као у француским гимназијама или немачким гимназијама, са специјалном секцијом за трговачко образовање, која је нарочито многобројно посећена. У почетку су биле придодате немачким варошким нуријама (данас их има дванаест на броју) и вероватно је да пре но што су започеле средњом наставом да су биле искључиво намењене конфесионалној настави. Данац Cornelius Cornelissen који је био придодат 1710 нурији Св. Петра установио је пре свега основне курсеве придодане курсевима за религијску наставу, и неосетним развијањем ови курсеви у почетку резервисани за домотце, постадоше средњи и отворише се буржоазији.

Управе школске имале су зарана велике уметности да сведу на минимум конфесионални карактер својих установа. Православни су ту примани као и протестанти, и у религијској настави поучавани су на руском, тако да се елита буржоаска, којој су религијске скрупуле овако биле обезбеђене, пожурила да своју децу шаље у ове школе чије су методе признаване за добре.

Катарина II беше признала ученицима ових школа иста права која и онима из чисто руских школа, што је била велика концесија немачкој настави, коју су младићи могли пратити а да им професионална будућност од тога ништа не претрпи.

Из целокупне ове организације, која је, као што се види, већ врло стара, изишло је да знатан део младежи петроградске, излазећи из школа немачког језика, свршавајући своје науке на немачком као на помоћном језику, зна зарана два матерња језика руски и немачки, и, ако не потчињена идејама суседне земље, а оно бар захвална култури немачкој и добро расположена према њој. Отуда наравно и долази она експанзија немачког језика у трговачким круговима петроградским. И ако је француски и енглески језик дворски и светски, с немачким се сусрећемо у свакој трговини, у сваком бироу, у великом броју дућана, и знање овога језика тако је опште по радњама да се на излозима не мора назначавати „Man spricht deutsch“.

*

Међународна календарска конференција — Од свих специјалних астрономских календара највиђенији су и најистакнутији: немачки Berliner Astronomisches Jahrbuch, француски — *Connaissance de Temps*, енглески — *Nautical Almanac* и америкашки — *Nautical almanac and American Ephemeris*.

Пре кратког времена почели су излазити у великим томовима — шпански календар *Almanaque Nautico* и талијански — *Annario Astronomico*.

У њима су сва потребна обавештења астроному и мрнарју о положају сунца, месеца, планета и њихових пратилаца, а исто тако и о разним периодским астрономским појавама.

Али ови подаци не само што у разним календарима нису увек подједнако навођени, него су различно цитирани чак и основни подаци о ма-

сама и растојању небеских тела. Тек у току времена тражено је све више и више да се подаци наводе што тачније, те су поједине државе засновале и одређивале нарочите институте за уређивање календара. Напоследку се осетила и потреба за јединство разних календара, те се разним редакцијама подели огроман посао, да би се са што мање труда и трошка дало што више материјала, израчунатог са највећом тачношћу.

Год. 1896. састала се у Паризу прва међународна конференција, на којој је било утврђено, шта треба узети за основу у срачунавању свих календара. С јесени прошле године (21.—28. окт.) састала се и друга конференција, која је још поузданије попунила дотадашњи рад. Суделовале су све редакције горе поменутих календара, директор Париске опсерваторије и директори свих оних опсерваторија, које дају сав потребан материјал за састављање ефемерида, а нарочито опсерваторије у Гринвичу, Пулкову, Гордови (у Аргенимни) и на Рту Добре Наде.

Свакој редакцији поверен је нарочити посао. Пулковска опсерваторија узела је на себе штампање извештаја о положају видљивих звезда, а срачунавање извршиће бирó *Nautical Almanac*.

За основни материјал свих календара узет је Гринвички.

Остваривање свих пројектованих послова вршиће се систематски, тако да ће се реформа календара потпуно завршити тек 1917. године.

*

Словеначки учитељи — „Савез аустријских југословенских друштава“ држао је своју XXIV годишњу скупштину у Целу 10., 11. и 12. августа о. г. Читана су ова предавања: 1. *Жан Жак Русо као човек и педагог* (Д-р И. Лах), 2. *Наш положај и школство* (К. Кведер) и 3. *Сталност котарских школских надзорника* (М. Ризмал).

*

Хрватски учитељски дом у Црквеници — Немачки учитељи у Аустрији подигли су у хрватском Јадрану, у Ловрани, свој „*Lehrerheim im Süden*“. Сада и хрватски учитељи подижу у Црквеници свој дом, новцем „Хрватске учитељске посмртне и припомоћне задруге“. Зграда ће бити готова још ове јесени, а коштаће 95.000 круна.

*

Школа за практична женска знања — „Удруга учитељица Краљевине Хрватске и Славоније“ отворила је у Краљевици, на Јадранском Мору, своју „Школу за практична женска знања“. Школа има два одсека: *домаћински* и *трговачки*. Курс траје десет месеца. Уписнина је 5 круна. Интерне ученице плаћају 70 круна месечно, а екстерне, поред уписнине, 10 круна месечно. За домаћински одсек примају се ученице које су свршиле најмање два разреда девојачке или средње школе, а за трговачки — четири разреда. Ученице не могу бити млађе од 15 година.

*

Чешки учитељски савез у Аустрији — Чешки учитељски Савез у Аустрији има 122 месне организације, 8.774 члана. Савез има ова одељења: *домаћинско*, *просветно*, *правно*, *школско*, *новинарско*, *обезбеђења*, *одбора за проучавање рада земаљског сабора*. У једанаест сеоских крајева установљени су новчани заводи за штедњу и узајамно помагање; централна савезова благајна добровољних прилога, једна је од највећих у целој Чешкој,

са годишњим обртом од 29,419.000 круна. Савез има и своју издавачку књижару, која је за 10 година штампала 125 књига (не рачунајући ни школске ни народне календаре). Одељење за обезбеђење показало је и показује јединствене успехе. Поред свега тог, Савез издржава и један летњи учитељски пансион, две ђачке трпезе (једино за учитељску децу.) Приходи Савеза износе годишње око 50 хиљада круна а расходи око 30 хиљада.

*

Педаго-психолошки институт у Минхену — Педаго-психолошки институт у Минхену, који је завршио овог лета свој трећи семестар, представља собом јединствен пример учитељске саморадње. Основан с јесени 1910. године по иницијативи чланова Минхенског Учитељског Савеза, ставио је себи у задатак самосталност научног рада својих чланова у области педагошкој и психолошкој. Том циљу служи психолошка лабораторија, предавања појединих специјалиста, као и њихов практични рад са члановима.

Целим институтом управљају: Одбор Учитељског Савеза, управа института и директор рада, којег бира одбор за сваки семестар. Пет чланова институтске управе бирају се у учитељским скупштинама на три године, а три члана одређује одбор из своје средине.

Основни фонд института износи 12.627 марака, већином покуњених међу члановима Савеза, и 1000 марака које је асигновао Баварски Учитељски Савез. Поред тога, Баварски и Минхенски Савез уносе сваке године у институтску касу по 1500 марака, а 2000 добија се од слушачких такса за посећивање предавања.

Минхенска општина уступила је институту просторије у једној школи, са салом за 350 слушача. У тој школи налази се и богата књижница учитељског Савеза, којом се могу служити и чланови института.

У првој години свога рада, институт је располагао одличном збирком немачких учила из XVIII и из почетка XIX века; затим веома добром и великом збирком дечјих цртања, картонаже и плетарских радова, као и угледном збирком физичких апарата потребних за предавања у основним школама. При састављању колекција обрађана је нарочита пажња на збирке учила потребних за наставу умно неразвијене и заостале деце.

Првог зимњег семестра било је 388 слушача, највише чланова Учитељског Савеза. Уплата је за семестар по 10 марака, или за поједине курсеве 3 до 5 марака. Нови слушачи плаћају и уписнину од 5 марака.

Првог семестра читане су лекције о овим питањима:

1. Психологија детета и метода упоредне психологије. Приватни доцент А. Фишер.
2. Хуманитарне науке у народној школи и њихов однос према програму средњошколске наставе. Професор Рем.
3. Циљ васпитања. Професор Пфендер.
4. Стихотворство у школи. Др. Вебер.
5. Методе елементарног предавања физике. Р. Фишер.

У другом, летњем, семестру био је нешто онао број слушача, што се да протумачити потребом летњег одмора и отпадањем оних лица која иду једино за новинама. У том семестру читане су ове лекције:

1. Антропологија детета. Др. Биркнер.
2. Психопатологија дечјих година. Приватни доцент Исерлин.
3. Улога учитеља у борби са социјално-хигијенским неуредбама. Професор Хан.

4. Утицај физичког развитка на дечје подобности. Др. Дернбергер.
 5. Практичан рад из психологије детета. Приватни доцент А. Фишер.
 Трећег семестра опет се повећао број слушача. Највеће интересовање будила су предавања директора института г. А. Фишера. Исто тако доцента Астера: О основама философије и педагогије; д-ра Циглера: О абнормалној деци.

Саморадња слушача овог института развијала се и изводила:

1. Експериментална истраживања утицаја воље на процес и ток најобичнијих умних радњи;

2. Испитивање о развитку подобности апстракције и апстрактног дечјег мишљења;

3. Проучавања писмених задатака, као теорије и методике предавања матерњег језика;

4. Проучавања развитка пажње, и др.

Ради што бољег и већег систематисања послова институт сматра да је потребно увек груписати лекције око какве главне теме — на пример: 1). Физичко развијање детета и последице, 2). узајамни однос философије и педагогије, 3). учење о вољи и њено разрађивање.

Управа института стара се нарочито да од овог завода направи неку врсту умног центра за учитеље основних школа у питањима из педагогије и психологије.

Институт се нада да ће том задатку одговорити не само низом предавања у време школског одмора, већ и својим збиркама и психолошком лабораторијом.

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

Revue pédagogique, свеска за јули 1912. год.

Морална култура у женским школама. — Arthur Bauer — Принцип који преовлађује у практичним наукама, јесте да средства буду пре свега у односу са природом створења која се модификују, а по том да буду како ваља прилагођена циљу коме се тежи. Но кад је реч о васпитању девојачком не треба заборавити да ни природа женина ни њезина улога ни њезина намена нису исте као и код човека. Да ли жена више или мање вреди од човека? Тако питање не може се ни поставити, али се може тврдити да се она од њега разликује. Ово тврђење није довољно. Не само да се жена разликује од човека већ под разним друштвеним утицајима који се врше над њом има места да се разликују, у целокупном роду, врсте или чак ако се хоће и категорије, одређене средином, улогом и друштвеном погодбом, што су јој у стању да резервишу вероватноће живота. Каква разлика између сељанке и варошанке, чак и кад су друштвене погодбе једнаке. У последње време, нарочито се обратила пажња од стране васпитача на варошку женскадију. Но прегледајмо редом какав се успех постиже у сеоским, а какав у варошким женским школама.

Сеоске женске школе. — Ове школе пре свега треба да буду, сем изузетака, издвојене од мушких школа и у њима треба увек да ради женско, јер човек занесен својом илузијом врло лако да би тражио од мале девојчице и оне подобности и оне напоре за које по својој природи није дорасла. Својом тврдом руком, можда би и у најбољој намери покидао све конце чију нежност не познаје. Жена је у стању да одреди границу ове подобности и да не тражи оно што је могућно. Са ове две погодбе жена је у стању и да постане професионални васпитач, да замени мајку и да васпита. Она се користи осећајима сличним својим код детета, васпитавајући друге она васпитава и саму себе и према томе тежећи да поправи несавршенства у женској природи, треба да предходи примером чиме ће успети да стече одликe и да их развија.

Ако неће од школе да направи пакао, гледаће да у њу унесе што више живахности, заборављајући незгоде свога заната. Жена је истина често биће врло страсно које час обузима нежност а час одвратност. Љубав која се не нађе увек према стеченој заслуги, угрожава код ученица осећај правичности. Што се пак тиче ученица које себе сматрају жртвама мало оправдане антипатије, те се ученице лако буне и увек су готове да се користе приликом и да покажу своју вољу. Но и поред свега овога млада жена

као учитељица налази у своме духу мира и тиме постаје способнија да улије својим ученицама осећај да буду задовољне скромном судбином. Све мање и мање она ће поклањати вере срећи, овом изванредном сусрету догађаја који се зове случај, и у колико се буде сводио удео сновића у толико ће се више остваривати осећај стварности као логичка веза ствари, и кад се буде ова идеја о вези укоренила у духу, она ће нагнати на размишљање и разборитост. Прва идеја која има да интелектуализује свакодневни посао учитељице јесте идеја о животној потреби, треба живети, а на селу је живот много лакши, много здравији него у вароши, ту жена није потчињена заморним монотоним пословима, сваки час мења свој посао и та разноликост која јој се сама собом иставља, а она је не троши, у стању је да одагна досаду. Моралност је подобна да произведе нешто слично овоме или чак и више. Сва се тајна састоји у томе да се удруже лепе слике и добри осећаји с поступцима можда вулгарним, али који су по све корисни и које изискује дужност. Учинити да се заволи поље, да се заволи сеоски начин живота и радови које он изазива, то је основни принцип који треба да руководи васпитањем у основним сеоским школама. Све остале способности треба одавде да потичу.

Учитељица ће се пре свега потрудити да одржава код својих ученица снажно окретно тело, одарено оном врстом лепоте која долази од здравља. Средица је у осталом врло zgodno за ово тако потребно развијање физичке снаге. Учитељица ће бити само дужност да не омете природу и једино ће имати да гледа да се њени ђаци не би искривили при писању и читању. Физичка је снага за жену као и за човека основица свега, без ње ни интелектуалне ни моралне равнотеже; али ни здравље не значи све. Још је деликатнији посао развити моралне особине и учврстити добре навике срца, духа и добре воље, особине и навике које се могу на највећма развити код сељанке. Унутарњим нагоном својим мале девојчице имају више склоности од мушкараца да обрате пажњу на тело, на чистоћу руку, лица, косе као и на чистоћу одела. Ово је свакако теже у селу и с тога ће учитељица бити дужност да обрати пажњу деци на спољашњост убеђујући да је она знак њихове унутрашњости. Сем тога она треба увек да обрати пажњу на њихову скромност, на њихову чедност још на то да нису много брбљиве јер су то све женска деца која ће може бити отићи у туђе куће да тамо потраже себи хлеба и зараде. Но да би их и у овоме васпитале треба ће им да их упуте на размишљање, јер кад се размишља онда се процењују ствари и лица по својој вредности, али сад тек настаје питање: како их нагнати да размишљају ове мале девојчице које су тако покретне и тако лаке. Овде им се ваља послужити овим Фенеловим саветом: „Покажите детету вазда корисност ствари којима га учите, учините да оно види употребу у односу и у додиру са светом и по дужности са осталим погодбама.... Треба им дати разлога за све оно чем се уче а то за вас значи да добро радите оно што ћете једног дана створити, то значи стварати суд и још навићи се да се добро резонује о свима стварима животним“. Кад све овако буде урађено мала сељанчица научиће да учини добру употребу своје подобности, и умеће да их прилагоди своме животу. Јединствен је резултат убедити је да њена срећа није у каквом далеком граду већ ту близу где где су и њени претци живели и стварали.

Варошке женске школе. — Малој сељанчици може се световати да бежи из вароши и од опасности које она пружа, а било их је који су световали да се у поље преселе варошки радници и занатлије. Но ко би

могао варошког радника нагонити да ово оствари. Кад ствар овако стоји нека оне које су у варошима рођене ту остану и расту, али са тим се намеће дужност да и васпитање по градским школама треба да буде нарочито подешено, с једне стране да их заштити од неизбежне опасности, а с друге како ће што боље да се користи оним што јој бављење у вароши пружа. Но окренимо се прво опасностима. У солу се цео свет познаје, и нико се ником не подсмева, у вароши на против врло се мало ствара илузија и уображење што нарочито одговара младежи да она већ нешто представља. Млада девојчица гледа да буде нешто више од свога стварног положаја и да сусретне каквог племића који се обично сусреће по романима. Сновима нека то и постижу, али им средства увек то не допуштају. Отуда све само не искренности у речима и поступцима. Чекајући остварење својих снова, девојчица се на крају и умори. Сем тога ту су и искушења врло разнолика. Па онда фабрике, разни скупови, зараза рђавим примерима, исмевање већ покварених другарица, што нам мало ствара слику све женске младежи која поерне. Међутим знамо да улога женина кад је упућена правим путем лежи у томе да она буде добра домаћица и мајка, што је свакако од најсигурнијих елемената за срећу индивида и државе. А међутим познато нам је да је код човека знатан удео интелигенције и радљивости, и што осигурава успех јесу: моралне способности и додајмо да ове подобности да би се развиле имају најзгоднијег терена у породицама, да се оне узајамно помажу и да те ослонце и помоћ пружа свежањ врлина које само може имати жена снабдевена двама називима: као жена и као мати. То је онај далеки циљ, коме треба тежити у основним школама. Спас, рекли смо, лежи у породици скромној, уређеној, у којој се рачуна са стварношћу. Истина социјална средина је мало погодна за развијање скромних врлина што је још нарочито случај у варошима. Да би се дечја душа сачувала од ове заразе, треба око ње стварати атмосферу чисту од ових клица покварености. Прибежиште је од свег овог школа. Школа ће имати улогу титуларног заштитника и тога ради треба да буде удешена по свима прописима и лепотом својом привлачна. Но, ма како да је сугестивна ова спољашња лепота ипак није довољна. Утисак ствари треба да буде протумачен и учитељици је дужност да протумачи неке симболе које ученица има пред очима. Лепа школа биће само онда ако се између њених зидова креће душа, душа слична сунчаној светлости која се „разлива и остаје цела као љубав материна“. Учителици је дужност да буде пажљива мајка у садашњости али тако исто да се брине о будућности. Ова љубав удружена са чврстином донеће без икакве сумње поверења и власти. Тада ће и морална настава бити плодна. Нека су јој увек на устима речи: децо моја, пријатељице моје, јер у тим речима је излив срца, а срце је пут који најпоузданије води убеђењу и делатности.

У овом броју сем овог чланка, још и ови су чланци: *Педагогија светог Августина*, Léo Perrotin, *Реорганизација виших основних школа у Пруској*, Кроника основне наставе у Француској, Кроз периодичне часописе, Библиографија и напоследку чланак:

Универзитет у Салцбургу и његови феријални курсеви од Lucien Roth.

Наставник, лист Професорског Друштва, уредник *Јеремија Живановић*, проф. Свеска 3 и 4, 5 и 6 (март, април, мај, јуни) за 1912 год. Свеска 3 и 4.

Извођење екскурзија ученика средњих школа — д-р Никола Ј. Петровић — Из свог дугогодишњег наставничког а затим и директорског.

искуства Н. Петровић нам даје неколико драгоцених података о извођењу екскурзија ученика средњих школа: Екскурзије ученика средњих школа треба да се крећу у главном у границама наше уже отаџбине. За ученике нижих разреда средњих школа ово је апсолутно потребно. Тек по изузетку могу се са ученицима виших разреда предузети екскурзије у ширу отаџбину ван граница Србије (Босна и Херцеговина, Бачка, Банат, Срем, Македонија, Стара Србија). *Србија и Српске Земље то је сасвим довољно пространо земљиште за ученике средњих школа.* Да би екскурзије биле у истини екскурзије а не проста разонођења оне морају раније бити спремљене, мора се начисто бити с тим у ком ће правцу ићи екскурзија и шта се њоме жели да постигне; Спремљена екскурзија ипак није лака ствар, јер је њено извођење скопчано с великим тешкоћама. — На путу је, вели писац, много што шта одобрено што се код куће забрањује. То је истина. Али и том одобрењу има границе. Вешти наставници још првога дана обележе те границе и за се и за своје ученике. Да би екскурзија донела жељене користи: Нађени резултати бележе се. Сваки наставник и сваки ученик мора имати своју нарочиту бележницу за екскурзију.

Наставнички ауторитет W. Jerusalem — д-р Милан Јанковић — Чланак који се продужава кроз две свеске и у коме се расправља питање о томе како ће наставник стећи потребан ауторитет у школи. Износећи разне погрешке које се у том погледу чине и опомене како све то треба избећи да би се ауторитет спасао и одржао, писац завршава чланак овим речима: При свему овом пак изгледа ми да је најважније наставничково убеђење да су интелектуални и морални ауторитет неопходни услови успеха у настави, и да је могућно ове стећи знањем и вољом.

Лаж у школи — Foerster — Свет. Петровић — Износећи разне врсте деџих лажи и начин како их ваља сузбијати писац вели:

Спрам лажи наставник има дужност да апелује на дубоко осећање части и да наведе дете да стави изнад сугестија непосредног интереса једно више схватање своје личности. Он треба да га научи да циљ његових напора не може увек бити да се провуче или извуче ма по коју цену: треба да му његово самољубље помогне да избегне одмах искушења кукавичлука и да се користи тим приликама да ојача вољу. У колико је више наша савремена младеж гинкије и проицавије интелегенције, у толико је важније да та интелегенција не буде у служби млитавог и распуштеног индивидуалитета, коме је једина брига да уклони из свог живота све што би му задало бола. Поставши служавком слабе и ниске душе, интелегенција људска понижава се и онеспособљава се сама за велике задатке.

Нешто о отпуштању ученика из школе мисли д-р Едуарда Штеплингера у Heue Jahrbücher саопштио Мил. Ј. Поповић — Удаљавање ученика из школе мора логички доћи, ако је његово остајање без сврхе или опасно за његове другове, другим речима ако то тражи интерес школе или родитеља. Оно увек мора бити ultima ratio. И оно тада исто тако није објављивање банкротства у васпитању, као што несрећно испала операција не може дискредитирати лекара или крађа благајникова завод. Школа веома ретко примењује средство отпуштања у нарочито тешко дисциплинским случајима. Била би безобзирност или заборављање на дужност наспрам осталих ученика и родитеља кад би школа остављала у својој средини губавог члана, који је познат као морално пропао и покварен. Данас се тражи у неким круговима уклањање или удаљење деце која су због заразних болести стална

опасност за другове. А ово је у толико више потребно код морално инфираних.

Преглед књига и стручних листова — Влад. Т. Спасојевић, приказује *L'educateur moderne* за фебруар и март; Живко Н. Стефановић, проф., наставља приказ *Списке Граматике за први разред средњих школа* до Милоша Ивковића; Јер. Живановић приказује *Знание* бугарски месечно научно литерарни часопис за ученике средњих школа и за младеж. На овом листу сарађују најбољи радници — писци на овом пољу и стога приказивач и жели листу успеха; препоручује га и предлаже да га набављају све ђачке књижице. Приказивач оправдано вели:

По свему се, дакле, види да је часопис *Знание* врло озбиљан посао, покренут у лепој намери: да за омладину пишу најбољи писци. Та се истина код других одавна увидела, и у том погледу су у последње доба Французи показали највише воље за рад и највише успеха. Код нас се ученичкој лектури не поклања још довољно пажње, и зато је тако мало школских радника који воде рачуна о ономе што њихови ученици читају, и тако су мајо вољни да сами што подесно за њих напишу; —

Д-р Бор. Лоренц проф., приказује књигу *Das künftige Jahrhundert der Psychologie* од G. Heysmes, Leipzig, 1912 — Овом се књижицом покушава да утврди ток Психологије:

И тако је јасно, зашто нас огромна моћ технике Природне Науке није могла задовољити. Она је све изменила, осим оно, што је најглавније: нас саме. Што ми у дубини душе желимо, „није задовољство, забава или угодност, већ мир са светом и са нама самим“. Тај ћемо мир наћи кад постанемо друшћји, кад сами себе упознамо. То ће нам пак омогућити Психологија, кад „остави школу“ и ступи у живот; „тај момент ће бити један од најважнијих у историји човечанства“. Јер ће се од тог тренутка слепе, растурене силе, које су од почетка одржавале човечанство на путу интелектуалног и моралног напретка, ставити под вођство све јасније свести о циљевима и све дубље увиђавности за средства, која могу водити постављању ових циљева“. Онда ће бити јасно, колико је моћан „нагон ка добру који светом управља“. И „онда ће се оправдати стари оптимизам најбољих и најмудријих нашег рода, оптимизам оних, који су веровали у будућност човечанства, јер су идеале тога човечанства осећали као живу силу у своме срцу“. —

Rossmann, Ph., *Handbuch für einen Studienaufenthalt im französischen Sprachgebiet*. Unter Mitwirkung von A. Brunnemann verfasst von — — — Vierte, umgearbeitete und bedeutend vermehrte Auflage von: „Ein Studienaufenthalt in Paris“. Марбург, 1911., Елверт. Стр. VIII, 221;

Wolf, Dr. Georg Karl, *Ein Semester in Frankreich*. Fingerzeige für eingehende Neuphilologen und Neuphilologinnen von — — — Mit einem Geleitwort Prof. von. Dr. K. A. Martin Nartmann Berlin, 1909., Вајдман. Стр. XII, 177;

Pitschel Professor Dr. Ernst *Findrucke und Beobachtungen während eines Studienaufenthalts in Frankreich* Von — — — Beilage zum Jahresbericht des Realgymnasiums „Musterschule“. Франкфурт на М. 1909., X. Лимперт. Стр. 32. — приказ Миливоја Ј. Поповића, професора. Све три ове ствари препоручује преводилац онима који траже обавештења о научним путовањима и бављењу ради изучавања француског језика у крајевима где се француски говори.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Тако је говорио Заратрустра, Фридрих Ниче, превод д-р Милана Турчина, приказ Д-р Светозара Ристића. И овим приказом, поред досадашњих, утврђују се поједине веће и мање погрешке преводничеве.

Ковчежић — Ту су два реда *Потребно начело у животу у васпитању детета* од Лозинског у преводу Петра М. Илића професора. — чланак *Две десне руке од Исидоре Секулићеве*. Могућност културне једностраним засад је боље доказано од могућности амбидекстрије, и много је вероватније да људи имају леви или десни талент, него да имају амбидекстрални таленат. Остаће по старом и људи ће и даље имати само једну десну руку. — *Говорница: Завршавање предавања и полагање течајних испита* — Чланчић у коме директор пожаревачке гимназије г. М. Динић утврђује да се противно законским одредбама по појединим школама много раније завршавају предавања и држе испити, но што то треба да буде. — *Средњо-школски одмор*, Живојин Ј. Јуришић цифрама утврђује да у редовним приликама школска година траје 309 дана, и да се у току те године одмарају ученици, јер не иду у школу, 105 дана, што износи нешто више од трећине целе школске године.

Хроника — Одговори Одбора Професорског Друштва о моралном васпитању. — Оснивање и рад Васпитачке Задруге Треће Београдске гимназије — Из записника Управе Професорског Друштва.

Свеска 5 и 6

Питање о српским читанкама — др. Милан Шевић — Истиче како је у нас на дневном реду питање о српским читанкама: оне се прерађују и састављају, пишу о њима чланци и реферати. Главни Просветни Савет тражи да се саставе нове и за основне школе и за средње. Али он сматра да се ово питање не расправља објективно, што значи да се расправља без довољно познавања ствари и без потребнога ограничавања на саму ствар. Програма читанку Новаковићеву, Вуловићеву и Примере Живка Поповића и не признаје им да је и једна одговорила својој намени. О својим читанкама пак вели „Српске Читанке“, четири књиге које су се после појавиле (прва 1894) имале су сасвим друкчију полазну тачку. Њихова је тежња била да задовоље школске потребе тј. да одговоре оним захтевима који се постављају српском језику и српској књижевности као предмету средњошколском... Оне служе идеји концентрације и покушавају да целокупно градиво доведу у јединство и прикажу га као једну органску целину. Прегледа затим и најновију читанку Милоша Ивковића и за њу вели да ни по чем није одговорила своје циљу. „Овим је, као што се надам, довољно јасно доказано да састављач није схватио идеју коју је сам себи за своју књигу поставио и да није умео одабрати градиво које одговара степену дечјег развоја.“ — Што се у овом питању овако натезало налази оправдања што одмах с почетка није било слободне утакмице код свих школских књига, па и читанака, што би нема сумње и наставу помакло у напред, „Али и држава, као и појединац, често рђаво схвате и своје рођене интересе, и не само да за материјалну корист напушта моралну, него и за садашњу незнатну материјалну корист напушта и много већу будућу“ — Шевић наводи даље да нико досад није поставио оште принципе, на којима би требало изградити читанку. Чује се те овде те онде по која мисао и то само приликом појаве какве нове читанке. Налази да је тешко одговорити тражњи да у дечјим читанкама буду заступљени најбољи писци и износи начело: „Не гледати на писца него на дело, и ако дело испуњава естетичке

захтеве, а не долази у сукоб с педагошким, оно је за нас добро. За тим: Да смер читанке расте изнад разумевања језика па и изнад познавања пи-саца и стилских типова“.

„Читанка треба да нам да у прозним чланцима, нарочито пак и на вишим степенима, пуно проширење мисаоног круга у разним правцима и на разним странама; она треба да нас уведе у најбољи мисаони свет нашега културног периода, и да нам покаже, како се он у нашем народу огледа и каква је израза у њему нашао, уколико је ово приступачно годинама ученичким, али при том не треба да им заштедимо напрезање, којим се про-дире и у теже мисаоне редове.

„Дакле не само фолклор, не само историјско градиво него и реално је још непрестано битни саставни део *савремених* читанака, читанака, које су напустиле раније једнострано литерарне и једнострано реалне правце, и остаће то све дотле, докле се год буде ишло за тим, да читанке матерњег језика буду средишна тачка целокупне наставе. А оне то неће моћи бити, ако не буду одржавале везу са осталим предметима, ако ученицима не буду износиле примере за начин приказивања и у других предмета. Историјско и реално градиво мора ући у читанке, да би се, не само наставницима матерњег језика него и осталима, дала прилика, да се, у датим моментима, позову на читанке и послуже њиховим градивом. А за ово је опет потребна претпоставка, да су, како наставници матерњег језика, тако и сви остали, добро упознати с целокупним градивом у читанкама. Без тога ће реч о средишњој тачки у настави остати празном фразом. Матерњи језик то неће моћи бити, ако не буде ништа за остале предмете чинио, и ако не буде ништа од њих примао“.

Сењанин Иво — А. Серензен — превод др. Ј. Радовића — Серензен овим чланком решава загонетку ко је био Иво Сењанин.

Рад у школи и за школу — Средњошколски музеј у Београду — Извештај директора музеја г. Милана Банића професора. — Износи се кратка историја постанка ове установе која треба да буде права ризница за проучавање средње школе и наставе и живота у њој, а за овим како је до данас био врло слаб одзив свих позваних да ова установа што пре коракне напред. На крају се апелује на директоре, наставнике, писце и издаваче уџбеника да обрате пажњу овој установи и помогну да она буде што јој је начелом одређено.

Новине из Науке и наставе — Налазак криноида *Actinometra vag-nasensis P. de u Loriol* аптинејским слојевима источне Србије од др. Влад. Б. Петковића.

Преглед књига и стручних листова — Превод Ничеова *Заратрустре* одговор г. др. Милана Турчина г. дру Свет. Ристићу. Г. Турчин, призна-јући неке замерке г. Ристићеве, покушава да се одбрани других Ристићевих, а и осталих својих критичара; *Српска граматика за први разред средњих школа од Милоша Ивковића* приказ г. Живка Н. Стефановића, професора. — Овај се приказ продужава кроз три свеске Наставника (1 и 2; 3 и 4; 5 и 6) и г. Стефановић га овако завршава: 1) Српска граматика за први разред средњих школа г. М. Ивковића, уопште, узевши, није ништа друго него не-вешто преписана и компликована Српска Граматика за I разред гимназије Љуб. Стојановића с незнатним допунама из „Лекција из српскога језика II р. гимназије,“ и „Српска граматика за III р. гимназије“ од истог писца. — 2) У књизи нема ниједне знатније пишчеве новине. — 3.) Методолошка обрада књиге — изузевши добре стране туђега градива — тако је рђава,

да се ученици употребом књиге не могу користити. — 4.) На спољашњу и унутрашњу језиковну страну књиге није обрађена онолика пажња која се од једног стручњака за српски језик, с правом, тражи. — 5.) Граматика г. Ивковића — по свој целокупној обради и методолошком моменту — изостаје иза садашњег уџбеника за I разред средњих школа. — 6.) Књига је по свему судећи — рађена у хитњи, по поруџбини (сам писац у предговору вели да је књигу писао „прихватајући позив издавачев“) врло нехатно, без довољно темељне студије и методичке рутине. — 7.) Књига је, с обзиром на темељан успех у настави матерњег језика, посве неупотребљива за ученике средњих школа. — *L'educateur moderne*, за април и мај 1912 приказује *Влад Т. Спасојевић*, професор — *Проблем субјекта и објекта* др. *Драгиша М. Ђурић*, 1912 приказ *Борислава Лоренца*, професора — Приказивач разматра главу по главу овог дела и у свакој глави налази масу нетачности и неразумевања ствари. Обећава да ће ускоро изићи са ошширнијом критиком да утврди своје наводе у овом кратком приказу и још многе друге нетачности пишчеве.

Ковчежић — *Liebs* О бесподметним реченицима од Ј. Лукића; *Говорница: Стечај за српске читанке* од М. Шевића — Замера Главном Просветном Савету што код расписаног стечаја за нове читанке, није указао на најпозданије путове којима се долази до успеха, и што их није одредно утолико, уколико се они дају одредити читанкама.

Хроника: Извештај Управе Професорског Друштва за 1911/12 годину. — Одговор професорских колегија о моралном васпитању — Оснивање и рад Васпитачке Задруге Треће Београдске Гимназије.

Светлост, илустрован месечни часопис, орган Друштва за школску хигијену и народно просвећивање. Уредник Д-р Светозар Марковић, лекар. Београд, година V, бр. 1—3 за 1912 год.

I Школска Игијена — *Реалка у Београду*, проф. Живојин Јуришић. — Кратким чланком писац утврђује све недостатке и рђаве стране зграда у којој је смештена једина реалка Краљевине Србије. Чланчић завршава овако: Та зграда не задовољава битне потребе реалке зато: прво, што је на самом ободу Београда; друго, што има премалено дворштите; треће, што су собе и ходници простором мали за број ученика у њима; четврто, што нема подесних соба за поједине кабинете и рад у њима; пето што нема довољно пушника ни општега мокришта. Позива родитеље реалке да сви договорно настану и да се заузму да се за реалку што пре подигне подесна зграда.

Сексуално обавештење и школа — М. Коклић учитељ из Жељевице — Служећи се богатом литературом немачком о овом питању, коју на крају и ређа, писац и сам проучава темељно ово деликатно питање и на крају свог исцрпног чланка, који је писан једрим и збијеним стилем, прави овај закључак:

1. Разлоге за сексуално обавештење треба тражити: а) у великом броју погрешака, које у том погледу чине из незнања и деца и одрасли; б) у јаком осећању садашњости; в) у јачем наглашавању биолошког принципа.

2. Идеја, да се полним обавештењем омладине постиже виши ступањ морала, није нова. Још у време Реформације сви су напредници духови устали против аскетизма. Почевши од Русо-а и његових епигона, филантропа,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који проповедаху „Повратак у природу“, па до данашњих лекара, педагога, правника, теолога, философа, песника — сви су присталице горње идеје.

3. Није паметно, а још је мање педагошки, не давати деци сексуална обавештења, јер ће деца ипак то објашњење добити, макар из нечистих извора. Не треба идентификовати — изједначавати — чедност и незнање, већ на основи науке полно општење и његове последице сматрати као природне појаве.

4. Овде је веома потребно вођење рачуна о индивидуалитету и појединачно поучавање, а сваки захтев за методичко поучавање треба одбацити. Са овим објашњењем треба почети по могућству што раније и унапред обавестити омладину о опасностима које могу произаћи из полнога живота.

5. Ко треба да даје сексуална обавештења? Онај који ужива децје поверење, а то су у првој линији отац и мати. Сваком приликом треба родитеље упућивати да пред децом о природним стварима говоре отворено и без стида.

6. Треба одбацити као претеран и педагошки неоправдан онај захтев, по коме се деци и речју и сликом мора представљати не само оплођивање код човека, већ и полни органи и њихова функција.

7. Ова објашњења нису једино средство да се дође до правилнијег полног схватања.

А. Школа може прерано буђење полног нагона сузбијати;

а) Обилним, свакодневним телесним кретањем (игра, гимнастика, спорт, путовање, излети, пливање, веслање, школске свечаности с такмачењима), и смањивањем домаћих задатака;

б) Вођењем надзора над књигама. Вашарску литературу сузбијати.

Б. Треба сузбијати свако лицемерство у школи, о природном треба природно и говорити. О проблему оплођивања и размножавању биљака и животиња мора се мирно и озбиљно говорити.

В. Ради чистоте осећања у сексуалном погледу потребно је што чешће општење међу половима, па према томе и заједничко васпитање.

Г. Не чини моралним знање моралних прописа и рецепта: треба образovati чврсту вољу, јер је она најмоћнија да спречи прерану појаву полног нагона; због тога треба вежбати дете у сављађивању својих нагона.

II *Народно просвећивање — Критички поглед на народно одгајивање деце пре рођења.* Ј. Мподраговић — Једна глава из „Народне Педагогије“. Писац набраја шта се тежи и шта се ради у нашем народу да се жеље и остваре за време момаштва и девојаштва, за време узимања, да се имају деца, првенствено мушка, како се сматра трудна жена, и шта све она ваља да ради.

Предавање Леди Паџет — држано деци у Вежбаоници Женске Учитељске Школе у циљу буђења љубави деце према животињама. Кад би се сва деца навикавала да буду добри према животињама, онда би расла и постала добри људи и добре жене, и у свету би било врло мало греха и неваљалства.

III *Друштвени рад* — Седма годишња скупштина друштвена одржана у Шанцу 27. марта 1912. по степографским белешкама г. Милорада Полића, професора.

IV *Конгреси* — XV интернационални конгрес за хигијену и демографију одржаће се у Вашингтону од 23—28 септембра са изложбом на којој се може видети како нови успеси тако и садашње стање јавних здравствених прилика у свима оним земљама, које ће узети учашћа на конгресу,

Друштво за школску хигијену упутило је 7 марта 1912 године акат г. Министру Просвете којим тражи да се при подизању нових школских зграда подигне и једна велика дворница потребна за држање предавања и конференција.

У Разне вести — Подмладак — слика младих чланова овога друштва; одговор *Љуб. Јовановића* на критику Мих. Стевановића о његову Буквару; *О енглеској болести* за коју се вели: Школа треба да обрати пажњу родитељима на деформације кичменог стуба и да их упути где да их лече, и на тај начин заједно радити са заводима ортопедским на сузбијању енглеске болести; Извештај о *Првом Конгресу Трезвене Младости*, који је одржан у Крагујевцу 22, 23 и 24 априла о. г. На крају је списак претплатника за 1911 и 1912 годину.

Van Laak, dr. Ludwig, **Lehrer und Schüler** in ihrer Beziehung zueinander. Лајпциг. Квеле и Мајер, 1911. стр. 74. цена 1 м.

Под истакнутим насловом писац нам је дао кратак историјски преглед о односима наставника и ученика или, боље, васпитача и васпитаника, почевши од Спартанаца па до нашег времена. То је дакле један одсек из историје педагогије, за чију је израду писац употребио позната немачка педагошка дела, из којих је више или мање вешто начинно извод, у коме имаде погледа и на друге педагошки важне и занимљиве тачке. И ако у овом спису нема новог, ипак он може послужити као историјско оријентовање за свакога, који се бави о педагошким питањима.

После краткога погледа на учење и васпитање, наставнике и ученике односно васпитаче и васпитанике, писац одмах прелази на историјско излагање. На првом месту показује однос њихов у Спарти, Атини и Риму. После тога прелази на Средњи Век, у коме прут и шпаб беху обележје учитељево; на једној познатој слици учитељ се представља, како с пругом у руци објашњава ученику једно место. Тек крајем XIV века опажа се нови дух у настави и васпитању — доба хуманизма и реформације, коме писац посвећује даљи одсек своје књижице, после тога долази говор о раду језуита. Прелазећи затим на XVII век, Лак показује утицај новије филозофије на васпитни посао, износи мисли и погледе Монтења, Декарта, Коменскога и других, и наводи узроке, због којих и поред ових људи није могло доћи до корените опште школске реформе у XVII веку. Даљи је одсек: Доба просвећивања, Пијетизам, Русо, Филантропизам, — после чега долази: Класицизам, за ким улазимо у деветнаести век. Овај одсек подељен је на двоје: I. Државна школа и родитељска кућа. Реакција, и II. Модерно човечанство; завршује се погледима новијих немачких педагога, нарочито Минха (Münch). — На крају је преглед најважније употребљене литературе.

И ово кратко излагање садржине показује, као што смо напред рекли, да је Лаков спис само један одсек из историје педагогије, да му садржина не одговара потпуно наслову. О односу наставника и ученика у садашњости говори се мало или готово ни мало. Нарочито би било корисно, да је писац, као што му с правом замера један немачки приказивач (Literarisches Zentralblatt № 11 за 1912. год.), примерима посведочио своја излагања, чиме би својим мислима дао више успешности.

М. Ј. П.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

2. ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Извештај Главног Одбора „Просвјете“ за годину 1911/12.

Просвјета је друштво православних Срба у Босни и Херцеговини, основано и одржавано приватном иницијативом предузимљивих родољуба. У њеним је рукама сав културни и просветни рад приватне иницијативе.

На главној скупштини одржаној 17 јуна 1912 године у Сарајеву Управа је поднела свој извештај о целокућном Просвјетном раду, из кога видимо ове податке:

Прошле скупштине су ставиле у задатак одбору неколико послова које је требало извршити. Тако је остављено да се: 1) изради чиновничка прагматика, нарочито да се регулише питање о пензијама чиновника; 2) оснују ђачки домови у Мостару, Тузли, Сарајеву и Бихаћу; 3) прикупи сума од 120.000 круна за Просвјетин Дом; 4) прикупи материјал на основу којег би се могла повести дебата о једној анкети о правцима даље просветне политике Срба у Босни и Херцеговини; 5) одржи курс за пословође земљорадничких задруга; 6) припреми прослава десетогодишњице рада Просвјетина, која пада 18 јула ове год.; 7) позову сви они који су свршили школу потпором Просвјетином, да врате новац; 8) постара о већој потрошњи Просвјетиних артикала, а особито цигар-папира; 9) сиромашним ђацима на Универзитету даје стипендија по 100 круна месечно; и 10) пренесу посмртни остаци великога добротвора Просвјетина, поч. Петра Н. Бесаровића, из Јабланице, где је умро и сахрањен, у Сарајево у породичну гробницу.

Од свега тога ове године је одбор могао извршити ово: 1) проширен је Ђачки Дом у Мостару, те сад може примити 70—80 ђака, док је до сад могао примити 50—55 ђака. У њему је на крају године било 70 питомаца, од којих су плаћали месечно: 8 по 50 круна, 3 по 45, 7 по 40, 2 по 35, 13 по 30, 8 по 25, 19 по 20, 4 по 15, 3 по 10, а 3 бесплатно. — Међу њима је било 12 Просвјетних стипендиста.

Стање благајнице овога Дома на крају године било је ово:

<i>Примање:</i> а) од ђачких уплата . . .	16.656·16	круна	
б) прилога од Просвјете . . .	2.800·—	”	
в) од Епархијског Савјета . . .	1.000·—	”	
г) од г. Љубе Кремановића из Београда	750·—	”	
д) разних прилога	1.121·40	”	22.327·56 кр.
<i>Издавање</i>			21.866·10 кр.
<i>Сувишак у благајници</i>			461·40 кр.

2) Одржан је курс за пословође земљорадничких задруга;

3) 79 свршених великошколаца стипендиста дало је обавезу да ће вратити новац Просвјети, 18 се обавезало часном речју да ће, чим дођу до зараде, уписати се за добротворе Просвјете. Школу је свршило о трошку Просвјете до сад 121 великошколац.

Пренете су кости великога добротвора Бесаровића 21 и 22 новембра 1911. године.

То је први део рада одбора, по закључцима ранијих скупштина, а други је део:

Рад Главног Одбора да се оствари циљ „Просвјете“.

За ово је одбор радио у два правца. У првом је реду хумани рад, да се помогну појединци да би се могли што боље спремити за животну борбу, како би били од веће користи себи, својој породици и своме народу. У другом је реду рад на културном и просветном подизању широких слојева народних.

У прву групу иде рад на потпомагању ђака у средњим и великим школама и потпомагање шегрта да изуче добре трговине и ваљане занате.

Просвјета је, и ако располаже сразмерно малим средствима, ипак издала на стипендије:

1. Студентима Универзитета и других виших школа *43.870 круна* за 64 стипендиста;

2. Ученицима средњих школа *36.192 круне*, подељене на 70 стипендиста у гимназијама, 22 у реалкама, 29 у учитељским школама, 8 у женским стручним, 26 у трговачким, 23 у девојачким и 8 у другим школама.

Свега је, дакле, на **250** питомаца издато **78.607** круна. То је издато на редовну месечну помоћ, али је Просвјета помогла појединце омањим сумама, и то: студенте универзитета и других виших школа са **9.492** круне; ђаке средњих школа са **11.837.98**.

Укупно је издато, дакле, на стипендије и потпоре **99.936.98** круна.

Поред ђака Просвјета је ове године сместила 153 шегрта и на њих потрошила **4.418.61** круна. Да би се што више шегрта дало на занат Главни Одбор је свршетком прошле 1910/11 године упутио писмо свима српским општинама у коме је замолио општине: „да се постарају за свако дете, које је свршило четири разреда, те да их све, осим оних које родитељи узму на рад, упуते или у школе или на занате или у трговине. Даље је замолио да му општине јаве имена родитеља оне деце, која беспослена код куће чаме, да би на њих Главни Одбор могао што боље упливисати, да се уразуме и да пусте децу у свет за науком и за својом срећом“.

За рад на културном и просветном подизању широких слојева народних Просвјета је учинила, поред свих сметња, које ћемо мало даље навести, доста. Она је у првом реду радила на развијању и оснивању Земљорадничких Задруга. И ако је рад још у зачетку, ипак је ове године основано 7 нових задруга, те их сада има 130. Узрок овако маломе броју нових Задруга није у застоју задружног покрета но у вођењу задругарства. Искуством од прошлих година стекло се уверење, да је потребно до почетка рада и уређења Савеза Земљорадничких Задруга зауставити оснивање нових на сву пажњу посветити уређењу оних које већ постоје. Рад у овом правцу био је доста успешан. Неке задруге, које су постојале само на хартији, ступиле су у рад, код неких је правац рада исправљен и уређен према принципима задругарства. Што се није могло уредити распуштено је.

Тиме је задругарство постало солидније и чвршће.

Од 15/XI до 15/XII прошле године трајала је једномесечна задружна школа, коју је Просвјета отворила за пословође српских земљорадничких задруга, са овим програмом:

1. Задругарство у вези са задружним правом;
2. Задружно књиговодство;
3. Пољопривреда;
4. Рачун.

Школу је учило и свршило 33 земљорадника. Од њих је 17 добило врло добру оцену, 15 добру, а само 1 слабу.

Школа се није ограничила само на наведене предмете, већ је давала обавештења о свима питањима која су у вези са земљорадничким животом. Она је коштала 2000 круна, од чега је половина пала на Просвјету.

Даље су оснивани течајеве за неписмене. Њих је ове године било више по прошле, а за то се има захвалити у првом реду што је изишао јевтин Просвјетни Буквар за неписмене, чиме се попунила једна осетна празнина, а затим што је укинута владина наредба, по којој су течајеви за неписмене могли држати једино учитељи.

Течајева је било у 61 месту. Њих су држали:

- у 8 места пододбори Просвјете,
- у 25 места свештеници,
- у 16 места учитељи,
- у 6 места ђаци (гимназисти, богослови, студенти),
- у 2 места српске општине,
- у 1 месту трговац,
- у 1 месту банкарски чиновник,
- у 1 месту земљорадничка задруга, и
- у 1 месту непознате професије (Мирко Јокић).

Затим се Соколство помогло са 3300 круна.

Што се тиче просвећивања народа књигама и листовима Просвјета је ове године растурила: листове „Просвјету“ и „Здравље у 7000 примерака; Календар Просвјету у 9000; Живот Доситеја Обрадовића (поклон Српске Краљевске Академије) у 400 примерака (ђацима средњих школа); календара „Здрављака“ (поклон г. Љубе Кремановића) у 100 примерака. Осим овога слате су: Српске народне песме, Ратарство и Пољопривредне поуке у више прилика по селима у којима су се оснивали нови пододбори.

Поред тога радило се на уређивању и попуњавању Српске Народне Библиотеке у Сарајеву. У њој има око 1700 бројева и око 3000 свезака. Књијарска вредност ових књига износи око 15.000 круна. На куповину и корицење утрошено је 3.847.74 круна. Посао око уређивања Библиотеке вршио је ове године добровољно и бесплатно г. др. Владо Ђоровић.

Најзад је Главни Одбор установио покретне књијнице за села. При избору књига за њих имао је на уму ове потребе: „У првом реду треба омилити тежаку читање. Ради тога мора у сеоску књијницу доћи што више лектире из народних умотворина, народних пјесамa и приповиједака. Затим је потребно пружати у лакој форми што више поуке народу: и како ће што боље чувати своје здравље и како ће што боље обрађивати своја поља итд.

Веома важан задатак покретних књијница треба да је и национално освјешћавање. Ради тога је потребно да се у ове књијнице унесе што

више књига из српске повјести, треба народ да се упозна са земљама у којима Срби живе, треба на тај начин да му се подигне дух, охрабри воља, очеличи снага, треба да стекне увјерење да је Српски Народ и у прошлости, а да ће и будућности бити способан за велика дјела“.

При избору било је тешкоћа. Многе згодне књиге нису се могле набавити, јер су распродате, друге су опет прескупе.

Одбор је купио 10 покретних књижица. Свака стаје по 70 круна, са корицењем и сандуком.

На завршетку овога извештаја Одбор каже: „Рад Просвјете да просвјетно и културно подигне широке масе нашега народа кретао се у разним правцима. Негдје је рад већ био учвршћен, добио одређене правце, као код земљорадничких задруга, и течајева за неписмене, негдје се пружа само помоћ радницима који у истоме правцу раде, као и код Сокола. Код најглавнијега дијела овога рада: ширење просвјете у народу књигом, није се још ударило сталним одређеним правцем, и ако се ти правци већ назиру. На овај ће рад Просвјета у будуће морати особиту пажњу да обрати“.

Рад на организацији је показао ове године назадак. Ове године се број чланова смањио за 562 члана. Док се у друштво уписало 2003 нова члана, истунило је 2565 старих. Према томе је број чланова од 7280 спао на 6717.

Што је ово овако нису узрок само политичке прилике у овим двома српским земљама, но је поглавито узрок у нашој општој или, ако хоћете, свесрпској махни. То Главни Одбор врло често и врло тачно констатује у овом извештају. Србина је врло тешко натерати на стајан, непрекидан, систематски рад; он више воли унапред не веровати у успех, него загавити у рад.

Па и кад почне рад, под утицајем тренутнога одушевљења или чега другога, Србин се невероватно брзо умори, одушевљење се угаси, и он измишљава све могуће и немогуће начине и изговоре да прекине рад, да се не сатре цабе. Србин и кад ништа не почне да ради, критикује врло радо туђ рад тако с висине као да је он пронашао перпетуум мобиле; а ако је по несрећи још и почињао нешто да ради, па се разочарао, онда слободно бежи од њега тридесет конака. А таквих је), таквих је бескрајно, очајно бескрајно много, и баш међу школованим, такозваним *интелигентним* људима. Тако је у Србији, али у Босни и Херцеговини, хвала Богу, није дотле дотерало, и поред свих оправданих жалби Главнога Одбора. И тамо може и треба да буде боље но што је, али кад се упореде њихови течајеви за неписмене, са нашим, на пример, па кад се види ко све код њих шири писменост у народу, наша браћа Босанци и Херцеговци не би смели да су оволико незадовољни, бар по оној изреци: „има и горе“. Докле код њих течајеви за неписмене држе, поред учитеља, и *свештеници*, и *ђаци*, чак и *трговци*, код нас приказивачу није познат ни један једини случај да је такав курс одржао и свештеник, а црно ти ђак или трговац! То код нас нема смисла.

Ми из Краљевине тако радимо своје ствари и помажемо народ да се културно и просветно подигне и ојача; али се ми не устављамо само на својој непосредној околини, нама да је целокупно Српство да ојачамо и подигнемо. Примера за то пружа нам сама Просвјета списком својих чла-

нова. Докле у Сан Франциску Просвјета има 16 чланова, у престоници Краљевине Србије има их 2 (и словом *два*), а у свој осталој Србији — ни једног јединог од заклетве. Толика је наша братска љубав и свест о својој задаћи и дужности.

Р.

3. ЧАСОПИСИ

Српски Књижевни Гласник Бр. 278 (XXVIII-4), за 16. август 1912. године:

Анђелко М. Крстић, — Свооски писмоноша; *Едмон Ростан* — Романтичне душе, комедија (крај); *Густав Флобер* — Легенда о Св. Јудијану Гостопримцу, приповетка (II); *Сима Пандуровић* — Јамби о свршетку, Завет палих — песма; *Марин Сабин* — Сфинга, О знаш ли... — песме; *Бовани Пасколи* — Имела, песма; *Милан Марјановић* — Хрватска песма (III); *Јаша М. Продановић* — Уставотворна власт и промена устава (VI); *Бенедето Кроче* — О једном карактеру новије талијанске књижевности; *Бранко Лазаревић* — Маргиналија из Драматургије (III); *Инострани* — Аустро-Агарска и Балкан, Арнаутски покрет, Ексархат; *Оцене и прикази*: Антун Сасин, од Павла Поповића, приказ Николе Антуле; Браћа Карамазови од Коцза и Круеа, приваз Милана Предића; *Белешке*: Књижевност, Друштва и установе, Читула.

Звезда Свеска XV, 10. августа 1912. год.:

Моја песма, песма Милоша Перовића; *На вису*, песма Сокољанина; *У часоцима осаме*, песма Радомира Слиховај; *Неоолакани гроб*, приповетка Зар. Р. Поповића; *Љубазан господин*, приповетка Чеде Поповића; *Из „Вјенаца“*; *4. Јесен била...*, *6. Тебе нема...*, песма Радомира Карадића; *У глуво доба*, приповетка Тадије П. Костића; *Погинуо сребна*. М. Ординчев, превео с руског Д. Г.; *Зуб за Зуб* од И. Тереромо, с руског М. М. П.; *Глад*, роман Кнута Хамсуна; *Из полупрошлости* од Бранислава Нушића; *Друштвена хроника* од Бен-Авибе; *Политички преглед* од Spectatora; *Књижевни преглед* од П. С. Талетова; *Позоришни преглед* од П. С. Талетова; *Уметнички преглед* од М; *Белешке*.

Бранково коло Година XVIII, свеска XIII, 15. јула 1912. год.:

Наше песничтво од Посматрача; *Чезнуће*, песма Љ. Стојановића; *Нечисто место* од Ж. Обренова; *Невини* од Габријела Д. Анунција; *Прве бриге* од Сватопауха Чеха; *Која је вера најбоља*, прича, превео Иван Васин Поповић; *Божјице приповетке* од Јулија Зејера; *Аустрија према Србији у почетку 1807*, *Русија у пролеће 1807*, *Русија према Турекој до Тилзитског мира* од Г. Вукићевића; *Тит Ливије као историски писац његова Religio civilis* од Лазара Т. Перовића; *Нови звуци*. Рудолф Мајер; *Ковчежић*.

НЕКРОЛОГ

В. Минх (1843—1912)

У Берлину је умро, у седамдесетој години живота, Вилхелм Минх, велико име савременог педагошког света, човек дубоке ерудиције, утанчаног посматрања, великог књижевног значаја, — један од најаукторитативнијих зналаца данашњег педагошког стања и школских ствари. Последњих петнаест година свог живота Минх је, због свог нарушеног здравља, морао напустити послове практичног педагога и администратора, и примити у Берлинском уни-

верситету нарочито за њега спремноу почасну катедру педагогије, са које је читао краће лекције из историје педагошких теорија, а највећи део свог времена посвећивао књижевном раду за који као да је био нарочито створен, како по свом темпераменту исто тако и по својим подобностима. Његове лекције биле су у стању да изазову најдубља интересовања. Па ипак, као универзитетски професор, није био познат и ширим круговима: његова аудиторija била је једна од малих за Берлин. Минх није био говорник; те се због тога осећао неугодно на катедри. То није потицало толико од његова слабог гласа колико од саме његове природе, необично мисаоне и посматрачке. Све оно што је у његовој аудиторiji изгледало као недоречено и недовршено, у његовим многобројним књижевним пословима добијало је сасвим други облик. Због тога је Минх и био један од најдаровитијих педагошких писаца нашег времена. Књижевна оставина Минхова необично је богата. Најинтимнији педагошки проблеми, вечита еволуција школских потреба, поновно оцењивање погледа на суштину и циљеве васпитања и садржину образовања — све су то теме које је Минх разматрао дубоко, умно, врло често са чисто француским оштроумљем; његова литерарна извезбаност и утанчани укус дубоког културног мислиоца никада му нису давали да упадне у шаблонство и општа рецептурна места, у тај вечити грех педагошке књижевности. Минх је све те наше професионалне невоље, мисли, бриге, тежње ширио до крајњих граница њихова опште људског, философско-културног и социјалног значења. Широко постављање питања доводило је код њега до осветљавања у најширим размерама, до решавања дубоким и културним размишљањем. Педагогија као органски део савремене философије културе — основна је концепција Минхова. Та је мисао и нарочито јасно изречена у његову одличном чланку о педагогији колективног рада — „Философија у систематском излагању“. Широко схватање педагогије нагонило је Минха да се најозбиљније удуби у токове савремене педагогије, да их што дубље проматра и критички оцењује хаотичну многобројност званих и незваних новатора.

Нарочито ваља истаћи његове радове: „Педагогија будућности“, „Родитељи, учитељи и школа наших времена“, „Дух учионице“ (Geist des Lehramts). Овај му је рад штампан 1905. године, а цењен је као један од најбољих педагошких радова за последњих десет година. У српском преводу овај би рад попунио једну од највећих празнина наше педагошке литературе, јер је његова главна тема примена педагогије у *средњој школи*.

Као пређашњи наставник у средњој школи, Минх је нарочити аукторитет у предавању туђих језика. Његова књига „Дидактика француског језика“ „Didaktik des Französischen“ у познатом издању Baumeister-а сматрао се као основни рад о овом питању. Минх у тим и таквим пословима стоји у првим редовима савременог нефилолога реформатора.

Педагозима и свему образованом друштву дао је Минх својим радовима много потребног и новог. Радови његови служиће још дуго и дуго најкорисније и будити најживље педагошко интересовање према свим питањима о васпитању и образовању данашњег друштва.

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Господин *Јаков П. Чорбић*, трговац и народни посланик за округ чачански покљонио је основној школи на Рашкој (60) шездесет књига од чика Љубе Ненадовића, да се, као његов покљон о годишњем испиту раздаду одличним и примерним ученицима пама основне школе на Рашкој.

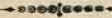
Г. *Сава Б. Милановић*, трговац из Сараораца, за спомен своје покојне кћери Десанке, покљонио је школи сараорачкој једну књигу у вредности 200 динара и тиме образовао „фонд Десанке С. Милановић.“

Г. *Милан Б. Милановић*, трговац из Сараораца покљонио је женској школи сараорачкој један часовник за зид у вредности 40 динара.

Г. *Будимир П. Самурочић*, трговац и народни посланик, дао је 25 комада препоручених књига у вредности 12 динара за покљон о годишњем испиту одличним ученицима.

Г. *Јанко Веселиновић*, пешадиски калетан I класе из Враћа, сетивши се школе у свом месту рођења, послао је 82 комада књижца у вредности 10 дин. и 70 пара, да се о испиту раздаду одличним и врло добрим ученицима-пама боговинске школе.

Управе школске и овим путем изјављују именованима своју топлу захвалност.

„Просветни гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (Франака). — Претилата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништву (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.
